דברי המו"ל פי' הרע"ב בראשונה מתוך הכת"י (בווינצא ש"ח א)

(כפי שנדפס בסוף סדר קדשים שהוא האחרון בסדר ההדפסה הנ"ל).

אמר מאיר בר יעקב איש פרינץ כבר עסיתי התגלותי בכל הסדרים שנדפסו קודם זה שמ"ת להדפיס בלתי עשות וסגיאה וכל שכן בזה ההעתק ישן ומיושן רק ויחיד אשר הטשטוש רבה על הכתב כי בדוחק גדול נראים האותיות ולא עלרני פיזור והולאה להוליא לאור מספרו הספר ומעשהו ועשיתי לי רב וקניתי לי חבר להגיה הספר הזה אשר שם העקוב למיטור ותקן המעוות ודרכיו ראה וירפאהו וחזק בדקו ובדקו באור שכלו וילן בעמקה של הלכה הלא הוא הוחיק בקי בחדרי תורה כמהר"ר **משה** כהן בכהר"ר **זבריה** כהן מקורפו:

בלילת הוד ואבן ה שתיה ראו אחי יסדה בן עליה: ועובדיה שמו היה בתבל חכם לבב וגם נפש נקייה:
ואם הורד שאול נופו במות בחבור זה שמו הקים והיה: הלא עשה למשניות פרישה אשר לא נ עשה כזאת עשייה:
יהיה ספרו לנחמה לאומה בתוך גולה שבולה ו ענייה: לרעב דת יהיה כפת למאכל לצמא בין אמת יין שתייה:
לקר נפש כנהל אש לחמם ברוב נחת ולא תחת כויה: לכושל פה יהי מרפא וחבוש לנשבר לב לאין שליו רטייה:
ואיש משכיל וגואל ג) ה מחבר מצאוהו וירד ב אנייה: ופה הביא לדפסו כי לזכות בני אל בו לקחו ב צדייה:
והטופס הכי אפס סדרים בטשטושים כצלמות וציה: אנוש מצא לכל שמצה תרופה והארוכה לכל מכה טרייה:
והוא כהן ולוית חן בראשו יקר רוח ונפש עם גויה: שמו משה וחבר רב בתורה והגייוני ואיש פילו סופייה:
ומושבו בעיר קורפו לפנים ועתה פה בארץ לא נשיה: ולא קדשו בקבלה אבל כי ברוב עיון ועל פה ה ראייה:
והנהו בהגהות עמוקות ולא עשה מלאכת אל רמיה: אמת שלש וגם חמש והשש לראשונה וגם כן ל שנייה:
עדי השלים פניי ופנים לאחד אשר נדמה שני תאמי צביה: ולא נשאר כחוט שער מבוכה לבד בדפוס אשר אין לו דחייה:
בכן קום רוץ אנוש חרוץ וחרוץ אמת תמאם וכל חמדת שכיה: היה מרר עשה גם אל תאחר ודע לך כי אסורה בל שהייה:
הלום תקרב קנה לך רב וחבר ולאו כל יום כזאת המצא קנייה: והזכה אז בגיל לראות בבניין כלילת הוד ואבן ה שתיה:

חסרי הלים. בחור מעיר. פריקן נקרא. בשמו מאיר: כל ספר הוד. יסן מעיר. ובהדפיסו. תבל מאיר:

אמר משה בכהר"ר **זבריה** הכהן מקורפו. **ועובדיה** היה ירא את ה' מעטוריו חלמו נער כי נטור ממעטן תומתו למעטן הגלים שם יתמו לדקות ומשפטי ה' ויקן משנתו לבמות משכתו שם ישמנו כחרב לשוטם וכליותיהן ישחוטו פגיעים ומבן יקרה בכל פעותיו פמיוזת חלויות מגלאים בו שטור רחב ידים עופח ע"מ להטפיח כלי חפץ מקיף כל קטרי המשנה והתלמוד קטורת סמים דקה ער ער עד היסוד סוד ה' לירילוו. ומשכח מרגיתה דלית בה טימי תמים היה עם ה' אלהיו והשפיע והופיע עליו עוץ מהוד זיו יקרו ונפתחו לו מעייות שערי חכמה שערי ביגה וכנגם בגן ה' ויתפור עלי הגלים. וילקוט שושנים שושנים חכמים בלשון המשנה ועליו לשבח לשבת השבות ועלת העלות אשר חגן למין האמשי בדורותיו אלה אים גבור חיל במלחמתה של תור' בוא חיל וחיעת החכמה רב החובל בים התלמוד שמכתלי ביתו נכר שנכנס לפני ולפנים בתורה הלכות ולא בטלוס והוליא שכלו מהכח אל הפועל ובלשון לה ונקל כלכל במשפט דבריו ולהם פנים קלקל הליע את המשנה הליע את ההלמוד בלשון קלרה מעט הכמות ורב הלוכות. בפלפול בסברא בדקות. דבריו מתוקים לכל פיות. בעיים להלפיות. בו כל מיני מגדים. רבד מרבדים. חובב שפתי ישנים. חדשים גם ישנים. ויין הרקח עסיס רמונים. תרומת ייטת ולאשית שמנים. ובלי לאות חבר לולאות. מר ומהלות מלאות. ואלם אלומים מתנים פתחון פה לאלמים. ופתח דלתות להות ה' אשר סוגרו וילפס זהב סגור המסגר והחרם חרם ודרם במעגלי עגילי הלדק ורצע אזני החרשים ובפרע במשנה שלא בנו עליה הלמוד ולא כא עליה פלפול כפלפלתה חריפתה הראה כחו והאיר אל עבר פניה בפנים וחופנים ופירושים שונים וכאשר ראיתיהו רב התועלת לזורך במשעול החכמה ולמודד בשעול מים לגבא לבא לכל עבודת הקדש. השתדלנו בכל עוז להדפיסו ולזכות בו את הרבים ולהעיר עיני העברים במר עובר בעבור ימרו חקי ה' ויאכלו מעבור ארץ החיים אליכם אישים אקרא אוהבי התורה ולומדיה הבו גודל לאלהינו והכינו עלמכם להשיג הספר הזה שלספירין אין ספירה ובהתמדב עם לקנות אמת ובפרוע פרעון בישראל בקניית התורה הטהורה הזאת ברכו אלהים כי הכתוב לוח יריע אף יגריח קחו מוסרי ואל כסף ולהחזיק ידי המשתדלים להוליא לאור מספרו ולהודיע טבעו בעולם כי היכי דלא ליהוי כלוחית של פוליטון מוקפת למיד פתיל מדשתי לאשר שאלוני משה בכה"ר **זבריה** כהן ז"ל:

הקדמת המוציא לאור פירוש התוי"ט בראשונה מתוך הכת"י (בפראג שע"ז) ג)

הקדמת הר"ר משה מדפים ומחוקק. כל המעשה מסיר מסלק ובוקק. בעפר רגלי החכמים מתאבק ולוקק. להדפיס ספרים אין קץ מהלוה ומשתוקק. מייס עמדי על דעתי לקרבה אל מלאכת הקדש מלאכה נקייה לומות אבותי ז"ל. היא מלאכת הדפוס. היתה מגמתי וחשקי זה כל הימים לזכות את הרבים בהדפסת המשניות כי הן הנה היו לבני ישראל למאירת עיניים ולמשיבה נפש כי ע"פ הדברים האלה כרת ה' ברית עם ישראל. וכוונתי היתה רצויה להדפיסם בשלימות ותוספת טובה מן הראשונים כי לא הוגהו כראוי לא המשנה ולא פירושה. ואני שמעתי אומרים על האלוף מהר"ר יום טוב הנקרא ר' **ליפמן** ווגרשטיין לוי העלר כי הוא עיין מאד במשנה ופירושה והגיה אותם בעיון שקידה רבה. שמחתי על השמועה טובה הדשן עלמי ינל לבי ואלכה לי אל האלוף הנזכר לבקש ממנו על ככה לזכות בהן את הרבים להדפיס המשנה ופירושה מתוך ספר המונה על ידו. וכאשר בלתי אלו ראו עיני והנה הוספתי על השמועה אשר שמעתי בהוספותיו אשר חבר ולכולם בשם **תוספת יום טוב** יקרא וכולם מחמדים יקרים ונחמדים בהם מבאר כל שהוא ומייסב כל מעוקש הן במשנה והן בפי' הרע"ב זלה"ה ומביא פירושים אחרים במקום שיש לפקפק בפי' הרע"ב זלה"ה. וסוף לזה שימלא בהוכו רצוף ברלפת פירושים על דברי הרמב"ם בחבורו ומקלת דברי הטורים שחודש בהם במקום שהיה ערך אלו להביאם מלד ההכרח הגמור וירא כי לא יכול לו להביאם מבלי להעיר בהם. גם ראיתי יופי הסדר וקיצור הלשון עם לחותו עד שמלאה לבי לזכות בהם את הרבים להדפיסם וטוב וכשר הדבר לפני להעמיד פי' הרע"ב אל העבר מזה. ותוספת יום טוב אל העבר מזה. מסני עברי המשנה המה כתובים ואל יחשדני שומע על שלא הדפסתי פי' הרמב"ם כי ראיתי שהובאו דבריו במקום הצורך להם בתוך דבורי התוס'. ושוד שפי' הרמב"ם כבר נמלא בדפוס הגמרא אבל מכל מקום רצוי להדפיס קונטרס בפני עלמו בהגהות שהגיה האלוף הנזכר בפי' הרמב"ם ובפי' הר"ש. ומה' אשאלה יזכני לגמרם בתכלית השלימות. לבקר בהיכלו ולחזות בנעימות דברי הדוש כפת רגליכם **משה** בן לא"ת מהר"ר יוסף בצלאל מחוקק כ"ץ.

א) נפתח הספר לבדר זרעים כתוב פי' המשניות הנרו הרב המובהק המכס בשלם האלוף והגאון כמהר"ר עובדיה מברטנורה אשר נפטר לאוהב ויעש בירושלים עיה"ק תוב"ב אשר מדע בשערים שמו כי היה הבם עמו. ונפתחו יחר הבערים כתוב פירוש הרב המובהק בגאון כמהר"ר עובדיה מברטנורה והוליא לאור העלומו. וממוקו עמו. לבאור עיני כל ישראל. המכס כהר"ר עובדיה בהר"ר זבריה זלה"ה:
ב) הוא מהר"ר עובדיה בהר"ר זבריה המוכר והוא הנקרא ר' עובדיה המון מברטנורה. והוא חבר פי' מגלת רות ולבוש מלכות ונדפס בוויניצא בשם מקרא קדש. והיה מבכפו של רביע עובדיה המפרש כמ"ש בהקדמה ס' מקרא קדש הר"ל שהרב המפרש היה הרב דודו. ג) נפתח הבער כתוב מבניות עם פי' הגאון מהר"ר עובדיה מברטנורה ועם הוספות יום טוב והם מיים ממקור טוב. ואם בתחי לבבר בשבתן הייתי גורע. כי קבר המלא מהשתרע. חברם מהר"ר יו"ט הנקרא ר' ליפמאן ווגרשטיין נר"ו. בן האלוף כהר"ר נתן זלה"ה. בן מודע בשעריה שמו האלוף מהר"ר משה ווגרשטיין זלה"ה לוי העלר. הקן הסיים המרומם כהר"ר אהרן אשכנזי יל"ו פה ק"ק פראג. והוגהו ע"י מחבר התוספת נעלמו ובכבודו. יגדלהו ה' בנפשו ויברכהו בגאולתו. ותהי רלאיה מלאכתו ר"ח תשון שע"ה טוהב לפ"ק ונשלם בדפוס יום ד' כ"ג תמוז שנ"ה טוב"ה לפ"ק. והמהדורא בתרא של התוי"ט נדפסה בקראקא ע"י המדפיס מהר"ר מנחם נחום בן המנוח מהר"ר משה מייזיל בחזקת יד הקצין המפורסם בנדיבות כהר"ל מאיר בקאלק נר"ו אשר מגלת אחרי ה' לחזיל זהב מכיסו לעזר הדפסת הספר שתמוד הזה והוגהו בעיון רב ע"י האלוף הנורא החברך תהן הגאון המחבר ה"ה כמהר"ר צבי בן הקצין כהר"ל שלום מענלש נר"ו מק"ק קראקא ותהי רלאיה מלאכתו בחדש בסליו שנת ת"צ לפ"ק ותשלם כל המלאכה מלאכת הקדש כ"ח שבט לבדר ושמע בקול אל חמר בו (ת"ה)

הסכמת הגאונים על התוי"ט בהדפסה הראשונה

דברי הגאון מוהר"ר שלמה אפרים ר"מ דק"ק פראג נר"ו:
(בעהמ"ח ס' עולות אפרים)

הנה על יום טוב באתי לגלות ולפרסם מעלת החבור הזה אשר חיבר האלוף המרומם תורה וגדולה במקום אחד כהר"ר **יום טוב ליפמן** בן הר"ר נתן הלוי על המשניות. ועל דברים וחידושים אשר חידש ברוב המשניות ובפי' **של הברטנורא"ו**. בכן ראה ראיתי כי טוב הוא ודברים ערבים על שומעיהם כלם נכוחים למבין וישרים למודעי דעת בכן נכון הדבר מעם ה' האלהים לזכות בו הרבים להוציא לאור תעלומות חכמה זכות הרבים תלוי בו. ומעתה הנני מתן לו כח וכשות להדפיסו פה ק"ק פראג ומלאה הארץ דעה את ה'. ושן כי האלוף הנ"ל בלי ספק ימרך להוצאה גדולה ולא יוכל לעמוד בה כי רבה היא על כן נראה לי הגון וכנון וגוזרני בגזירת נח"ש שעד לנות ארבע שנים מן היום שיגמר הדפוס לא יהיה שום אדם רשאי להדפיס המשניות עם שום פירוש כי אולי בתוך זמן זה יוכל למכור המוקדמים על ידו כבר כדי להוציא לאור תעלומות חכמה בכמה דברים סתומים ותתומים אשר נתישבו בדברים המתישבים על הלב וכל המסייע למעוה"ו שכרו הרבה מאד. כה דברי **שלמה אפרים** בן מהר"ר **אהרון** ז"ל מיה **לונטשיץ**:

דברי הגאון מוהר"ר ישעיה אב"ד דק"ק פראג נר"ו:
(בעהמ"ח ס' של"ה)

ראה ראיתי זה חדש. תוספת על הקדש. שחיבר האלוף המופלא מהר"ר **יום טוב ליפמן** הלוי אשר מלא חכמה בגודש. ביאור רחב על שתא סדרי משנה. הוסיף מן דיליה חידושים רבים מי מנה. בחכמה ודעת ותבונה. אשרי עין ראתה כל אלה. כל סתום מגלה. וכל עמוק דלה. וכל הדבר הקשה. בבקיאותו ובפלפולו הכל מפורשה. בדרך האמת בתורה עוה לנו משה. ואני יודע ומכיר את האיש האלוף הנ"ל כי לא עשה לא להתגדר ולא על מנת שיתעשר בו כי פיזר הונו לקיים זה אלי ואמונה התגלה לפנינו במלות בנייר נאה וכדין נאה ובאותיות מחכימות. ע"כ אנכי הרואה ראה ראיתי שתי ראיות. ראיה ראשונה שימלא הארץ דעה מזה החבור. ראיה אחרונה וכי זו תורה ווו שכרה. שיהיה נפסד בהוצאה מרובה שהוציא מכיסו. ע"פ הדברים האלה הנני נחר בנח"ש שלא יודפס משניות עם שום פירוש מיום שיגמר הדפוס עד כלות ארבע שנים כדי שיתפזר זה החבור בקרב כל ישראל וירבו הקונים לקיים כי לקח טוב נתתי לכם תורתו אל תעזבו. אני אני המדבר הק' **ישעיה** בן נאה"מ מהר"ר **אברהם הנ"ל** זלה"ה **הורוויץ** מאתם יום ב' פרשת אל פתח אה"מ יקריב אותו לרצון לפני ה' השע"ה:

הקדמת המחבר תוספות יום טוב

אמר יום טוב הנקרא ליפמן בן לא"ח הר"ר נתן זלה"ה בן אה"ז האלוף המרומם כמהר"ר משה **וולרשטיין** זלה"ה לוי העלר. כשם שרבינו הקדוש רבי יהודה הנשיא שבימיו נכנית משנה זו הטוסקין במקרא מדה ואינה מדה. במשנה. מדה ומטולין עליה שכר. גמרא. אין לך מדה גדולה מזו. ובבקו כולי עלמא מתניתין ואזלו בתר גמרא הדר דרים להו ולעולם הוי רן למשנה יותר מן הגמרא כדאיתא בסוף פ"ב דב"מ (דף נג:). כמו כן רבינו הגדול מרנא ורבנא הגאון רבי יהודה ליוא בר בצלאל זלה"ה שנתעסק בישיבה והיכין תורה לרבים במדה הגדולה היא מדת הגמרא כמפורסם. הדר דרש לרון למשנה עד שנתחברו חבורות חבורות כתות כתות מלכי מאן מלכי רבנן. ומהעסקין יום יום פרק מפרקי המשניות ותוזרין חלילה חלילה. ומאת ה' היתה זאת חוק ולא יעבור. לא בלבד בק"ק פראג אשר בה הדת נאוה מהגאון הנזכר. כי אם גם בשאר קהלות קדושות. קדובות ורחוקות קיימו וקבלו עליהם ללמדם בישראל:

ונדול כח מאמרו של רבינו הגדול ממאמרו של רבינו הקדוש דאלו המשנה שאמר רבינו הקדוש לרון בתרה היינו כסידורה בהלכות מבלי שום שכל ולב להבין טעמיה. ולעמוד על סתירותיהן שזהו אמנם מדת הגמרא עצמו כי זאת היתה כוונת רבינו הקדוש בחבור המשנה ללמד לתלמידיו בלשון קצרה. כל דין ודין כמות שהוא. אבל טעמיהם הניחם בעל פה לחכמים ולוודעים ולא קבעם במשנה שמסורה לכל. וכל מי שטוסקים לדעת ולהבין טעמי המשניות ולעמוד על סתירותיהן. ההוא יקרא שמוש תלמידי חכמים. כי היה צריך לשמש לפניהם ולשמוע מהם. אבל למוד המשנה בעצמה אינו. כי אם הבנת המלות וידיעת משפטיה ודייניה בלא טעם וידיעת סבת ומקור הדין. שכוונת רבינו הקדוש בחבור המשנה לקבוע הלכה בלבד ולפיכך הוא בעצמו שנה משנה זו גמ' אין לך מדה גדולה הימנו. כי גרסת המשנה בלא גמרא לא יגיעהו לתכלית המכוון ללמד חוק ומשפט בישראל. שאם לא ידע טעמי הדבר פעמים ידמה דבר לשאינו דומה. ויורה הוראות טעות. ועל זה אמרו במס' סוטה פ"ג (כב). חגאים מבלי טעם הן. וכי מבלי טעם הן והלא משבי טעם הן. שנאמר הליכות טעם לו. אלא שמורין הלכה מתוך משנתן ע"כ. אבל תועלת חבור המשנה וסיבתה היתה לפי שתורה שבע"פ שמסרה משה ליהושע. ויהושע לזקנים וכו' אע"פ שהיתה ביאור התורה ומלותיה ביאור שלם. אין לך זמן ודור שלא יתחדש בהכרח ויפלא למשפט. ואל תשיבני דבר ממה שאמרו בפ"ב דמגילה (יט:) מאי ועליהם ככל הדברים וכו'. מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ע"כ. שאני אומר שזה לא היה מוסר משה לאחרים כלל. ודקדוק לשונם כך הוא שאמרו מלמד שהראהו ולא אמר שמסר לו או שלמדו שאילו אמר אחד מאלו הלשונות היה מתחייב מזה שהוא ימסרם ויתנם ג"כ ליהושע שהרי עינו לא היתה נרה. שמינו שסמך בשתי ידיו אע"פ *) שלא נצטוה אלא באחת. אבל אמרו שהראהו. וזה בדרך ראיה בלבד. לא בדרך מסירה. כאדם המראה דבר לחבירו לראותו ואינו נותנו לו. וזה דקדוק נאה וטעון אמתי. והנה הראשונים שלבש [היה] רחב ודעתם גלולה וזכה. ידעו לדמות דבר לדבר מהכללים שבידיהם מבלי עיון. אבל בסוף בית שני אע"פ שהיה בידם כל הכללות ההם. הנה מפני מיעוט לבם ועבירת דעתם בסבת טרדות הגרות. אפשר להם שידמו דבר לדבר ואינו כן אלא דומה לדבר אחר (ומכל מקום כיון שהכללות שבידיהם אמתיים. ומסורות להם ממשה רבינו ע"ה מפי הגבורה. מפני כן אלו ואלו דברי אלהים חיים הם. המזכין והמחייבין. המטהרין והמטמאין. האוסרין והמתירין. כמו שפרש"י בפ"ה דכתובות דף נ"ז (ד"ה הא קמ"ל) דומנין דשייך האי טעמא. ומנין דשייך האי טעמא. שהטעם מתהפך לפי שטי הדברים בשנוי מוטעו עד כאן). ולפיכך רבינו הקדוש אסף וקבץ כל חכמי ארץ ישראל שבדורו ונשאו ונתנו וקבעו הלכה לדורות ממה שיצא להם מתוך המשא ומתן. ולא קבע במשנתו אלא ההלכה בלא טעם וסבתה. אבל היתה זה מסורה עדיין בידי החכמים הנלמים. ומי שרצה לדעת להבין ולהשכיל. שימש לפניהם ולמדום והוא הגמרא. וכן דור אחר דור עד שגם הגמרא הוקבע ונסדר כמו שהוא מסור בידינו והסבה הזו בעצמה של רבינו הקדוש היא שגרמה לחכמי דורות האחרונים שאחר הגמרא לסדר הלכות הלכות. והוא היוצא מתוך המשא ומתן של הגמ'. שמפני מיעוט הלבבות ורוב הטרדות. קביעות הגמ' לא יועיל לכל. ורצו להוציא משפטיו ודיניו. ולסדרם בלשון הלכה כמות שהיא. לא על דרך משא ומתן. וסבת וטעם כל דין ודין. כדרך חיבור הנשר הגדול הרמב"ם ודומיו. אבל כמו שרבינו הקדוש בעצמו שנה משנה זו. גמ' אין לך מדה גדולה הימנה. כמו כן המחברים הללו כוונתם רצויה לכך. למדת הגמ' שאין גדולה הימנה ושלא לזוז מינה ולבלות ימיו בחבוריהם. כי יהיה בכלל מבלי העולם כאמור. ומי לנו גדול מרבינו משה בר מיימון שהשיב לשואלו איזו דרך שיבור לו בדרכי

הלמוד

*) בד"מ שאפשר שלא נצטוה וכן ה' כנ' לפני הב"ד והרל"ש:

תוספות ראשון לציון

בהקדמת התוי"ט ד"ה אמר יום טוב כו' כדאיתא בסוף פ"ב דב"מ כו' דף נ"ג. ועיין מה שפי' ר"מ בתוס' ב"ק נ"ד ד"ה בימיו"ר"ה וגדול כח מאמרו כו' ולא אמר שמסר לו אלא שלמדו כו' מדברים אלו מוכן היטב סוגיא זו עם סוגיא דברכות ה' מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן כו' תורה זו מקרא ומצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים לאורותם זה גמ' מלמד שכולם נתנו למשה מסיני. הנה כל הפיוטים בין ג' הסוגיות מבואר לפי מאי דאמר במגילה דקדוקי סופרים הוכרח לומר שהראהו משא"כ בברכות דלא הסיר כך שפיר אמר שכולם נתנו כו' ויבא על הכוונה שכתב מורי דודי זקני הגאון תוי"ט בסמוך כיון שהכללות שבידיהם אמיתים ומסורות להם ממשה רבינו ע"ה ומפני כן אלו ואלו דברי כו': בא"ר **שמצינו** שסמך בשתי ידיו אע"פ (שאפשר) שלא נצטוה כו'. ל"ג שאפשר דהא ודאי הכי הוי כמ"ש תוס' ב"ק נ"ב ד"ה המרגל כו' כשם המדרש שאמר הקב"ה וסמכת ידך ומשה סמך בשתי ידיו כדכתיב וסמך ידיו עליו:

תוספות אנשי שם

בהקדמת תוי"ט ד"ה וגדול כח כו'. אע"פ שאפשר שלא נצטוה. משמע שיש ספק בדבר ואיתא דמקרא מלא הוא וסמכת לה ידך עליו ותלמוד ערוך בידינו סנהדרין ל' קסה: ואגע"א ויסמוך לה ידיו אלו ויטהו ושרש"י ז"ל אע"ג דהקב"ה לא א"ל אלא וסמכת את ידך עליו אחיל איהו וסמיך תרתי. ע"כ. וצריך למתוק מלת שאפשר (ב"ל):

הקדמת המחבר תוספות יום טוב

הלמוד והשיבו חבורו עם חבור הרי"ף כמ"ש בתשובותיו דף כ"ז ועוד עיין מזה בדף ל'. וזה ממש דומה בדומה כמשנת רבינו הקדוש עם חבורו המשנה שנזר אומר במדת הגמרא שהיא גדולה. ולעולם הוי רן וכו' כן דבר אים האלהים הרמב"ם בהודיע דרך לימוד ספר הרי"ף וספרו. ומזה תקים לחבוריס שאחריו:

ונשוב אל הכוונה שהנה מדת המשנה שעליה אמר רבינו הקדוש הוי רן. לא היתה אלא למשנה עצמה כמות שהיא. אבל כאשר קם הנשר הגדול הרמב"ם ופירשה. ואחריו קם החכם השלם מוהר"ר עובדיה ברטנורה ז"ל. וחבר פירוש כי לא נסתפק בפירוש הרמב"ם. ומה שנתאמת אצלי הוא שלא בלבד מפני שלפעמים מפרש בענין אחר מפירוש הרמב"ם עשה פירושו שא"כ לא היה לו לעשות אלא הגהות עליו. אבל ראה ויוכח כי דרך הרמב"ם בסוגיות פירושו לעשות עקרים וכללים למשנה ולגזול עניה ולחברה. וממנה נבין כוונת המשנה ולא זו היא דרך וסוגית פירש"י שמפרש על סדר המשנה אחת לאחת ולחלקם לחלקים ודברים קצרים. וסוגיא דעלמא אזלא כותיה כי פירושו נתפשט על המקרא ועל הגמרא. לזאת היתה סבה עצומה שהתחכם הרע"ב וחיבר פירוש שלם על המשנה. על דרך וסוגית רש"י ז"ל. ומפני כן ומזה הטעם בעצמו כאשר קימו וקיבלו מאמרו של גאון תפארת ישראל מרגא ורבנא רבי ליווא זצל"ה ללמוד בישראל המשנה. לא היתה על דרך הלמוד כמות שהיא מבלי שום לב לטעמיה ופירושיה. אבל הלמוד הוא עם פי' מפירושה:

והוא הדבר אשר דברתי בגדול כח מאמר מרגא ורבנא זצל"ה. ממאמרו של רבינו הקדוש זצל"ה. אחרי שלמוד המשנה שע"פ מאמרו הוא עם הפירוש. שנמצא עכשיו כמתעסק בגמרא עם המשנה:

ואני בעניי הבינותי במשנה עם פי' הרע"ב ז"ל דסוגיין דעלמא אזלי בשבת פירושו מהסובה האמורה שסוגייתו כסוגייתם פרש"י בפירושו. ונפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי בחבורה מהחבורות יל"ו. ומדי עברי בזה היה הגדול ורחב ידיה שם רמז ואין מספר. הויות קטנות עם גדולות. שם עניות דעתי תהלך עד מקום שידה מגעת. ומצאתו כמה בבות מן המשנה סתומות בלתי מפורשות. וכמו כן כמה משניות סותרות זו את זו שלא פירש יפה. וכל זה היו חסרון בתוך המפרש. אבל החסרון מגדיו. שהמפרש ידעה ולא פרשה. שסבור היה שאינה צריכה פירוש. ואשכחן הכי לקמאי דקמאי לראשוני האמוראים כי הא דרב ושמואל בפ"ג דמזיר דף י"ט דשמואל מפרש למשנה ולא ונכנס עולין לו מן המנין. ואמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב מאי טעמא לא מפרשת לן כהלין מילי. אמר להון אמינא דלמא לא צריכיתו. ע"כ. [*וכיוצא בזה במגילה פרק הקורא עומד דף כ"ג ובפ"ק דסנהדרין סוף דף י' אמר כן רב יוסף לאביי]. אבל ראה גם ראה כי בפירוש עצמו נמצאו סתירות מבוארות וגנות. ולרוב מפני שלפעמים תפס לו פירוש רבי פלוני ולפעמים פירוש רבי פלוני. ויקרה ג"כ לפעמים שירכיב שני הפירושים ואין הרכבתם עולה. וגם דבריו בעצמן צריכין לפעמים ביאור. את כל אלה ראתה עיני. ותבן שמן מגהו:

ולפי שאין מכיר החסרון כבעל החסרון. כי הוא יודע חסרונו עד היכן מגיע וכבר אמר כן שלמה בחכמתו לב יודע מרת נפשו ומעברתי אני בעצמי וידעתי בנפשי כי אמכי החסר מכל בני גילי ולי מן החסרונות הרבות אשר הזכרתי. אם מלד בבות משניות בלתי מפורכות. אם מלד פירוש הרע"ב עצמו שדבריו צריכין ביאור. ושלפעמים מזכי שטרי אבי תרי. ואם שלא אלה לא יעשה לה למשנה ופירושה. הנה נשארת אצלי חבור המשנה משולמת הבנה והידיעה על אמתתה. ובינותי בספרים לדעת עד היכן ידי מגעת. האם אוכל להשלים חסרונותי. ולמלאות הריקות אשר בידיעתי וכאשר יגעתי ומצאתי. האמנתי כי אדבר וירוח לי. אז רציתי ואספרה בספר ספר וסיפור. הכינותי מקרתי זאת היא שמעתה. ואהה דע לך מאמרם ז"ל (מגילה ג.) יגעתי ומצאתי תאמין:

ואולם זאת היא עבודתי לדקדק במשנה. אם יש בה דבר הצריך לפירוש ולא נתפרש בפי' הר"ב ואם יש לה סתירה ממשנה אחרת ולא העיר בה הר"ב. וכן בפי' הר"ב אם יש בו דבר הצריך ביאור ועמעם. גם אם יש לו סתירה מיניה ובינה וכ"ש מן המשנה. ואשובה אראה בגמ' ופירושו ובתוספות ובחבורי הפוסקים ופירושיהם האם אמצא בהם פירוש אחר או ישוב לסתירה. ואני מספיק בפירוש אחד ולא אצריך להביא פירושים שונים. ואת מאמר אשתר אקיים לומר דבר בשם אומרו. ולעומת זה מצות חכמים שעל שלא שמעתי אני אומר לא שמעתי. אבל שכך נראה לי. ומי שיש בידו להשיב ישיב. ואם ע"י גלגולן של הדברים באו לידי הוכרחתי להביא דברי המחברים אם הרמב"ם או ר"י בעל הטורים מלד ההכרח אשר לא יגונה ואם צריכים באור או עיון ולא נתבארו. או שנתבארו אבל נראה בעיני פי' אחר. אחזתיו ולא אדפנו עד הביאותיו בבור הבחינה. אפס כי הבחינה נתונה לך אתה לטוב בערכי. ולאלופי ומיודעי לא באתי ולא יאתי לדון חלילה חלילה:

ואתה הקורא ידיד משכיל. אם תהיה מתגלל לנפשך לאמר לא עליך המלאכה לגמור. קוס קרא את אשר לנפשך יעשה. במקום שתצטרך אל טוב טעם. כי ריוח שמתי בין דבור לדבור. מפני טורח הגיבור:

ואקום ואתבונן אל המראה לראות ולהבין תכונתה ותכונת החבור ומה שמו ומה שם עניו. כי כן כל מחבר ספר ראשונים גם אחרונים קראו בשמות לחבוריהם. למען יוכל ספר שמו בכל האדץ לאמר בספר פלוני כתב כך וכך. ובספר פלוני כך וכך. אבל יש שקראו בשם עצמו של המחבר. ויש יקראהו לפי עניו ועשרו. ושניהם מן הגדולים למדו. כמו יהושע. שמואל. ישעיה. ירמיה. ודומיהם. וכן שופטים. מלכים. תהלים. ומה יקר אם נדקו שניהם יחדיו. וכן שלמה קרא לספר החכמה משלי שלמה. על שם הנושא. ועל שם המחבר. ואף דברי קהלת לפי פירש חכמינו ז"ל שפירש רש"י. מלת דברי הוא הנשא שהם דברי תוכחות. על כן ראיתי כי נאות לקרות הבור זה בשם תוספות יום טוב על שם הפועל והפעול כי זה נוסף שהוסיף ביאור על ביאור הרע"ב ז"ל. אם במקום שלא באר הוא אם במקום שדברי עצמו צריכין באור. וכן הכונת הדברים עשויים בלשון ודומות התוס' המחוברים על הגמרא ולהיות זאת תורת האדם דמאן דנוסיף מוסיפין ליה. בסוד תלוקא דרבנן. גם מזה הלד ילדק שם תוספות יום טוב. כי זה חלקי אמרה נפשי קלק אלוה מנעל. והוא אשר מדד מים בשעל. ידריכני בנתיב האמת בלי מעל. ונפולות יהודה יקבץ ולאדנו יעל. כמאמרם במד"ר פ' לו. רב הונא אמר אין כל הגליות מתכנסות אלא בזכות המשניות. שנאמר גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. אמן כן יהי רצון במהרה בימינו:

הקדמת המחבר ספר מלאכת שלמה

אמר שעבד הנעיר. מכל אשר בעיר. שלמה בן לא"א ה"ר ישועה בן ה"ר דוד בן ה"ר חלפון העדני. רוח ר' תניחם. ואני בטענלי לדק ינחני. ואדך ימים בתורתו ישבעני. ובנחמה גמורה ינחמני. מבית אבי אבא אזכר בסוף ספר מלכים וינחם בחלת ובחבור נהר גוזן ושרי מדי. אמר גם עניו. ושוד קבלנו כי אנו מן הכת שנלח להם עזרא לעלות בבנין בית שני ויתנו כתף סורבת ויקללם לרעות כל ימיהם בעוני. ובשעת נתקיים בנו באותנו הגלות עוני תורה ושוני ממון לתפארה. ובפרט משפחתי הנעירה. שכולם היו לפי מה שנדע לי ונתאמת אצלי ע"פ מגילי אמת בספר ברורה. ירא שמים ובעלי תורה תלמידי מ"א ז"ל. כי הוא היה הרב של העיר אוזל הנקראת צנעא. וגם זקני אבי אבי לפניו היה מלמד תינוקות שם. כי הדלות הדביקתם והרעב. באופן ששתי קהלות עזרא נתקיימו בנו. האחת המתרה המזכרת. ושוד נקלה הסולת. לכל מלמדי תינוקות מבשלי. שלא יתעשרו. שמא ממלאכתם יתבטלו. ברוש לבבם וגם שלם יעלו. וברוך ה'

אשר הסיר את רוח מ"א לעמוד עם כל ב"ב לעקור דירתו. ולעלות מארץ מרחקים. אע"פ שמכל עוב רקים. והוא היה ממופל. בי ובאתי ובאתותי. ואני הבינוני שבהם אז בן ד' שנים הייתי. מלבד לער עיני הדרך וגדול בנים נעניו. פלס ה' את נפשו ואת נפש בניו בשו. דהיינו אמי נ"ע שמתה עליו בדרך ומוסף לו יגון על יגונו. באופן שבל שחינו שהנעמו פרח כשמתינו. ובטוחתי לא הסלמנו שמעה מ' בארץ הלבי צפת תיב"ב. עד שמתו לא"א אחותי ושני בניה אשר יגלה שם גם המה חלפו עם הנשות לבה גם אחי הקטן ממני. ואמלטה רק אני לבדי מיד השבן. ואעפ"כ השובים כמתים מוטלים ברעב ובצמא. ובעירום ובחסר כל מאומה. עד שנתוודע מ"א ז"ל. ליודע ספר ובדרי רז"ל. וישראל נומלי חסד מעיבים המה בכבוד לאשר יחזו עיניהם. יפר. וביותר אם עמתה בו הכרת פניהם. ובפרט חכמי הדור דור דעה ההוא בין ברכיהם נבלוני. וע"י למודי המעט הזקוני ומלוני. ובגז כבשים מידי שנה בשנה ברכוני וחממוני. ודאי לא הלכו ריקם. כי לפניהם הלך לדקם. וגם אח"כ כאשר ההפך עלי בלהות ושמח לעוכתי. ולשיר

ירושלים

הקדמת המחבר ספר מלאכת שלמה

ירושלים עה"ק תוב"ב הובאתי. תמיד בין עפר רגלי החכמים אשר היו שם נתאבקתי. הלא המה עמודי הגולה והאריאל. כמו החכם השלם המקובל האלהי כמהר"ר חיים ויטאל ז"ע. ומורינו הרב אשכנזי כמוהר"ר בצלאל ז"ע. וזולתם. ממורי הוראותם. ושם בשנותי הרבים נתבקש מ"מ ביאיבה של משנה. ומותרתי אני לבדי נער קטן בן ט"ו שנים במדרגה התחתונה השפלה. בלא משען ולא סומך. לא עוזר ולא תומך. בלא עמוד לא לעמוד ולא למוטות ופרנסה. שכמו שתי שנים ומחצה הייתי נע ונד כלפור מדדת מן קנה. שכמה לילות מהם בחספות היתה התנומה והשינה. וכמה וכמה שבתות. בלאת ישראל מבית הכנסת. הייתי הולך להשמן מחוץ לעיר ע"פ השדות. מפני הבושה. שלא אדמן לפני שום בעה"ב ופני מרגה. כי ידי ריקניות. ופני חולניות. וכבודו של שבת במקומו היה מונח. כאשר לו הוכן והונח. אם מעט ואם הרבה יאכל. ואפילו פת ובגל. ולא נלאיתי בלבל. והלא אשר לא עזב חסדו מאת עבדו בן אמתו. מרם מכתי. הלמיה והפריה אין רפואתי. כי מאלא שבא לנור שם בעיה"ק אים תם ושר ירא אלהים וקדושו. חכם בן חכם חסידא קדישא. ומכל פנים רב סר. טוב עם אלהים שתוכו טוב מוברו. ועם קדושים גם עם שאר אנשים נאמן. ובנחת אמרי פיו ודבורו. ה"ה אים שלומי שמשו טדע בירושלים עיה"ק תוב"ב וגם במגרים בחכמתו. ונדיק באמונתו. חיה שלא קם בדרא דאתי כמותו. הלא זהו החכם כמה"ר משה אלחאמי בן הרב כמה"ר יעקב אלחאמי מוחס עדן. ונתן האל בלבו רחמים. והפליר בי כמה פעמים. על בוש באמת ובתמים. יום אחר יום וחדש אחר חדש. לבא לשכון דירת קבע בביתו. ולהיות סומך על שלחנו באחד מבניו במיטב שעודתו וכרו וכסתו. וברואתי את טוב גודל לבבו וכוונתו. אמרתי בטעם אולה לו משבת לשבת. והוא עזר אחד ותפס בשתי ידים לעובה לו. כי אמם שנים זני ופרנסני אנא. דלכל אתר די אנא אלך מרוחו. ולאנא מפניו אברח. כדי שלא להכביד על יכולתו וכחו. עד שם השיגני מתת ידו. ואברתתי ארוחת תמיד מתנה. חוק שחרית וערבית משופרי שופרי בזמנה. לא שקט ולא נח עד אשר השיאני ולתוך חופתי הכניסני. ונם אח"כ כל ימי חיי בזמנת נדבת ידו פקדני. במה אברכהו וכו' רק ביה"ר שנשיאתיו ברכה שהשאיר אחריו לא יקראם אסון. ויהיו כמוהו בכל מכל כל. נם ניחו וגלדו. וזרעו יירש בארץ כל אילין. והוא נפשו בטוב תלין. אמן ואמן:

ואע"פ שהיה לי כ"ו הנער והבושה והחרפה. נלחי ארוכה לאמלתי ותרופה. מימי מרפי מקדמוני. ונם אחרי נשותי כל ימי חיי שני. עכ"ז מגמת פני שמתי. ועל לבי נתתי והסכמתי. להיות תמיד תורתי אומנתי. ולא שדי בעזרתי. כי ראה ראיתי. כי קצר שכלי וידיעתי. להיות עוסק במשנת ודתי. ולהיות מיגיע כפי ועסקי ידי. וכולי האי שלא להתבטל כלל אפילו שעה אחת מעסק התורות. ואולי כשיג עשירית. עפה מן שמים שלה והסברות. ובפרט מי שהוא עני גם מעניות לתורה כגון אנא. והרי ידוע שאמרו חזי ורבא מתרוסי דכוליה תלמודא. בעירובין פ' הדר דף ס"ה אי אמרה לי אם וכו' לא תנא אי עקלתן כנה. וכ"א כיו"ב ראוי ליתא ק"ו בן בן בנו של ק"ו שלא לומר לבשאפה אשנה. שאם תמלא לומר שיבנה לעולם יהיה ערוך בעשקיו. ולא שבכנון עורקיו ומעשיה בעי לאותה. ואפילו מישוטא דמישוטא דמשתכח דקיים ליה בגויה ובגבייה דלא מיעריך מ"מ לא דמי מאן דגרים ביומא חדא שעתא או תרי. לאאן דגרים כוליה יומא בלא עבידתא אחריתי. ולפוס חריפותיה וחריפותיה והסתלותיה. ולאי שג"כ תהיה הלאחתו במיא דאוריי'. כפי מה שהכין לו האל במדה. ובפרט כי שתיתו מספר. לשוב אל הספר. ואחד משבעים או פחות לפי מה שראו עיני. משיג השבעים. בימים האלה הרעים ובזמן הזה הרזה. ובר מיקן פתאום יבא אידו. ולאח"ז יראה שאין כל מאומה בידו. והגם כי ידוע ידע לבי גם אני. כי באמת משנה שלימה שנינו בכוף מנחות אחד הממעיט ואחד המרבה ובלבד שיכוין את לבו לאל אלהי הרוחות. אפילו בעוד היותי קטן לתרץ את כ"ו ידעתי. כי ידוע לכל אים עתי. בתורה מבין ואמתי. שאם כל אחד יאמר בלבו. בהיותי באוריי' פורחת לעי. אני לי כי רחמנא לבא בעי. מלאו פוטרין עצמן בטענה זו כל העדה. עד שבמעט בשתכחה תורה ואוריתא דא. לכן אני היחיד והעני. מהיותי בן כ"ב שנים נתתי את לבי לדרוש ולחור במשנה שבלי ומוחי בחכמת ים התלמודים ודברי הגאונים. ובחבור המשר הגדול גדול הפוסקים. ובאשר בלשון עברי בקיאים ומדקדקים. כלתשבה במלי לכתיבנא בשם רד"ק ז"ל בפ"ז דשביעית בבא המתחלת נקח חולהה בדוכתי אחריני מובעמין דברין למיך מיין הרקח. נם בכל המפרשים ובראשם רש"י ותוס' ז"ל ובפור עיני אנשים. כי עקר הכוונה לחפש כדי להבין המשנה. ואע"פ שאני יודע בעצמי דלא מסיקנא בדעתי הקצרה מניחו. וקולר המשיג ושומק המושג וגובייהו ורוחייהו. כמה דמסיק תעלא מבי כרבא. מרוב קושי דהויות דאבני ורבא. ע"ז דרשתי ופרשתי לי המשנה הנזכרת כלבא. אחד המרבה ואחד הממעיט. כלומר אחד המוליא פרי הרבה או מעט. ובלבד את לבו יכוין למלמד לשמה ביאה. והיותי מתבודד ומתעסק דרך למודי כותב הייתי מפני הבכחה והכשיון. סביבות סשנה בגליון. אולי יהיה לי לזכרת. לשום פעם שלא אוכל לבקש לאלא ספריה ופעמרא תפארת. הנה נמוד אתי קצת כנגב בחתרת. מפירוש בעמי המשנה כפי מה שפי' האמורא דברי התנא בהבנה. ואראה והנה הגליון מתמלא ומתרבה. עד שלא הייתי יכול להעתיק לי מי רבבה. מן הראוי להעלות בכתיבה. ואפילו המועט שהייתי כותב אותו. היה בקצור כ"כ עד שאפילו אני בעצמי אחר זמן מה. לא הייתי יכול להבינו על מתכונתו. אח"כ פה חברונה תוב"ב. וירא אותי מתעסק במשנה אים חכם ונפל רוח וזקן מופלג וחסיד נודע בשערים כל ימיו בעל מעשים רודף צדקה וחסד. מהותי בן שבע שנים הכירני. שבעיר נפת ההולנה תוב"ב נדלני. הלא שמו ה"ר דוד אבריליו ז"ע. ויען ויאמר לי בדלותו ובעניו. מה זה בני הלא ידעת כי סוף הספר של המשנה שבידך להבלות ומגלה ח"ע נריך יגעת. ואפילו הן בעבדנו חי וקיים. אחה עלמך איך נהנה ממנו כמו שאמרת שאיך

יכול להבינו לאמתו. ואף כי אחרי בלותו. לא כן בני. מלאכתך מלאכת שמים. **כניחנה** להתפשם על כל נדותיה כמים. שמע בקולי אישלך ולא תחל חדול. וקח לך גליון **גדול** וכתוב עליו בחרם את כל הדברים מפי כל הספרים. ועשך כמה תועלות לעוכתך הן שתוכל להרחיב דבריך. הן שהוא דבר של קיימא. לכל שנות הלבנה והחמה. הן שתוכה בו נם את אחרים ושהו ממיתך. ולמה יהיו לך לבדך. ועלי לקנות לך ביר וכל לרכך. ואתן ואומר לו. אדוני. מה אני. והלא חרפה היא לאחד עני. הדעת כמוני. להכנס בתחילה של עשרה. ולהרחות בדברי תורה. והרי לשון החכמים מרפא. ואני למה ח"ו בעני ובמו פי. אתן פתחון פה לבעה"ד. לחלוק ולנעוג עלי לאמור. במה ברה בהיותו יושב לבתים לבדים. והלא קטן שבתלמידים. בקל יכול לבקש ולהבין כל. ומה לורך לו מורה מקום להודיע לו באור משנה להבינו ולהופיע. והלא ר"ע ז"ל מתלמידי עובדיה ורבו אליעזר ז"ל. בקיאור לשון לא מועתק מספרי ביאורי רש"י ז"ל. וזולתו במלאכה זו קדמו. והם יאכלו בלהמו. כי מי זה הלך. שיבא אחרי המלך. שלא תהיה לו לכלימה. ומי יתן שחרש יחרים ותהי לו לחכמה. ושתיקותו יפה לו מדבורו. כ"ש להעלות על ספרו וגיריו. דברו וחבורו. **וישב** שנים ושלשים הוא וזולתו. ואמרו לי בבכוד. זו שברא בל מעות ונכנסה בדעתו. עשה את אשר אני אומר אליך. והעליה בלמודך. ולא תתעצל במלאכתך. או את מתני מנסתי. והתחלתי להעתיק ראשונה. את אשר כבר הוא סביבות גליונא. ואתעסק במלאכת עבודת הקדש. והנה את כל גופי התים והרש. ומאור עיני מאד ירד מפני. כמעט קץ קרוב לסיי". כי המלאכה ארוכה גבוהה ורחבה. מי יעלה לנו השמימה. ואומר אל לבי ויהי מס. ארוך על מקום שדי מנעת. גמרא נמור. ולא עלי המלאכה לנמור. ואם **תביריך** יגעינו עליך. הנה זאת תהיה לך לאוסף זכות יתירה לבמתך:

ואלה הם תועלות הספר הלזה. מלאכת שלמה הרזה.

ראשונה שלשון המשנה של הדפוס הראשון מפי' ר"ע ז"ל אינהה מפי **סופרים וגם** מפי ספריה. ואכתבנה אם ראיתי כולן לדעת מ' מסכמין ואין חולק עלה. ואם היא הנהה יחידית ר"ל דעת יחיד או יחידים ארמונה בשם בעלה האומרה **ועל שאר** אעלה. גם איזו הנהה ממשנת החכם ה"ר יהוסף אשכנזי ז"ל שבאה לידי אם הבנתיה וסברתיה משם אעתיקנה. ואי אייבר הילי את מקורה אגלה ומשם אדלנה. והעשה לחקירה זו כי צריך להשגיח על לשון המשנה שפירא ואותה. כי היא שנייה לאורייתא. ואשכחן בירושי' דרש"ה דמע"ש דבשינן לדקדק אלשנא דמתנייתא. דנרסינן התם ר' שעורא קובל על שנייא דהוון ביומוי דר' יאחק רבא. על שלא בתנו לדקדק כל המשניות מפיו כמו שנמסרו לו מרבינו הקדוש עלמו. ע"כ. ובערוך למה מקראת משנה. בשביל שהיא שנייה לתורה. שהתורה שנמנו כל ישראל בהר סיני היא תורה שבכתב. ומשה רבינו שמע המשנה מפי הגבורה פעם שנייה והיא תורה שבע"פ. ונתברר הדבר שהיא שנייה לראשונה כמו ויאמר שנו ושמו. פי' אחר הוא לשון שיטון כמו ושנותם. ובלשון רבותינו שנה פרק אחד כלומר קרא פרק מ' ע"כ. ובפ' עושין פסין ד' כ"א נרסי' למד דעת את העם דאנמריהנו בסימני עעמים. פי' רש"י ז"ל קבע להם מסורת וסימנין בין בתיבות המקרא ובין בנרסת המשנה. ע"כ. ובכלל תועלת זו פירושים שפי' הר"ר יהוסף הנזכר. ירחה אותם האדם ושמח לבבו ויעשה מהם עיקר:

שנית להגיה ביאור ר"ע ז"ל והסדרות שחסר ממנו בקצת מקומות או **קשיות** שיש על דבריו לפותות:

שלישית לכתוב בפרטות קשור כל מסכתא ומסכתא בראשיתה. כפי מה שפי' הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לס' זרעים בכללותא. גם כל פי' של הרמב"ם ז"ל אלא הביאו ר"ע ז"ל אביאנו וכמו מגיד אקרבנו:

רביעית כמה מקומות שקיצר ר"ע ז"ל בהם דבריו שלא השיגה דעתי להבינם מרוב הקיצור אלחיב הביאור ויוכנו אמריו:

חמישית כנון משנת ערוגה דברכ"ג דכלאים ומשנת הנוטע ירק בכרם דכפ"ה דכלאים. שכ' עליהם ר"ע ז"ל שבארם בסוף הקונטרס ולא נמלאו. מדברי הר"ב ז"ל עצמו לידי הובאו. גם הקדמת הר"ב מגז' ז"ל לסדר טהרות העתקתי כל דבר במקומו ובשער ביתו. והיא קיצור הקדמת הרמב"ם ז"ל כאשר יראה הרואה אותו:

ששית שנמצאו לידי ספר החכם השלם הר"ר שלמה שיריליו ז"ל ביאור על ירושלמי שחבר על סדר זרעים ומס' עדיות. אחביר קצת קצור מדבריו ולמצון גליות. והחכם גדול ורבוש היה בדורו. ואשכחן שהביא משנו בפ"ג מהל' מתנות עניים מהר"ר קאר"ו ז"ל. גם בקצת מקומות משם החכם הר"ר אלעזר אזכרי ז"ל. והחכם הר"ר אפרים אשכנזי אחינו של רש"ל ז"ל. וחכמים אחרונים זולתם. אעלה על ספרי שמותם. גם דברי החכם השלם הר"ר סולימאן אוהנא ז"ל. אשר עודנו בשערים שמו אשר היה ישר ותם. גם פי' רבינו שמשון ז"ל על פרק אלדרונים אעלה לראון אע"פ שהוא תוספתא לזכות אלזכות נאשר כמעט אפילו בלשונו תושים ומותעים. והנו בסוף סדר זרעים. גם האלהים אנה לידי באור מס' עדיות לרב המאירי ז"ל. ענין בו לבבי. והבאתי אל תוך תדרי:

שביעית שנמצאו לידי בסדר קדשים בכמה מקומות ממנו פי' הרב רבינו גרשום ז"ל קדם קדשים. וגם שאר מפרשים קצרתי דבריהם. והעמדתים על אופניהם. ובפרט על מס' תמיד. באור הרב רבינו אברהם בר דוד ז"ל בם"ל בארך תעמיד:

שמינית שנמצאו לידי פי' הרב רבינו אשר ז"ל על סדר טהרות בקצור וביאור. סלתי מדבריו. והעתקתי מאמריו:

תשיעית כל משנה דקשיא ריעא אסיפא. אבקש לה תרופה. גם כל משניות הסותרות אהדדי. או תנא דקשה לדידיה. או משנה עם ברייתא. ולדעת אם היא

מצוה יחידאה או אי אית בה פלוגתא. גם להבין טעמי המצוות מכל מקום שיהיה שאם לא ימצא ע"ם נמריות. אפשר שיהיה ע"ם מפרשים. ואם לא רמזו ר"ע ז"ל מגמת פני הדברים לרמזו ולפרשו. ואשתדל בכ"ל לדרוש ולחקור ולתור ולבקש בספרים ישנים גם חדשים. מקום ומצב ואחור ולעמוד. כי כ"ז הוא עיקר התלמוד. וכדאשכחן בפ' שלשה שאכלו דף מ"ו ובסוטה פ' היה טועל דף כ"ב. אחריה אומרים אמרי' קרא ומנה ולא שמע ת"ח להבין טעמי המצוה ה"ז ע"ב. ופסק רב הונא הלכה כאחריה. אע"ג דמ"מ לא קי"ל הכי. ואף על גב דאשכחן במגילה פ' בני העיר. דר"ל ספדיה לההוא צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל דהוה תני הלכתא ומלמדם לתלמידים בעשרים וארבעה שורות. אמר ווי חסרא לה ארעא דישראל גברא רבא. ע"כ. מ"מ הא בתר הכי נרסי' התם ההוא דהוה תני הלכתא ספרא וספרי והוספתא ומביב. אתו ואמרו לרב נחמן ליספדיה מר. אמר היכי נספדיה הי לנא מלא ספרא דחסר. והטעם מפני שלא שמע ת"ח לתלמוד שיבינהו טעמי המצוה. ועוד שפעמים שדברי מצוה סותרים זא"ז. ואיך נתרלה הכא במאי עסקי'. וכגון הא מני ר' פלוני היא. וכגון חסורי מחסרא. והוא לא היה יודע מה שהיה שונה ולפיכך המשילו לסל מלא ספרים. וכן בפ' יוכב"פ ד' פ"ו פי' רש"י ז"ל לגמוד תורה הוא ישוב טעמי המצוות מה טעמן ומהיכן למדו. ע"כ. ונרסינן ממי במציעא שלהי פ' אלו מציאות. ת"ר העוסק במקרא [הגה"ה. היא דעת רשב"י בירושלמי דף ג' ע"ב וגם בפ"ק דשבת אכן שם בפ' כל כתבי ובספ"ק דהוריות איתא לכולא ברייי' בשם רשב"י. ומסיים עלה שם בירוש' א"ר יוסי ב"ר טן הדא דאת אמר עד שלא שיקע בו רבי רוב מצוות אבל משקיע בו רוב מצוות נשולם הוי רץ אחר התלמוד יותר מן המצוה] מדה היא קלת ואינה מדה מפני שהמצוה והתלמוד יפים ממנה מפני שתלויים בגרמא ומשתכחין והעוסק במצוה מדה שנוטלין עליה שכר. בתלמוד שהוא לתת לב לדעת האיסור והחיוב והפטור הטמא והטהור וכשאתים סותרות זו את זו יבין לתרץ שיהיו שתיהן קיימות או לדעת דברי התנאים החולקים בדבר ומאת הא מני חכם פלוני הוא. או אם היא דחויה. אין לך מדה גדולה הימנה. ע"כ עם פי' רש"י ז"ל. ובערוך בערך מד פי' העוסק במקרא בלבד מדה שאינה מדה שהרי לא נתעסק בפתרון המצות. במצוה כו' פי' המתעסק בפתרון המצוה שיש בה הרבה מן המצות שהן קבלה והן תלויות במצוות החלויות וכשהוא מתעסק צריך לעיין באותן הברייתות כולן ופתרוני החכמים י"ל בזה שכר מצוה. אבל המתעסק בתלמוד ומורה ומבאר המצות כתקון ומגיד הלכה למעשה אין לך מדה גדולה מזו כי בתלמוד פתרון התורה והמצוה והמצות שהן בקבלה הלמ"מ. ע"כ. וכסוף אותם ברייתא נרסי' ולעולם הוי רץ למצוה יותר מן התלמוד. ומפ' בגמ' דבשמוע התלמידים הא דקתני רבי בברייתא זו דאין לך מדה גדולה מהעוסק בתלמוד. שבקו כ"ש מלחזור על גרסת משנתם ואזלו בתר תלמוד לחשוב בסברא. הדר דרש להו לעולם הוי רץ למצוה יותר מן התלמוד. מפני שתיירא פן ישתכחו המצוות ויחליפו שמות החכמים. ובמקום חיוב יאמרו פיטור. ובמקום אסור יאמרו מותר. ובמקום טמא יאמרו טהור. ע"כ. ועוד נרסי' בפ"הדרין פ' היו בודקין. כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. א"ר אחא ב"ר חנינא א"ר אמי א"ר יוחנן במי אתה מוצא מלחמתה של תורה. במי שיש בידו חבילות חבילות של משנה. ופי' רש"י ז"ל מלחמתה של תורה הוראותיה ולעמוד על בוריה ועל עקרה לא כאדם המחודד ומפולפל ובעל סברא ולא למד משניות וברייתות הרבה. כי מהיכן יתגלה לו הסוד אלא לבעל משניות הרבה שאם יצטרך לו טעם בכאן ילמדנו מתוך משנה אחרת או אם יוקשה לו דבר על דבר יבין מתוך משניות שבידו הא מני פלוני היא ששמעתיהו במקום אחר אומר כך. ע"כ. וכן פי' רשב"ם ז"ל בפ' יש נוחלין דף קל"ל. תלמוד. סברת המשניות כעין שאנו מפ' עליהם לא שנו כו' חסורי מחסרא כו' ע"כ. ונרסינן תו בסוטה פ' היה טועל דף כ"ב איזהו רשע ערום. שולא אמר זה שקרא ושנה ולא שמש ת"ח ללמוד סברת התלמוד בטעמי המצוה רשע הוא שאין תורתו על בוריה ואין ללמוד הימנו שע"י הטעמים יש חיזוק באיסור ויתר ובדיני ממונות לזכות ולחייב ובטהרות לטמא ולטהר. כדאמרי' בכמה דוכתי מ"ש אמר מר הכי ומר הכי ואמרי' מאי ביניהו. איכא ביניהו כך וכך. וערוס הוא שהשומע את קולו שונה מצוותיו כסבור הוא שבקי בטעמיהם ומהגין בו כבוד כת"ם. אתמר קרא ושנה ולא שמש ת"ח ר"א אומר זה ע"ם. ר"ש בר נחמני אמר ה"ז גזר. ר' יונתן אמר ה"ז כותי. רב אחא בר יעקב אמר ה"ז מגוש. אמרבי"ל מסתברא כרב אחא בר"יעקב. דאמרי אינשי רשין מגושא ולא ידע מה אמר. תני תנא ולא ידע מאי אמר. ושם שונים אל תתערב א"ר יצחק אלו ששונים הלכות. תניא. התנאים מבני שולם א"ר יהושע וכי מבני שולם הן והלא מישבי שלם הן שנאמר ליכות עולם לו. אלא שמורין הלכה מתוך משנתם. ע"כ. ונרסי' ממי בברכות פ' מי שמת דקמ"ה ת"ר עתיד נכסין עתיד פומבי זהו בעל אגדות. עתיד פלטין עתיד תקוע זהו בעל פלפול. עתיד משח עתיד כמס זהו בעל שמועות. הכל צריכין למארי חיטיא גמרא. ופי' רשב"ם ז"ל גמרא בוגיית התלמוד ותירוצי משניות וברייתות וזהו עיקר התלמוד שאם לא התלמוד אין למדין הלכה מתוך משנה כדאמרי' התנאים מבני עולם. ע"כ. א"ר זירא אמר רב מאי דכתיב כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד. וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה. רבא אמר אפכא פי' דטוב לב זה בעל תלמוד שיודע משניות על עקרן ובקי בטעמיהן ויש בידו כח להורות הלכה למעשה והיינו דאמר רב מתרגיא משמיה דרבא מסיע אבנים יעצב בהם אלו בעלי משנה בוקע עצים יסכן בם אלו בעלי תלמוד. ע"כ. והכי איתא נמי בפ' חלק ד' ק':

עשירית להבין בקיצור דברי התוספות או דברי הרא"ש או דברי הר"ן ז"ל ואחר מפרשים ז"ל אע"פ שאין דבריהם מאוריים באותה מסכתא:

אחד עשר אם יש איזה משנה שהשינה ידי גראות שפי' בה הרמב"ם ז"ל ביד הפך ממה שפי' במשנה אחרמזה:

שנים עשר להבין מורה מקום מכל התלמוד על סדר זרעים וטהרות ומס' שקלים ועדיות ואבות ומדות וקנים:

שלשה עשר להבין מורה מקום על כל הד' סדרים והמסכתות שיש בהן תלמוד אם הוכאה המשנה או הבנת שלא במקומה הן במסכתא אחרת הן באותה מסכתא בפרק אחר הן באותו פרק אם הוא קודם מקומה או אחר מקומה. (אחר המו"ל. ואמתו הוספנו לכתוב המ"ש של מקומה בראיה דף הוא מהמסכתא כאשר מצאנו בפ' ראשון לגיון)

ארבעה עשר להבין בקצור מלאת דברי הירושלמי הנוגע למתנייתא:

חמשה עשר להבין מורה מקום על כל משנה שהוכאה בירושלמי בין שהוא מן המסכתא שלה בין שהוא ממסכתא אחרת כנ"ל במורה מקום של התלמוד בבלי:

ששה עשר להבין מורה מקום על איזה משנה בתוספות או בספרי הרא"ש ז"ל או בתשובותיו אחר ולא אתמיע מני היד של המלקט ומן הראש:

שבעה עשר לתועלת פסק הלכה מורה מקום על כל הלכה והלכה ממשנה תורה שחבר הרמב"ם ז"ל באיזו הלכות ובאיזו פרק וכמה סימנים מאותו פרק בין בכללות בין בפרטיות. דלמי לומר בין שהוכאה בכללות שג' או ד' מצוות או יותר הוכאו בפרק א' מאיזו הלכות. ואחת מהמה או שתים או חלק ממשנה הובא ג"כ עוד שנית ושלישית או יותר בפרק אחר או בפרקים אחרים באותם ההלכות או בהלכות אחרות:

שמנה עשר גם היא לתועלת פסק הלכה. להבין המלאכה. מ"מ על כל משנה שהוכאה באחד מהד' עוברים באיזה סימן ממנו או בבית יוסף משם נ"כ הייתי מקבץ ומאסף. (אחר המו"ל. ואמתו הוספנו לציין המ"מ בסמ"ג ובס"ע באיזה סעיף ממנו כמו שהוא בשיש מצוה סביב הגמרא). ומזה תדע ותשכיל כי אני ההדיוט לא כונתי בחבורי זה לפרש המשנה אלינא דהלכתא. רק ללקט לאחרות לקבץ ולאסוף הפירושים אשר נזדמנו לידי. בין יהיו אלינא דהלכתא או לא כהלכתא. שלכן כתבתי המ"מ על המשנה מהרמב"ם ז"ל או מזולתו שמשם תדע מולא דבר הלכה למעשה. ואע"פ שבקצת מקומות תמצא שכתבתי וכן הלכה או ואין כן הלכה וכדומה לזה מקרה הוא היה לו אבל אינם כונת המלאכה. גם זכיתי ולקטתי עוד אשר לא חשבתי ולא על לבי העליתי לקח עני אכול ולא לשבעה מאחרי ספרי הפוסקים ומפרשים נאמני עולם. ה"ה: מס' פרדם לרש"י ז"ל. זמס' ירושלים. ומתשובות להרמב"ן ז"ל. ומסמ"ע וסמ"ק. ומס' אלם וחוה ומיסרים. ומהרוקח. ומשבולי הלקט. ומכל בו. ומאבודרהם. ומס' האגור. ומס' התוך. ומתשובות לאיסרלן. גם מביאוריו שעל פירש"י שעל החומש. ומס' הרב אלי' מזרחי ז"ל. ומס' שלרית יוסף. ומתשובות ה"ר מנחם עזריה נר"ו. ומס' קרבן אהרן. גם תלוק הקדמת ה"ר יהודה אלבוסייני ז"ל לסדר טהרות. ואע"ל שיש בה הרבה מהרי"ף ז"ל ומה"ר יונה ז"ל ומהר"ן ומוקי יוסף ז"ל. גם מאמר מפרשים אשר על הרי"ף ז"ל כגון ה"ר יהונתן הכהן ז"ל שבמס' עירובין. והרא"ש ז"ל שעל הלק"ם בהרי"ף ז"ל. באופן שע"י כן מאן דגרים מתנייתא יאורו עינו בנקל להבין אותה על מתכונתה. וגיל ובטור בפרט יותר מכל הפוסקים בחרתי לטהרות מקומן מפני תרי טעמי שבהן מצאתי חדא פרטית וחדא כוללת. הפרטית מפני שגיד דהיינו משנה תורה אותה לכל התורה כולה הן טהג והן אינו טהג כמשנה ממש היא נ"כ בעולה וכלולה. הכללית מפני שגיד ובטור יש מפרשים הדורים. גדולים ורבים מאירים. במשנה תורה. השגת הראב"ד והרמ"ך ז"ל ומגיד משנה וכסף משנה חוזתם לאורה. ובטור כל בית יוסף דמיגו יתן כל בשרא. ובעזר האל בזה יגיע תועלת גדול לקמנים עם הגדולים תלמיד עם מבין מוסיפין ושונין. שהתלמיד המתחיל להתחבר לגרום ולשון. דרך לו אכזון. שימצא לשון מוגה במתנייתא. אם הטעות על פה אם לגרוס מתוך הספר גרסא דינקותא. קיימא פתגמין תרילין בלדקתא וכי שירותא ולא תהא בידו שבשתא. דכיון דטעל טעל. דבדידי אנא הדיוטא הוה שבדא. שכמעט משתכחה מידי המשנה. משיזו לשון הגאון שכבר עלה בפי בילדותי מעות חיון. ואע"פ שכבר נ"כ אמרו בלשון אחר דשבשתא ממילא נפקא, הא ודאי לאו דיוקא. לתלמיד דישנה לעיין חילוקא. די עבדו בעלי התוס' ז"ל בפ' ערבי פסחים דף קי"ב. ועוד דהוי פסידא דלא אדר וכדאיתא בפרק המקבל דף ק"מ. ובפרק לא יחסור דף כ"א. וכמו שפי' שם התוס' ז"ל. גם הרשב"א ז"ל שם בפ' לא יחסור בחדושיו. ועוד דהא אשכח דר"ז התנאה הרבשים תענוית כדי לשכוח הבבליות בעבור הירושלמיות. אע"פ שביניהם הבדל גדול. מלהתענות ומלהתפלל לא חדל עצמו חדול. כ"ש בין לשון משנה מוגהת ללשון מוטעה. שסוף סוף השיטו מוטעה. ובקל אפשר שיתעה. ויאחר קרח מסוב טעם לשון בחכו. וגם מהפכו. ובפרט כי בשוטתיו אשר רבו למעלה ראש. השולם הולך ודל לעמה ורעם. ואין לך יום ושעתא. שאין קללתה מרובה מחבירתה. בין בעניות דאורייתא. בין בגרמת בטול יתה. מרוב של מסים ומרטוניות. וכל מין טעותא הכישתא ועלילתא. ועל הכל עניות ודלותא. גם לגדולים אשר לעיין מתחילים ע"י אלה הסמי חבורים שהם פי' ר"ע ז"ל וספר זה מפל לו. הטיון יקל עליהם. כי באלה כמעט בלול כל שני התלמודים בהם. בפרט הנוגע למשנה. ברובא דרובא ימצאו להם הנאה ובינה. ואולי נזכה בזה להיות. מנחת רוח שמי ליוצרינו בשוטה"ז וגם בגא. בדיל שמיה רבא. ויתקיים בנו ובכל המתעסקים עמנו למושע במשנה ובשני ספרים אלה אים על ידו. אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. והנה ימשך מן המ"מ של העור נ"כ מ"מ של כל משנה

הקדמת המחבר ספר מלאכת שלמה

שאמר שהובאה בשימה ומדורו של שלחן ערוך הספר הקצר שחבר הרב רבינו יוסף קארו ז"ל מופת דורו. כי ידוע כי הרב ז"ל שם דרך העור ספר. אלא שברוב המקומות שעתיק שם הרב המחבר ל' הרמב"ם ז"ל בלתי. ומי שלא זכה להיות מבלל העשירים. וקנה אין בידו יכולת לקנות התלמוד והיד והטורים. לפחות בא' מהם ימצא קצת ממבוקשו. או לכה"פ בס' ש"ע או הלבוש שהוא יותר ארוך. או ס' מאירת עינים. כי תאוה הוא לעינים לשמע אזנים. בו ימצא קצת מחפצו. ולאין לך מישועה המישועה מיודעי ספר. שלא ימצא אדם לכה"פ אותו ספר. ובו ימצא קצת ממקצת מאויו. אם יהיה אותו ספר זה מרחבו איזה דרך ישכן אור. אורה של תורה. ודיו. ולשולם אל ישוב דך נכלם:

ואל נא יתבדני רואה או שומע לומר מדוע היתה בכמה מקומות ובכמה ענינים פעמה מלאכתו. כי בכבר השובתו קדומה בגדו. כי בלתים גבורתו ותלישותו. מאורף לזה כי עלי היה מוטל שול לעזוד הגוקות בהיותי מתעסק בה. והיא ממני רמה ומשגבה בקרני ראמים. והלא הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לסדר טהרות הפליג לומר כי לא יספיק לעמלה בהעברה אפי' אלף פעמים. ובאמת כי לע"ד לא יספיק לעמלה אלף פעמים בהבנה לעיטוע שבה. וזהו בענין א'. מה יהא ברוב מבין בכל ענין ועניין. אע"פ שהשמאים שיש לגמרי אינן. רק לתתי את לבי לנקב נקב עני. לקומי בתר לקומי ראשון גם אני. מאחרי הקוצרים והבוצרים. אשר בתורה מבירים. אולי יעלו בידי שיש אלשה גרגרים. מראשי אמיריס. גם אע"פ כי מן הראוי הוא כי כל מחבר ספר או ספרים מלבד מה שמלקט ראוי והגון היה לו לעשות אף הוא חלקו. אם מעט ואם הרבה בתרמילו. אמנם במה שהקדמתי ליבא פרכא. דפירוקא. כי הלואי יהיה לי דעת ובכל וזמן פנוי להבין דבריהם. כ"ש להתחכם עליהם. ובפרט כי ימי חייו הבל. ולא ידע האדם את עתו. ואולי יוקשה ועדיין לא הגיע לחומם או לעשירית מלאכתו. על ספק אם כל אחרי שיו בלדק. או אם יש בהן נפתל ועקש ופריך חיזוק לבדק. ולא כן בבסת עצמה זו אמתנו מהאים. מלהתעסק במלאכת הבס. והעגבים אלים. תמיד ברומו של עולם כלו מעשיהם דבר יום ביומו. אלא הבגון והיסר. לפני הבר. שרו ומלכו של עולם לעשות העיקר עיקר והעפל טפל. אע"פ שבעיני האדם יחשב לגדול ושפל. ולערות ולעמול ראשונה. להבין בסבו צורת המשנה. וכל דברי הגמרא. בתה שבכבר מרחו רבותינו האמוראים והקדמונים. מפרשים פוסקים ונאונים. כי נעשה נסי נעמנים. ואם יהיה שבאחר לו זמן באריכות חיים ובנים. אפשר כי ירחה מעמים לשבח ופנים. ולגמור והדר ליסבר. כי ידוע כי מקום הגיחו רבותיו לו ולנו להתגדר בו ולהתהדר. ושל כגון זה באבות שגינו הפוך בה והפוך בה דכולא בה. והנה הבא אחרינו ולאי מדעתו להוסיף יכול. דהרי שלחן ערוך והרי בשר והרי סכין ופה שלו לאכול. ויעשה מתקות טעמי משנה מתוקים מדבש ונופ"ל. לבד ידיו לא יהיו רפים. מלעמול בנים הופים. לילה ויומם לא יכבה בלילה נרו. ואז ודאי יאיר אורו. כי ה' יהיה בעזרו כאמרו דוד המע"ה בספרו. פתח דבריך יאיר מבין פתיים. ר"ל לפי דרכינו התחל אתה דבריך בעסק התורה. והוא יאיר אור פתח דבריך והקדמתך כי הוא מבין לפתיים לדעת שמו. כ"ש למי שכבר פתח פתח תורה לעצמו. וכל ימיו עמלו בה כי לא יגרע מלדיק עינו. ע"ד ולעשיים יתן חן. חנו של תורה בעת ובעונה. כי הוא חונן לאדם דעת ותבונה. ובפרט אם יש בו ירא ודבקותא. ולגומדי תורה חברותא ואהבה. כי אז ודאי הגמור יהיה מכלל המרכבה. הגם כי די לרתיכא קדישא בתלתא רגלי אבהתא. מ"מ לא דמי זכותא לאבהתא לחדייהו. לזכותא דמאן דמעטרף בהדייהו. דהא לא דמי כסא של ג' רגלים לשל ד'. ואם הכסא מלא רגלים אע"פ שכל הרגלים דקים וקטנים לערך ג' או ד' הראשונים. מ"מ תוקפא פורתא מיהא קא עבדי. וזהו לע"ד מ"ש דוד ברוחיה קדישא. חבר אני לכל אשר יראוך ולשומרי פקודיך. לאיכא למידק דהול"ל אוהב אני וכו' ואם בשביל דקאי בתות הח"ת שבאלפא ביתא. אכתי קשה דהא הול"ל חפץ ואוהב אני כו' ועוד מאי קאמר לכל אשר יראוך לשון עבר הכי איבעי ליה למימר לכל יראיך ומאי מלת אשר דקאמר. ועוד לפי דרכנו יתורץ כפל הענין במלות שונות. אלא ראיה שאמר דוד בשבחותו לפני המקום ב"ה. בחמת כי ככא של רגל א' או אפי' של ב' רגלים אינו יכול לעמוד מפני חדודו. אמנם אם יהיו ג' רגלים לכסא יוכל עמוד. והשתא מאחר שלשת האבות הקדושים והמאוחרים. אברהם יצחק ויעקב הם ג' רגלים לכסא. שעליהם המרכבה עומדת. א"כ אני שאני רגל רביעי אינני רק תוספת חוזק וכבוד לכסא. והיינו דקאמר לכל אשר יראוך לשון עבר. כיון ורמז לשלשת האבות הקדושים אשר כבר בארץ המה. אמר עוד דוד המע"ה. ולא אני בלבד רגל במרכבה עם האבות אלא אפי' כל לדיק ולדיק הוא נעשה מרכבה למקום ב"ה. והיינו דהדר קאמר ולשומרי פיקודיך לשון הווה. כיון על כל הלדיקים שמלו ועד סוף העולם. וזהו שאמר חבר לי' עשה לו שאני נראה חבר במרכבה לכל אשר יראוך שהן האבות שנקראו יראים למקום ב"ה. כך אני חבר לשומרי פקודיך הלדיקים שאחריהם שהרי אינו דומה כסא של ד' רגלים לכסא של רבוא רגלים או יותר. אמנם שדוד בעמותתו השווה עצמו עם הלדיקים העתידין להיות בכל דור ודור יותר מאשר השוה עצמו עם האבות ע"ה. וזה אע"פ שהיה מלך ונביא מה יהא כמוני יהום קטן כנפים. גרוע גנוב פגוע. פרוע שקוע. בטיט היון תקוע. כי לי ולכיו"ב ראוי לנו לבא בצור ולהטמן בעפר. כי לא די שאין אנו מוסיפין כח בסגולת של מעלה. אלא אדרבא ח"ו אמר ילדך תמי. הוא ברחמיו יסיר לב האבן מבשרינו. ויתן לב בשר אלינו לעבוד עבודתו. ולעשות רצונו כרצונו. ולהיות עת אשר יחפוץ לקחת פקודתו. נשמותינו רחוצות. נקיות ומנוהלות. מלובנות ומוכנות. ויכיר להיות שמרית מעט ימינו הבותרים. הגוף והנפש חברים. מקשיבים נקולו אמן ואמן:

ובהיות כי אני הענני. כל ימי מכאובים וכעס עיני. כי גברו לרחתי. ורבות אנחותי. מגלות ספר לא יכילום בכתיבותי. גם בלילה לא שכב לבי. מעת כאבי. ובקרבי ימים לבבי. וכל ימי פחדתי מעמוני ומוראי. תוגר עובד כוכבים וערבי. ואפי' מאיש עברי בעיל דבבי. אז בעל ריבי. ירא אנכי אותם כמו השבאי אז כמו רבי. רק עיני תמיד תלויות אל אלהי אבי. ואני בארץ הארי. וכל ימי שני מגורי בה ומלאכתי מגשורי בעסק ספר התורה הלזה. אע"פ שתדיר הייתי חלוש כחוש ורזה. הכי קראתי שמו של ספר זה. **מלאכת שלמה** גם כי כן היא כשמה. מלאכה היא ואינה חכמה. רק נוסף ומושן ספרים כבמה. וגם בעבור הזכר שמי. לזורות הבאים לפני לאומי. כי יחיד אני ואמי. וקרוב ושאר בשר מלד אב או אם אין עמי. לחוס עלי ולרחמני. אם לא יחכן שיש לי בעבי התימי. רחוק רחוק ממני. כי לא אדע מה יולד יום. כי עתה בשנת ה' ש' ע' ט' בן חמשים ושתים שנה אנכי היום. ועד הנה לא זכיתי. לראות בביתי בן יפיק רצוני. ליבר במעשיו שימלא מקומי בתורה וירבני. אע"פ שאפרי אפר מקלם ומי מערה מימי. שבבר בני הגדול שהיה קרוב לי"ג שנים לעבודת ששבי. שהיה ממלא הסרוני כרצוני. בשותתי ורוב חמתי אל עורא ואיום. לקחו איום. יום קריאת מגלת אסתר. וחמת המלך לא שבכה. כי הביאוהו שני אחיו הקטנים אחרי ככה. גם שתי אחיותיו בנות עשר ושבע קדמו לפניו להיות לו חבירים. כי הכפוני אבלי בימי בין המצרים. עוד זה מדבר. וזה מת ג"כ בדבר. מלבד כי ילד אשר יולד לי אח"כ לנחמה גם הוא נחטף בתוך שתי שנים בקלחת המה. ואחותו שנולדה אחריו גם היא שנתה לא השלימה. בחליים רעים גם בגמת. וגם בשזכיתי והגעתי לשנת הזקנה. בעת קב"ה לארחת בתפוחת דגת. הוא בעל הבשר יוספיה בגנת. שנתפש במגפה לקדם לבוגנת. ואפי' שערי דמעה נעצו בהבוא זמנת. מסגיאות חובנת ומרדנת. ועלי להלדיק את הדין ולימר לחזיל לכפרא עלנת. מלבד כי אבת נשורותי. היא ובתה ושני בניה עמה. בהיותי בן ל"ג שנים מתו עלי בשנותי. ובמה אקדם פני ה'. אם לא בטעם עסק תורה תהיה לריח ניחוח לפניו לכפר עוני. כי יודע אני. כי אין בי שום עבודת מעשה תגן עלי מהיותי מידון. אולי בזה אתרלה מעט לפני האדון. להקל מן השעם הראוי לבא אלי מעט מזער. ושפטני וידיני שונג ופתי כבהמה וכבער. ויחוס על נפשי לעסרה לזקקה ולנבה. ערם בא עתה וזמנה. ואעתיר לפני שכינתו. בתפלת אסף נגיחו ובבדו. עזרנו אלהי ישעו על דבר כבוד שמך והגילנו וכפר על חטאתינו למען שמך. אמן וכן יה"ר ואמר אמן ואמן:

וידעי לעת זקנת שלמה. אחרי כמעט קץ שבבר גמר מלאכת עבודת ה' כאשר הגיעה ידו. ראה ראה נקם טוב שחבר החכם השלם ה"ר יוס טוב על המשנה וקראו תוספות יוס טוב. והוא בחו"ל שוכן בארץ אשכנז והלפום מנוי שם. ויתחומם שלמה על המראה. ויחד לבבו לאמר. איך בדור אחד איתרמי מלתא. שאחד יושב יחידי מוקדן בקרן זוית בעיר חברון תוב"ב. ואחד עם הבירים בארץ מרחקים בערי אשכנז. הסכימו יחד לעסוק ולעמול בעמלה של תורה ולהגיה המשנה ולבארה כמעט בסגנון א'. ויען שלמה ויאמר ברוך ה' אלהי אבותינו אשר נתן מחאת בלב אנוש יותר טוב מערכי. והוא אלופי ומיודעי לעשות במלאכתי ביתר שאת ;יתר עז. וסוגיא כלי למעשהו מעשה ידי אמן מעשה ידי רב טוב להתפאר בית ישראל בראותם בהתעסקם יפה בדברי חכמה. יכירו וידעו לאיכא בקיאות טובא. נמרא וגם סברא ישרא. ושפירא למחזי כי טוב הען למאכל וכי תאוה הוא לעינים. ועל יום טוב בא. ובנה בניתי ממנו עוד את ספרי. ואעבור אליו ואראה והנה עתי עת דודים. והוספתי על ידו חכמה ודעת. אם דברים מועטים אשר עלה בדעתי להשמיע מלהעתיקם והוא לא השמיטו. אע"ג דמי לנו גדול בקטר כמותו. אם סברות ישרות אשר הסביר מדעתו. והראה פנים למשנה. ואזן וחקר גם מהם חזרתי להניח ידי בעיטי שנית. מתחלת בראשית עד מקום אשר תמצא ידי. וגם את שלי לא פסלתי כי אין מדרש בלא הדוש. רק יגעתי כדי למצא לעשות טעם מעט דבש מתוק ודברים עתיקים. ואכנים אותן בין הסרין ובין הדבקים. ואכתבנו בשמו והיה לי לשמיב נפש. מי יתן ידעתי ואמצאהו כולו. אבא עד תכונתו ואשמח בו כי רב חילו. וכי כביר מלאה ידו. אשרי העם שבכה לו: (אמר המו"ל אחרי אשר הדפסנו את הס' מלאכת שלמה הזה ביחד עם ס' תוי"ט ע"כ ראינו לנכון להשמיע מהס' הזה את הדברים שהביא המחבר מהס' הי"ט. או הדברים אשר אף שלא הביאה בס' הי"ט. אבל טווה דעתו לדעת הי"ט והדברים בהוויתם כתובים בס' תוי"ט. ושני נביאים מתנבאים בסגנון א'. כי לא ראינו שיהיה איזה תועלת אם יהיו מכופלים על דף א' ממש אותם הדברים עצמן.)

ועתה אודיעך כי להיות שידעתי גם ידעתי כי כמה עמלי תורה י"ל ברחוקה אורך ענין ולשון יקונו בו וכמה מהם יסתפקו לדעת לבד המורה מקום ולעיין הם בעצמם בדבר בעקרו ובברבו. ולא יתרצו לסגוך על העתקתי. כי ודאי לבב גם להם. ויותר ממני. וכשיחפצו לראות המ"מ. צריכין לעמוד כמה שורות כדי להגיע לשורת המורה לכן להקל עליהם הוספתי לכתוב כנגד אותה שורה שתי מימי"ן. כלו' כנגד שתי המימי"ן הללו התלה המורה של זו המשנה או של זו הבנה אם אתה מתפיים בו בלבד ולפעמים שתי מימי"ן על מ"מ א' ולפעמים על מקומות שנים או שלש או יותר: (אמר המו"ל ואגתו הפרדנו המ"מ מגוף הבאור. ועשינו להם מדור בפ"ע): וכשתמצא הרי"א הוא ה"ר יהוסף אשכנזי ז"ל. וכן כשתמצא הר"י לבד הוא ה"ר יהוסף הזו' ז"ל. ובשולחן קל להבין. וה' יצליחו בתורתינו ובכל מעשה ידינו. אמכי"ר:

הסכמת הגאון אבד"ק האג

על המשניות עם תוספות חדשים בהוצאה ראשונה (אמשטרדם. קהלת)

כמה כסרין דנרד וכרכום קנפון וקנה. תורה והכנעה תורת ה' תמימה עדות ה' נאמנה. ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל לוכות את הרבים כל זכות שתמיא ליהד על העליונה. ח"ח האלוף הקצין כהר"ר יעקב פרופס כ"ץ יצ"ו ולקח הכהן באצבעו היפנית המיוסנת לברכה. ויאסור את מרכבתו רכב בתור כהלכה. מרכבת ח משנה

כמה גדולים חקרי לב לבם לחוקקי ישראל מחוקק במשנותם. חכמי חרשים מעשה חרש אבן איש על שמו בשמותם ללשונותם. אשר לחם שם ויד רמה. משיבים שערה טלחמה. רבינו הרע"ב ותוי"ט כל העם שותין דבריהם בצמא. הני תרי צנתרא דדהבא. נרמה נפשם להאבה. שנו חכמים בלשון ח משנה

כמה יבנה הבונה. בנוי להלפיות תל שהכל אליו פונה. רבים אומרים נלך ונעבוד עבודת הקודש שאין אחריה עבודה כמותה. זו היא משנה אחרונה כמות לא נחייתה. בחיחור יפה עם פי' הרע"ב ותוי"ט אשר משולם אנשי שם ותפארת. עשר סיג לתורה מסורת: פני הרבובים יהיו אל הכפורת. כרוב א' מקצה מזה וא' מקצה מזה במחברת. מנורת זהב טלה וגולה על ראשה נטלת הכותרת. והנה פרחה הגפן אדרת. פתח הסמדר. פרי עץ הדר. לכל הסדיו. ושמו את בדיו. על בדי הארון. הכסתו בחוץ תרון. חרב המופלג בתורה ובחסידות המפורסם מוה"ר שמשון חסיד זצ"ל מאלטונא תניח אחריו ברכה לדורות. את בני ישראל להורות. תורך ילכו בה הוי רץ יותר ל משנה

כמה יגיעות יגע ופרח הרבני המופלא חריף ובקי מוהר"א נעטשליק ואגיפרידן נר"ו עד אשר מצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הוא המשביר. נמר וסביר. ומצאה ידו כביר. מעביר ומאסף כמה חדושים מגאוני ארץ. בפרס מהרב החסיד הנ"ל להשקות את העדה תני עד"ל סעם מים מכרו. למקן ירוץ קורא בו. וכל דבר הקשה תשובתו בצדו. את חכל עשה יפה וכך היא הצעה של משנה

כמה מעלות מובות מעלה יתירה. שחעלו אותן בדמים בני חבורה. המעיין יחד נפשו ונמרו. דם אפרו ודם אמרו. מצוה באה לידינו ונקיימנו. בכסף מלא יתננה. מצדיקי הרבים כבוכבים מסגילותם. הטיב ה' לטובים ולישרים בלבותם. דברי הכמים וחידותם. התורה מחוזרת על אכסניא. אי הניא תניא. נאסרה ונשנית בשביל דבר שנתחדש תוספות חדשים ואותיות נאים. כל שהוא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. ועליהם אני קורא. יברכך ה' בסמון וברכות יעסו מורה. המשכילים יזהירו כזהר. וכעצם השמים לטהר. הרבו מתן ומחר. מדי העבודה למלאכה הכינו את אשר יביאו והיה משנה

כמה נדרים וסיגים שעשו הכמינו ז"ל על אשר לא יסיג איש את גבול רעהו לכן גם אנכי באתי למען תהיה אלוסתו קמה גם נצבה. ולא יבא חד מבעלי דבבא. ואכל את יעקב ואת נוה. וכח"נ תקפה כהן עליו משנתו ואין מוציאין מידו. ע"כ הנני מסכים לכל דברות ולכל אמירות אשר כבר גזר אומר אחו' ניסי האוח נפשי הגבון המפורסם מופת הדור מהור"ר שאול נר"ו אב"ד דק"ק אמשטרדם יע"א. ולישרים תהלת נאוה. הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח כנפן פוריה וכגן רוה. השומע לדבריו ונותן סעד לתומכי יישר חילה אומרים לפלא אבא פועל צדק צדקתו עומדת לעד חן ושושר בביתו כסף משנה

כ"ד יום ח' י"א שבט כסף משנה לפ"ק. חק' שאול הלוי חו' ק"ק האג יע"א.

דברי המניחים והמאספים את הספר תוספות חדשים בהוצאה הראשונה הנ"ל.

אחרי הידוע פאר הדרת לאן קדושים ויקרת המבוחפים הקלוים והגבירים. טולם אהובים וכולם כהובים. ממוחם קבוחים וטהרים בטמרים. שמשם יזרח ונרם לא יכבה לעד ולהיר דורים. נתנו מיניהן וילדקו להכלות על מכבם מזבח הדפוס שבה סדרי מסניות עלמים ונמורים. בכל מיני יפוי והידורים. בדפוס על הקלין המהרי המדפיס המפורסם כהר"ר יעקב בן לאותו לדיק המפורסם כהר"ר שלמה פרופס כ"ץ זל"ל. אשר במסניות עיתא סדרי משנה עד פתח היו בדפוסו נעלמים ונעדרים. ומעלה בהעיונים לבקש לים נבון וחכם הבקי ומהיר במלאכתו מלאכת הקודש לתקן ולסלק המכבות והיתכות אשר היו בהמשונים ומלא להם לים גבר בנוכרין ידו בכל ה"ה המהרי המופלא ומופלג מוהר"ר נפתבליק מוחליפידן בר"ו היודע להדר ולהדר ולתקן כל פילטות ונדרים. במסניות שבה סדרים. לך נחלת נאות להם להיות המלאכה בשבה ומתלה נגמרת. בהוד והדר ותפארת. כתחלתו כן סופו נגמים ומהגלות וכל סדר מהכות לחבר היתכות ולמלאות המקומות. ואחרי הוחם שהיוס קבר והמלאכה מהובה ומ"מ דעל ידי אחד יהיה לזמנו נגמרת. והקומים אלים ומוכנים לקבל בם שבשה סדרים מחרוים הטהרות. מהקה מפי החבורה הטהרת הקודש להקל ממשה על המהרי הנ"ל ולתן לו עזר וכבוד אשר על ידי שניהם המלאכה נגמרת ונמהרת. וכבר אמר המכם מוגים המה הבנים מן האחד וגו'. וכדוך ה' אשר הפליא והגדיל חסדו עמי למלא מן בעיני הגבירים וקלוים. ומדבה רוחם הטהור כולם נדבת אחת לנמאני ולעמרי בכחר על מוהר. וברכו ובחרו בם אותי לחקן המזיקין. ולהתבסק בקדשים ובהכות להבות באמרי בינה וספר. להסיר הסיגים מחסר ויתיר. מן בחיבות ואותיות. ומבלבלה מקומות יבנות ומדבות. ובמבני שמועה עובה. קבלתי עלי לחובה. להגדיל מוהה ולהלדיקה. בימר מלת ובימר עוה ע תוהה ומ שבבה. לוסיף על הלמשונים קימתי דפין. והלבות. ודיינין. בל יד המקה להרמב"ם ז"ל בחיבורו. ומל מקומו בפנים נקו ביבוע הוא מלוייבה. ומיד הוחה ידי נעוייה לחיות קדר מהכות מלמתי לעוייה. לנקע בחלת קנו ומיבו. ליקוטי בחר ליקוטי בפיבוים ומדבשים. יבנים ומדבשים. אשר עד עתה היו נעדרו. הן המה פי' הכלה"ם. וכסף משנה. ולחם משנה. ומשנה למלך. וכמה הוספות מסוגיות הש"ם. ומכ"ם. ומ"ם. אשר במסניות הרמשונים לא נזכרו. ולא נמצא הביעה המיוחה מול פני המשנה המה יהיבו. ומעתה בקול רנה ותודה. לאל יתברך מודה. אשר מלא מחכמתו ליבאיו וגילה סודו. וזכני להיות חד מן מתקני המזיקין ומן הגומרין בטהרות וקדשים בכל מיני פאר והדרו. ומה קיון קיימין מסניות המניות הטהרות בבאר היטב מבוארה. ואולי אם המלא תמלא גם נפש לחזה עניות. ידיעני לבף זכות כי מי יבין שגיות. ובלתי פקח טעל ידי נער קבון המה בספרות. כי מעט המה ולא מבוהות. ויה ה' להגבירים והקלוים המחזיקים ידי עוסי המלאכה. אחם את הבלבה. אשר מבולתן נבוה זכו. לזכות את הרבים בסיוד המעבבה. שם המעבבת הן המה סדרי המשנה שיהיה בכל בבוהה. ובבכה אחם יהיה בעלמא הדין. ובעלמא דאתי אלף פעמים בכה. ואוחילה לאל מלך חי וקים. ואמתה ואקוד על אבלה אפים. מלא ימוח הבוהה מפיהו ומזרעיהו. וישבה שביתה בביתו. ובחוכהו יאמץ ויחזק את לבבו. ויבנה ויכונן מיר יהודה ויהושלים במהרה בימינו אמן:

אחרי הצעיר והקטן אלחנן בן המנוח הר' בער ז"ל מק"ק צילין.

הנה נלבחי על עיון הקולה להגיה. ויגעתי ומלאתי מאמין. ואמרתי אספנה כמה וכמה אשר לפנים קילקול בכל ספרי המסניות. ראמון לעיון הכם המלופי גרקלוה אשר נעתקו ונדפסו בטעות. נאותות עתים שהן הכנה בפנים. והיו מוחקים. הרלויים לסיות מחוקקים. וכדוב לא הטמידו כי אם מוסמה אחת בסימן (ס"מ) ובמה יודע מיפה הטעדה. ולפעמים דברי הר"ב בהמנוה ותוי"ט מובב הולך על הבתסנה. לכן חפצתי בחיפוש נכוח בגר מלוה ומוכה. להניחם כולם המדנה. אחת הנה ואחת הנה אל מול פני המשנה מאיכה:

ואוסיף שנים לנוסף ידי בהר ציון. במקום שדברי חוי"ע מגיפים לסיון. מפאת קלה בחמרים. בהמתקנו לדברי הקדמונים. לרוחב ביתו. ולפעמים נלקה בחסר ויקל בכמל דמי. ופיון מרובה על הטומד. ועשיתי תיקון בפס"י ביאורו"ת לבאר את חסר נעוות. ושמתי תיקון הטוא בתוך קוים מרובעים במקום המסרון בדברים מעולים. ובתוך קוים מגולים. במקום שהמה דברי יחר ולא מוגילים. פסק בפנים ופעם בתוך מולים. ולפעמים בסימן כוכב לו מגנים יד המלאה בלאנב לאה כי זה מידוע לו פירוש הוא:

זאת ועוד אחרת עם סופרי"ם יכונ"ו מסידי"ם פרוש"ם ביחה. דברים מופלאים מכ"ו המנוה החכם הבלם הרב מוהר"ר שמשון חסיד זלה"ה. ומאמר מכמי נתוני זמינו. והרבה דברים נאים מפי אמ"ו הגאון הגדול המפורסם מאד נפלא אב"ד ור"מ מהור"ר שאול נר"ו. ומקום הגיעו לי בחיזה מקומות אמרתי עם הספר להעלותם לזכרון:

שברתי ולחיתי במלאה מקומות בפסקי תנ"ך ודפי ש"ס הנעלמות. וגם הגלאים שנדמה חוץ למקומות. עד כי חדל לספור כי אין מספר. והרבה לוקמתות מהגמ' על המשנה. וקושיות ותרוצים מהמוסקות אשר לא מזכרו בדברי המפרשים הגדולים הסמה. והשמעת כמה מיבות בפנים ובפיבוים. לפעמים מובות שלימות. והרבה מידוים מבעל חוי"ע בעלמו. אשר נשמעו ממקומם:

ואף גם זאת בהיותי בחר"ע חכמי משנה. אמרתי ישן כי אין למדין הלבה ממוך המשנה. פן יעשו קטני ערך כמוני להורות דין ממנה. ויהיה ידו על מחחונה. ועשיתי זר סביב הלבה למעשה כפי הסכמת הש"ס וגדולי אחרונים. בדינים הנוהגים והבחימים בחלו הזמנים. במלאה מקום על הסימנים. להיות לעיני העדה למשמרת בעיונים. על ספרי המסניות על הגליונים:

ועוד ידי נטויה לעשות סימניות להפרשת בין ענין לענין. ולהפריד בין התחלת הפיבוים. לעיון דברי המשנה לקל הטיון. והכל בהגה מדויקת כפי כח המפשרי בעזרת אל עליון:

ובכל זאת אם שבמתי לו לא למדתי והמלא ימלא עוד לחזה עשות. ידיעני לבף זכות. כמלמדים כשם שלי אפשר וכו' ואקלא לאל גומר עני לנבך על המונמד. ואבנך את שם כבודו לעולם אמן:

דברי הצעיר הק' נעטשליק בן הר"ר מיכל מוואגיפרידן זיל.

הקדמת המגיה

אשר העתיק ספר תוספות ראשון לציון*)

הספר תוספות ראשון לציון אשר הוקף ואשר הורם לפניכם היום עדת ישרון. הוא מעין מ' ממקור מים חיים אשר הניח אחריו ברכה. ה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם בכל קצוי ארץ ויש רחוקים מו"ה ישעיה ברלין זצוק"ל. הידעתם את האיש ואת שיחו. הלא זה אשר מתן אלהים חכמה ותבונה בלבו להיות לנו לעינים על אם דרך התלמוד להראות לנו הדרך אשר נלך בה:

והנה לא למען הרבות בשבח ומעלות הספר הנ"ל יצאתי לדבר כי מי אנכי תולעת קטן ולא איש לדבר בלשון מלבבת נדולות ולהעיד על ספר אחר. ובפרט הגאון המחבר זצ"ל. אשר כבר יצא שמו בכל הארץ במעשה ידיו שנאמר בהן פאר ה"ה הנהותיו על הש"ס (הנדפס פעם ראשון בדיהרנפורט ואח"כ שנית זה שנים לא כבירים אצל האדון המדפיס הנ"ל) ושם ראינו מעשי תקפו וגבורתו ורוב בקיאתו בכל ספרי הש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים. והדברים בעצמם מעידים על מי שאמרם:

אמנם בחתי לעלות את אוזן הקורא על תוכן הספר והנהות הנ"ל ועל מה אדניהם הבשנו. **הא'** מראה מקומות הש"ס בכל מקום הן במתני' הן בבר"ב הן בתי"ס**) (ואולם עבור זאת השמטנו הקוממרם **ראשון לציון** הנדפס אצל המשניות הראשונים מעבר לשער כי שם אינו מראה רק מקומות המתני' בש"ס ושתה אצא אורך הוא. ומה גם עוד כי שם נשתבשו כמעט כל הדפוס. ורוצה לרוצה שנו וגם עשו בין ה' לח' ובין מ' לס' ואני חפשתי בכל פעם אחר הדף בגמ' אם יהיה נכון או לא). **הב'** כל מלות קשות וזרות המובאות הן במתני' הן בבר"ב הן בתי"ס הוא מראה מקום בהגבן בערוך בירושלמי במדרשים או בתלמוד בבלי או בשאר ספרים כפי ידו החזקה ורוב בקיאתו. **הג'** ולרוב פעמים נמצא בתוכם דברים נחמדים ומתוקים ורצויים הם למי שאמרם וכמה פעמים מוציא ומפרק על דברי הר"ב והתי"מ (כמו דמאי פ"ז מ"ב ד"ה מזנו לו כו' וע"ע כלאים פ"ז מ"ו ד"ה קורו וכו' שוד שם פ"ח מ"ו ד"ה מין בהמה וכו'). אמנם מה לי ולראיה זאת. הלא **כולו מתמלים** חכו ממתקים מדבש ונופת צופים כפי אשר עיני הקורא יחזו מישרים:

ועתה אחת שאלתי מאת כל הקורא ומעיין ואותה אבקש. בהיות שהגאון המחבר זצ"ל מרוב עצותיו לא כתב הספר הנ"ל בכתב מיוחד. רק כתב במשניות שלו בכל לד על הגליון ועשה ציור קטן במתני' או בבר"ב או בתי"ס. והנה אחר פטירתו של הגאון זצ"ל הובאו המשניות הנ"ל בתחתית שאר ספריו לבאן. ואח"כ קנה אותם האדון המדפיס הנ"ל מהחכם רבי **ביניש מאנדל** (המבואר במודעה על המשניות אשר יצאה כבר). והנה חכמי זמנינו אשר יום יום ידרשון בחנות הספרים של האדון המדפיס הנ"ל אחר ספרים מועילים. המה ראו המשניות הנ"ל וכן תמהו. ואמרו מי יתן ויוחקו הדברים הנ"ל בעט ברזל ושפרת. האדון המדפיס הנ"ל נעתר לשאלתם. אך הכתב הנ"ל כאשר היה עתה לא היה יכול לבוא בדפוס כי מחמת רוב שנותו עלו בו קמטים כמו פניו חרולים. ואף גם רעה אחרת עשו שנתנו המשניות הנ"ל אל אוגד הספרים (בוך בינדר) והוא השחית את הדבר והתך כמה שורות מן הכתב. (מי שלא יאמין לדברי יגע אל חנות הספרים אשר לאדון המדפיס שם ימצא המשניות הנ"ל וירואה כי כנים דברי). ע"כ היה מן ההכרח להעתיק הכתב הנ"ל לכתב אחר. ואני ימים רבים משכתי ידי ממלאכה זו כי רבה היא. כי ידעתי את מך ערכי וקוצר ביתי ומורא עלה על ראשי פן אכשל ואלכד ח"ו להשחית כותבו הנעימה ומליצתו הנשגבה ואטיל מום בקדשי שמים ופיגול יהיה לא ירצה בעיני העם. לכן נפשי אמרה לי שב ואל תעשה עליך. אמנם אח"כ ראיתי כי בכל כתו חזר האדון המדפיס הנ"ל אחר אים אשר ימצא תאותו. וגם במיעב כספו הבטיח לשלם לו אלף עבודתו. ובכל זאת לא מצא די מחסורו. אז אמרתי אל לבי במקום שאין אנשים השתדל להיות איש ושמתי נפשי בכפי ואל היה בעזרי והתחלתי במלאכה זו. ועתה בקשתי שעותה לפני כל קורא ומעיין. אם המצא תמצא איזה טעות בהעברה בעצמה. אל יחליש אותו לבעות מוחלט. כי כמה יגיעות ערחתי וכמה ליות גדלתי שיהה מעיני עד שבאתי אל דעת המכוון של הגאון המחבר זצ"ל. וכל זה עשיתי למען לא יהיה הספר הזה כספר חתום. כי מלאך ה' צבאות הוא ותורת אמת בפיו. ושעתה כי נדקתי ביום מחר כי תבא אל דעת כוונת הגאון המחבר זצ"ל. והראה ותבין כי לא לחנם ערחתי. רק לשון יפוצו מעיותיו חוצה. וילאו חכמים ויבינו ויוסיפו לקח:

דברי המגיה **ליזר בר"ז שטיינ"ץ**

*) שנדפס בראשונה בווינן תקע"ה אצל אנטון שמיד. **) ואנחנו השמטנו את המראה מקומות מהוכו מפני אשר המראה ימצא הקורא בתוך הגליונים המ"מ בהמשנה ימצא הקורא בתוך הגליונים והמ"מ שבר"ב ותוי"ט הכתבנו בפנים על המקום הראוי להם

הקדמת המחבר ספר תפארת ישראל

יזהירו המשכילים ומוהר הרקיע. כי הגלות לנו ולבנינו עד שולם. התכלית הנפלא אשר הוקף ואשר הורם. להעמוד משניות הקדושה תמיד הלילה. דמלבד תיקון נשמת אל חי בקרבינו. משנה אותיות נשמה. עוד ישמח יתרו בו. כי שיב לו והשב ישיב בשמ"י בזמן קצר עין כל עינא פקיחא על כל התורה כולה. על כן עמלו הבונים המה רבותינו קמאי ואחראי לשומה כשמלה חדשה. כאשר יסדו הרועים הרועים באמונתן לבית ישראל. לעשות נברשתא דהכנא על פתח היכל. ואמלתרות נאולם בנוי לתלפיות. תל שהכל פנים אליו המה פרושי הרמב"ם רשם המדברים והר"ם והראב"ד ורבינו הגדול רש"י זכור לטוב. אלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל ח"ו. ואחריהם החיקו. הרא"ש

ומהר"ם ורבינו עובדיה ברטנורא ורתוי"ם ושאר גדולי האחרונים תנצבה"ת:

אולם אם כי הרבה תודות לנו ולבנינו. לרבותינו הגאונים האלה. מאירי עיניה. ומחיי נפשינו. כי המה אצלו המסילה העולה בית אל. כי עתה נרעה כי נרחב על שדי תרומות הרבי בשמים. כי נפתחו עלי שפיים נהרות. כי כולה משקה נחלי דבש וחלב. ובכל זאת עוד הניחו לתלמידיהם מקום להתנדר בכמה עניינים. וביותר לחלוקי הראות. פזורי המחשבות. בעיקבא דמשיחא. אשר כח המשיג הולך ולא בעו"ה. ואותו יום יום ידרשון. וכפהן חרש יאמר אמנו כי נסכרו מעיינות החכמה. ודבר ה' היה יקר בימים האלה והימים האלה ימי בקורי הענבים. והמשכיל על דבר ימצא ג' עניינים אשר יצטרכו תיקון והם:

א לאחר כל העמל והיגיעה אשר נתיגעו עמנו רבותינו. עדיין נשארו ליתמי דיתמי כמה משניות סתומים וחתומים מאד. לפעמים מצ"ע ולפעמים מצד השותר ממקום אחר. ובפרטות בסדרי קדשים וטהרות. אשר לפי רוחב לב רבותינו כפתחו של אולם. קצרו כמה פעמים במובן. והעניין והאיזונים. כלישות ברים שאין לה עינים. איך במלא מחט סדקים. ירחה שפעפי שחר. יקוה לאור ואין. ויגשם כעוור באפילה. ויצאה למצוא הפתח. ורבים אומרים מי ירחינו טוב. מי ישקינו מים מבור בית לחם. להבין רק המשנה הקדושה על בורי'. הן אמת אם אלה רבותינו אשר נוהה להם וירחה להם ברים עצרו במילין. מי מכולנו יצקים וקמיים הארבה והסלעם למיהנו. מי יערב לנו להניף כף ולפות פה. הלא גם עקימת שפתיו הוה מעשה. ומכ"ש להשיב על דברי רבותינו בעלי התריסין. אשר לא הגענו לקרשולי החיות. אשר קטנם עבה ממתניהם. ואיך לא תהיה אימת הארי על המפנינ. לבלי יתרוצץ הגלגולת באומר לגולגולת. אולם כולה וכולה ידעע. ואעפ"כ לא נסוג אחור לבינו. ולא נפנה עורף אל הקול אומר קרא. וכן טוב רבותינו בעצמן. ויעירונו ויזרזונו לחטוא אחר שומנן של דברים הקטים כנידין. וכמעמוגים נחפש אחר האמת לאמתתו. ותורתינו הקדושה הפקר. פסחים בזוז בז. ומה גם כי כל מה שנאמר ממעין הקדוש של רבותינו טובע. יוסי ליום יביע דעת. והם זרעו בלבינו זרע המדע. ות"ל כי לא היה יגיעם לריק. דלא ביירי תרבינא. ונעבי ההשכל אשר נטעו יניק ניק. ויגמול שקדי האמת. והנגם יוסב ע"ג עגק שמעניק החמה. טופה פני דמשק. שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים. כי עתה יאמר החלש גבור אני. לכן אמרית דלהון היא:

ב מספרושים המפורסמים אשר קבלנו ישראל' היה לראש פינה דברי רבינו ברטורה ודבריו ברית הן הן הדברים שנאמרו בפיו. ורבינו תוי"ם מלין ובדק בחורין ובסדקי'. ותמצא כקן ידו להשיג על הר"ב. כי בירר כמה פעמים כי רק לפוס שיפסא כתב הר"ב כן. ויחבק אים אלהים עמו עד עלות השחר. ברק ברקאי. ושפתיו יביעו דעת פי אחר. ועי"ז ב' הפירושים האלו היו כתומאי אבים. כשני לוחות הברית. ושני שדים האלו מוריקים מעליהם הזהב ורב טוב לבית ישראל. אמנם יאלה כל קורא לבוטם בעיניו. ויפן וירא כה וכה. ומה גם את אשר עדן לא נפתח כף רגלו הנא במערכת המלחמה. וקול פחדים באזניו. בשמעו קול קרנות הפלפול במלחמת תנופה. וקול הצלצלות הקודם עלי במות וסוללה. יהומם מהשבותיו. ויחרד האיש ויצפת. ואף הוא יביב אמריו לו. ויאמר הסרים הן אני עץ יבש. ואיך הקטע יוצא בקב שלו על פני צורי היעלים. להבין דברי חכמים וחידותם. אף ירף ממנו. ויסעו מהר שפר ויחנו בהרדה. והנה הרב בעל כף נחת רצה לתקן זה. ואם כי כוונתו רצויה. מעשיו אינן רצוין עדיין. כי המה פעמים שהיה מתעלם מלשאוב האמתה מהחלב. גם עשה ולא הצלים. כי לא היה רק מעתיק דבריהם בקיצור. ובמקום אשר היו הנחלים שוממות. לא לבתה רוחו אותם. ומה שהניחו רבותינו כולה מוקשה. גם הוא לא עבר על בל חוסיף. מלבד כי גם הכרו אינו בגמלא. רק ג' בעיר וב' במשפחה:

ג אחרון הכביד. כי אם כסף. ועל שדים סופלים. כי אמקו שדי המתי' והכלכלה. והמשניות הנ"ל עמדו ביוקר מאוד. ולא כל אדם זוכה לב' שולחנות:

לזאת הערומ מהשבותי. שנסתי מתני המחנים. בנטחוני בישועת ה' אלהי אבותי הקדושים כי אכי ת"ל עשירי לעזרה עזרת ה' בגבורים. אשר במשפחת **ליפשיץ**. המשפחה המיוחסת בישראל. כמבר בבית שבואל אה"ע סקנ"ס בשמות הגיתין מכשים בתהל תבורך. וזכות אבותי יעמוד לי. להגיע לפני עם ה'. שמה אדני

הקדמת המחבר ספר תפארת ישראל

משנה עם הפירוש תפארת ישראל אשר חבר ה' בו. ובכרך קטן אשר יעשה בחיק מהולכי על דרך שיחו. שפתחתיו וריבתיו בקצור מופלג מדוקדק מאד. ת"ל אשר נקפתי תחת הנסרים עפות בחקל תפוחין של רבותינו הנ"ל. והוא יגלה בעשם"י גם כל חמילה קטירא. גם אשר הניחו לנו רבותינו. ובפרטות בקדשים וטהרות. בעשה"י לימת מלתא דתתקבל כפי אשר חנני הנותן לבבי ביינה. גם אעניד עטרות לי דברי אמת"ן הגאון הקדוש זצוק"ל מספרו משנת כסף אשר עליון בכ"י וכל מה שאביא מדבריו הקדושים. אביאם בשמו לברכה. ולוית חן לראשי גם דברי שר וגדול בישראל. ריווי' כמלאך אלהי קדשא. רשכנה"ג. רבינו הגאון החסיד מהו' עקיבא אב"ד דק"ק פוזנא שליט"א אשר חנני ד' בחדושיו על כל שתא סדרי משנה. ומה שאוזין ואזנו לפני רבינו. ומה שדברתי כבר לפני מאור עינינו. הכל בכתב מיד ה' עלי הסכיל בלשנא קלילא. ועוד בה שלשית והיתה לבאר כמה משניות. אשר היו מונחים סתומים עד שיבא אליהו. הנה רבינו מאורן של ישראל הגאון החסיד רבינו אלי' ווילנא זצוק"ל גם דבריו הקדושים המסולאים בפז. הנפתים בשלש עשרה נפה. ובחרתים בקיצור ושנוי לשון. וכתבתי בסוף כל עניין שאומר ממנו. מלת רב"א ר"ת רבינו אלי'. ואחר כל אלה גם רעיא עניא קולביה תלי. ולחם סתרים יעשה. אשר הניחו לי רבותי. אפרשו כיד ה' הטובה עלי. ולמען דעת כי כל מקום אשר נתיתי מפי הר"ב. ופירשתי פי' אחר המזכר כבר בדברי רבותינו האחרים ובכל מקום שהאיר ה' עיני. לחדש פי' אחר כפי קט שכלי. שלא מזכר עדיין בדברי רבותינו. נרשם על אותו אות דמות כוכב כזה *. ואבטיח בשה"י כי זה הפירוש בקצורו. אעפ"כ יהיה מספיק מאוד להבין כל משנה בקלה כחמורה על בוריה. וביותר פקחתי עיני על ג' הסדרים החמורים זרעים קדשים טהרות. ויחדתי לכל א' הקדמות כוללות כל הידיעות הנצרכים לדברי הסדר הזה. בעניינים שאין מורגלי לכל. למען ירוץ קורא בו. בנוחו אל הקודש מבית לברוכת. והיו לו אמ"כ דברי המשנה הקדושה כשולחן ערוך. ולהשלים תפארת המלאכה. ההעוררתי להקן קלקול טשן. כי ידוע כי מלות רבות בש"ס. ע"י רוב הטעמים ואורך הגלות בטו"ם. נשתבש קריאתם הנכונה. והרי חייב אדם לומר בלשון רבו. אפי' אם יזורו דעת. ומכ"ש אלו רבותינו מסדרי המשנה הם היו בעלי לשון הקודש כרמב"ם ריש תרומות. וכשהותיסם ברור מלנו. לכן הערתתי א"ע לבקש משניות מבוקד מדוייק. וכעת יאמר ליעקב ולישראל כי החזרתי העטרה ליושנה. ולשון עגיש תמהר לדבר לאות. וכי אמנם מקד אמוכי. אבל רק המלות אשר מורגלים לקרותם שלא כהוגן. ואם יבוא מלה א' כמה פעמים בלד א' בדף. לא אמקד כ"א הראשון. ולמוד תחתון מעליון. גם בחרתי ברשומי האותיות. מפני ג' עניינים טובים שמתעפים עי"ז. הא' כדי לקצר מקום הפסקא. הב'. שהאות יהיה כמזכיר להקורא. לאמור שא נא עיניך אל הפירוש. לפר.ם נפש הרעבה ולהשביעה טוב. והג'. למען גם כרגע ימצא המקום אשר הכיותי בפירוש. וכמקלט מקלט כתוב על פרשת דרכים. גם העמדתי כל הפלפולים באותיות קטנים. למען מי אשר לא ירצה להלאות שכלו בפלפולא חריפתא. המלתא נו דוכשא. רשנו זהו כבודו. לדלג על הדברים החדודים והנבעות הנשאות. והמפתח היורד לאמת השחי פותח כוון. ובגדול החל ובקטון כלה. גם אביטיה אי"ה. דבכל מסגה שיש בה דין המעלי בא"ז. אביא בקיצור הסתעפות הדין אליבא דהלכתא. כפי דעת הראשונים והאחרונים המפורסמים. גם אביא באיזה סי' בש"ע מזכר דבר זה. וידיעא לחוי. אם ימצא מקום במשנה בלי פירוש. אזי יעיין רק קצת בהלן. לאז באותו משנה נופלא. לו במשנה הסמוכה לה מיד. מבואר הדבר בהוגן. וקראתי שם הספר **תפארת ישראל**. שמספרו כמספר המלות האלה **זה לכבוד אבי מורי ורבינו הגאון הצדיק מהור"ר גדלי' זצוק"ל** שמספרם אלף ושש מאות ושבעים ועבריס. חושבנא דדין כדין. גם לאשר במלות **תפארת ישראל** שמי בקרבו. בעבור תסיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת בעזרת משכיל אל דל. וגם להיות למזכרת לזוגתי הרבנית הצנועה מרת דאבריש תחי' לאי"ש. ולבני הבחור החרוץ המופלג המושלם כ"ה ברוך יצחק שליט"א. ובוגין בוגין מקבלא ילישע בני הרך משה מרדכי שליט"א. ובני הילד יעקב עזרי' שליט"א ובנותי הצנועה מרת קילא תחי' לאי"ש. ובתי הצנועה מרת גנענדיל תחי' לאי"ש ובתי הבתולה רבקה תחי' לאי"ש והילדה הענא תחי' לאי"ש. וחתני הרב החרוץ מהו' שאול שליט"א. וחתני הרבני הלבבך מהו' יוסף שליט"א ובכדיי מרים תי' לאי"ש ורחל פרידא תחי' לאי"ש. אשר לות א' מכל שם ושם. הנהו במלות תפארת ישראל. גם קראתי שם ההקדמה [מסדר סהרות] **יבקש** דעת. דר"ת יבק"ש הוא **ישראל בן קילא שרה** שהוא שם אמי הצדקת הרבנית זצוק"ל תנצב"ה. ומלת דעת. ירמז למה שאמרו חז"ל שבת דף ל"א ע"א. ודעת זה סדר טהרות. גם שם א"ה הרבנית הצדקת מרת רחל תנצב"ה. שמה מרומז בשם הספר. ועתה נכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ויהא מימרא דה' בסעדיכם כעתירת אחיכם. אפעורתא בר דבקא. גדיא מסקנא. שבשי בלא בנכי:

ה"ק ישראל ליפשיץ בן אאמ"ו הגאון הגדול מהו' גדלי' זצוק"ל בעל המחבר ספרי רגל ישרה. חומרי מתניתא. כנסת ישראל. בן אא"ז הגאון הגדול מהו' ישראל אבד"ק קליוא בעהמ"ח תשובת אור ישראל בעסק הגט הפורסם. וספר בית ישראל אשר הי' בב"י ונשרף בעוה"ר. בן הגאון הגדול מהו' אליעזר אב"ד בכמה קהלות באשכנז ופולין בעהמ"ח תשו' דמשק אליעזר ושיח השדה. בן הרב מהו' זלמן זצוק"ל בן הגאון הגדול מהו' אליעזר אשר נחצב על מצבת קברו "והוא "שפט "את "ישראל "ארבעים "שנה "בק"ק "אוסטרא "הגדולה. בן הגאון הגדול מהו' זלמן ראווארדי אשר שם פעמי מרכבותיו לארץ הקדושה ונתקבל לנשיא בירושלים תוב"ב אשר שם מנוחתו כבוד. בן הגאון הגדול מהו' זלמן רונקיל הנזכר במהרי"ל ושל"ה ומנוחתו כבוד בק"ק קראקא. ותתן הגאון הגדול מהו' בינש ליפשיטץ אבד"ק בריסק דליטא. הנזכר בתשו' אא"ז הגאון מהר"ם לובלין זצוק"ל סי' מ"ד. תתן אבי הגאונים לפני מלוך מלך בישראל מהו' שאול זואהל. בן הגאון מהר"י טיגין. בן הגאון מהר"ם פאדווא ושאר שלשולי היחוס הכל נזכר בהקדמת תשו' אא"ז דמשק אליעזר זצוק"ל:

הקדמת בן המחבר ספר תפארת ישראל

אמר בן המחבר לכבוד אביו מלין יחבר ובלב מבר ומדבר מוריד כנהל למעות על כי טועל ממנו הפארהו. ואחרון אלהים נלקח ממנו. עטרת ראשו. מחמד עינו. רבינו הגדול. והוא בדמי דמעיו מתנולל. ובקולו מילות יהולל. על אביו רב מחולל. ופותה עליו בשורה ואומר כמאמר רע"ק בסנהדרין (דף ס"ח ע"א) „אני אני רכב ישראל ופרשיו. הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להלוותן". עשתותי סוערים כגלי הים ורעיוני יגאים מבוהלים ודחופים. ועיני לאן נאמי. הן המה מתבוננים הרבוסים והבוטים. רבוסים דמדעתן ובוטים דבע"כ (ב"מ ל"ט ע"א). על הרי בתר. אלה אזכרה ואשכבה עלי נפשי. כי הלדיק אבד אבד הדור אין ומר כרוב ממשה. אבי ההכמה. הבל כסה הודו. אם דת בימיו חלקת מחוקקים עתו ומנו. יפרוש כנפיו לחימן. בחדרי בתוש יגלה ויבין תעלומות חכמה. בתורה ובמשנה. תלמוד בבלי וירושלמי. וספרא וספרי והוספתא. גדולי בינתו ומחקרו הטוב אל תהום קרלו. יסיק שמים. שמה מרכבות התחכמותו. בנבכי ימים ירד ויליע. הנה שם בית זבול בימתו. על חשבים ואופל אור יקרות הפיע. ומה רב טוב אשר הביע והודיע. ופעלו אשר פעל והוליא לכל בית ישראל בן ימים חי רב פעלים מקבאל. רבינו הנ"ל בחיבורו. לתבר גזזי דברלא בפירוש תפארת ישראל שלו. אשר חיבר על המשנה. ומתת ומבל בים תורתיו הקדושה. כבר אמורלי אתא ואייתי מתניתא בידא. דייק ותני כחומרי מתניתא. חזיון הוא קרסלייתא דמקבעי בה אבנים טובות ומרגליות. חיבורו הקדוש דקמן. מלא זיו ומפיק נוגה על כל חומר בקודם ומקומות סתומות בשבתא סדרי משנה. והכל בלשנא קלילא להיר ובהיר. כהירין שמשתתיה דיממא ניהו בכשני חוני המעגל. מעגליו ילעפון לשן מפעם לשד שמן דבריו. שמק רמיזותיו. ומתק ויושר סברותיו. חכו ממחקים וכלו ממחדים. עד כי כל המעיין בספריו יתפלא על שלם ונודל חכמתו ובקיאותו הפרושה על כל שדה חמד החוזה לארכה ולרחבה. שאין לך מקצוע הלול חבוי ועמוק. שלא הניע רגל מחקרו בו. ומלא כפו קולר וחלמו מעמר. לבאר כל סתום וחתום ולהודיע פתרונו [עי' בהקדמות ופתיחות הפלאות. אשר שם לכל חלק מהמשנה ולפעמים קודם לו בסוף המסכתות. כמו במועד. קדשים. וטהרות. ולפני מס' שבת וטיהרוכן. וגיטין. ובסוף כתיב. ובמסכת

להביא

קניס. ובסוף קדשים בעמין טרת ביסמ"ק תוב"ב]. ואני לא יצאתי היום לאלו מפעלו זלבנת ספריו המפורסמים בשער בת רביס. כי זהו שפת יתר. ומשנה שאינה צריכה. כמבשר ואמר לבא רב. שבאור מתוק לנפש ומרפא לעצמים. אשר כל השומע אותו יצחק לו. כי האמת עד לעצמו. ומי אנכי פרעוש אחד. זבוב קטן בנפיס. קורא דגר בהריס לפאר ולהריס. להרבות אמריס. ולבא אחר המלך. שר הפלך. זכרו מחמדיס במלכו עליו. ולמשמע אזן לאבה נפשיו:

אבן אני עתה בחתי על של עתה. האחד להודיע לבית ישראל קושם אמרי אמת. שהחיבור של ע"ר אלמ"ו רבינו זצוק"ל. כפי אשר יוצא עתה לאור עולם במהדורא תנייתא מקושט בכל מיני הדור ובתוספות מרובות והלכתא גבירתא הלכה פסוקה אחר כל פרק [והשג"ב הנ"ל הם מפ"ב דשבת ואילך ממני המבואר להלן בהקדמה]. ע"י הגבירים הנכבדים והמופלגים י"א הרבנים מוהר"ר זוסמאן יעבץ ובנו מהו' אברהם יעבץ נ"י ואחותם מרעהו הרב וכו' כמוה' שמשון סובאלסקי נ"י. הוא נמסר לידם ממני. ע"פ פקודת ע"ר זצוק"ל. אשר בעודנו חי ומתהלך בתוך הבל ארץ. מיהו שבועות טרם נלאת נפשו הקדושה והטהורה. גזר אומר כל זה לפי תנאים המצויינים והמבוארים בפרוטרט במכתב ההתקשרות של קאנטראקט אשר הוקבע בין ע"ר רבינו זצוק"ל לבין הנגידים הנזכרים שי' ועל כן סתור סחור למירא אשר יזיר עצמו לה' ותורתו לברמא לא תקרב להשחית נחלת ותלקת הגבירים הנ"ל ולהשיג גבולם תוך זמן שנגביל בסמוך כי כל עושה אלה לא יגקה ונידון כדין היורד לנכסי חבירו שלא ברשות. ומוסף לזה קיימנו גם אנחנו ב"כ ויורשי אלמ"ו רבינו הגאון זצוק"ל לאשר ולחזק כל הכתוב בהתקשרות הקאנטראקט העשה עם ע"ר זצוק"ל מש"ק. ב' ניסן כתוב לפ"ק. אשר ע"פ כתב התקשרות הנ"ל רק להגבירים הנזכרים למעלה ניתן ומכר הרשות להדפיס ספר תפארת ישראל. על זמן עשרים שנה מיום חתימת השטר המכר. ויש להם רשות לדפוס ע"פ התנאים המפורסים באר היטב בקאנטראקט המכר ולמכור כאלה העשה בתוך שלו. ואין מערער בדבר ובתוך זמן זה של עשרים שנה הנזכרים אין שום רשות לא לו ורבי אלמ"ו זצוק"ל ולא לב"כ ולא לשום אדם בעולם הן במדינה זו וסן במדינה אחרת

להביא

להשיג גבולם בהדפסת ספר ת"י. הן בתבנית זאת המצלמת כעת. הן בתבנית אחרת. (בשנת תרל"ה אחרי אשר עבר כל מבחור הספרים של הרב הג' מ' זוסמאן יעבץ הכ"ל לבנו הרב מ' זאב וואלף נ"י הוסיף לו הרה"ג לקעות מתדם לה זכות הדפסת ספר תפארת ישראל מיד הגאון מהר"ר ברוך יצחק בן הגאון המחבר ז"ל. ועמו קנה לו לצמיתות גם את ספר עטרת הפארת שהניח אחריו הגאון בעל תפ"י בכתב יד והוא מהדורא בתרא על סדר טהרות ובשנת תרל"ו קנו הבטערפאטיפין הכ"ל גם זכות הדפסת תפארת ישראל והעטרת תפארת למקנה לצמיתות להרה"ג אייזינשטאם מוציא לאור את המצוות האלה כפי כתבי הראשי שם ביחו):

עוד אני היום מגיד משנה. להודיע שנית לאחיו שבגולה. היושבים בגניס. חביריס המקשיבים לקול אים אחד קדוש מדבר מפענח נעלמים. דמשמרין גליון לי'. כאשר יבואו בכרם ביבנה ברקלין בעוי לתלפיות. מתניתא דברמא. אשר נעם ושחל רבינו בחיבורו הנפלא הזה. ויבואו לגמו ויאכלו פרי מגדיו. וירעו על הרי בשמיו. בל יאמרו בלבם להחליש ולסתור דבריו מפני איזהו קושיא או תמיה הנראה לסם בהשקפה ראשונה בדברי רבינו. אך דע נא אחי ורעותי כי בעיון רב ופעם ובהתמדה גדולה כתב רבינו כל דבריו בספרו. לא כל ריים ושכב אמר רב להאי מילתא. וחכמתו בחכמת מלאך אלהים. שיש ממרחק עופר על כל פנות יקרת מוסד שבעים"ם בבלי [אשר היה בספר פתוח לפניו. וכמעט ידע אותו בע"פ]. ועל כל אבן בוחן שבדברי רבותיו המפרשים. גדולי הראשונים. ושקל בפלס הריס. תלי תלים של הלכה שקל במשקל ובמאזני שכל בהיר הוא בשחקים בעיון דק הדק היטב. וכל דבריו ואמריו הם בלי הגזמה והפלגה וכמשער ואומר בדלמי. רק בגרגרי זהב מזוקקים שבעתים. וסכלי במרומים. כי לפעמים מפני איזהו מלות קפטות שלא היו נראות לרבינו מפולשות ומובנות בראוי ערה הליק וכתב כל הענין שוב שנית מחדש. ושב על מיפות דיו אלו שבעה נקיים בהוצאות דבריו המדוקדקים לקיים מ"ש ודעת שפתי ברור מללו. וכמו בענין הזה כן בכל לעודיו אף הוא היה מתבונן תמיד אל מערת עוז האמת. יום ולילה לא שבת בעיון ולמוד התורה. והמקרא היה מתבב ולא זז מפיו „אדם כי ימות באהל". „באהל של תורה". ובודאי שאים קדוש ואלוף ונאון כזה כמר בשמירה יתירה ע"י השפעה מלמעלה מחטא נגד האמת [וכן היה בעסקיו ובמלי דעלמא דובר משרים ואוהב אמת עד להפלא. וכאשר שאל אים בעצמו. היה כאשר ישאל בדבר אלהים. וכאילו רה"ק התגלה בו. שלא נפל דבר אחד מדבריו. אשר יען. ודבר והודיע והחיר שיבא לו שלא יבא. אראה. וכמבואר בספר הקדוש והטהרה ראשית חכמה לרבינו אליהו בן מהר"ם די וידאש. שער הקדושה ספי"ב. וז"ל שם וכל הדובר אמת בלבבו ואינו רוצה לדבר שקר אפי' דברים שיחשוב ושידבר ואף על פי שלא יתכוון לשם מ"מ דבריו מתקיימין שנא' ותנצור אומר ויקם לך עי"ש]. ורק אחב רבינו הקיצור והמשתדל בלשון הכמה. ללמוד בדרך קצרה כמצוה עליו מחז"ל ריש פסחים. והשתדל להודיע רב תבונות בכח מלות מוטעות. כי היה רבינו הכם גדול בלשון ומליצה. וע"כ אחי ורעותי. בבאכם אל עין הטיון בדבריו אל תהיו מאוהבי לשון ושונאי לפרק. מדלו לו כמדתו שגם הוא היה מתחסד בזכות המחברים. ואחרו במחתרת עמקי דבריו. ותמצאו בחר נכון. האמת שקף כעין מוגה על פני כבר פירושיו. עיוני ורמיזותיו. ואם אחר כל הטיון עליון קטרי התמיה לא מסתריין. הודיע נא אותו לי במכתב. ואשיב כיל ה' הטובה עלי ובטוח אני בזכות התה"ק ובזכות אבותי. שאזכה לברר דבריו ולגלות מצפוניהם. לאשר יעקתי מלבד חכמתו מעשורי וידעתי דרכו בקודש. כפי קוצר ביאתי אשר חבני אלהים:

ועוד בה שלישיה. אשר ראיתי להזכיר בהקדמה זאת. ושבה והיתה לבאר ענין חידושי ודברי המצלאים בהחיבור הזה ממני קצת מהם משולבות תוך דברי ע"ר רבינו זצוק"ל ובראשם מלת אב"י. ר"ת אמר ברוך יצחק. והם נרוב כאשר הם ממהדורא קמא וכאשר הרע אותם רבינו הגדול בעצמו תוך שם ורקמת דבריו הנכבדים. לעת ההדפסה הראשונה. לאשר עברתי אז במחצת קדושים דבריו. משער לשער. ועיינתי בהם ושלחתי במכתב לע"ר זצוק"ל. מה שעלה במעולת רעיוני. אמנם איזהו מהגהות ובפרע בחלק ג' דזרעים נתוספו עתה מחדש ערה ממהרתי בהדפסת החיבור. ואח"כ הסכמתי עם הגידים כ"י המעלים הספר לאור הדפוס. להדפיס כל חדושי בקונטרס מיוחד בסוף החיבור ויקרא שמו בישראל מסגרת זהב. וידע לאוי כי ההילכתא בגירתא מפ"ב דשבת ואולך הם מידי יד ההה. ואע"פ שת"ל אני יושב על כסא הוראה קרוב לג' שנה. אני מזהיר באזהרה אחר אזהרה. שלא יסמוך שום אדם על דברי הלכה ולמעשה עד שיעיין היטב על הדין במקורו כי מירחי הוראה אני. ואם רב הוגה בדיעה ורב אשי בגריפתא מכנפי רבנן ומבחי. כי היכא דלמעיין שיבא מכשורא (בהוריות ד"ג ב) אמן מה שענה בתרייהו בדור היתום הזה. אשר חשבו הרוחות בארבעות וסוגרו דלתיים בשוק הביאה. ואשר לפי עדות חז"ל (בעירובין דף נג א). אנו אפי' כמלא מחט שדקית וכסיכתא בגודלא לגמרא. וכאלבעתא בקורא לסברא לא. רק כי אלבעתא בגירא לשכחה. ואם בארייס. רבותיו בעלי התלמוד. אשר לבבם כלב אדי. נפלה שלהבת הפחד והיראה על התקמטות והתמעטות הסברא והשכל. מה יעשו אנשים כמונו היום. אזוני קיר. ואם לויתן והתנינים הגדולים הרובצים בתוך יאריהם. הוצנו בחכה המושכה. הספיקות והשכחה. מה יעשו דני הרקק מלקקי דברי הראשונים. הגדלים ושומדים בביר קטן ואשר כל משכנת מירת שכלם הוא עלית קיר קטנה ככף אים. דנפלי עוני דכתלי אהדדי. לר ואור חשך בעריפיהם. ודבריהם כדק יטול. כעין חרגא דיומא לא שמיה:

וכדי להודיע מקצת שבח רבינו הגאון החסיד זצוק"ל. לפרסם הפלאתו והדרתו בעולם ואופן התנהגותו ואיך היה פעירתו. אעתיק עוד מה שהולפס ממני לעת העדרו וז"ל שם:

קול אני נשמע בארצנו איך שודדנו. הורס המלנפת הטהור והוסרה הטעורה גולת הכבד משל ראשנו. כי עלה מות בחלונו בא בארמנותנו ויעתק לור ממקומו. וכסער מתחולל שבר את אדיר בלבנון. חורם מלך וגבה קומה כרוב ממשח הסוכך בתורתו ולדקתו עליו. ה"ה אדונו מוריו ורבינו הגאון אמיתי החסיד והענו פאר הזמן מר ותפארה. רבב ישראל ופרנסו כמוה' ישראל ליפשיטץ זצוק"ל אב"ד דקהלות שאמעלאנד לאנגפורט ווייגבערג פה. וממפורסם בחבוריו היקרים והנחמדים מזהב ומפז רב על הס"ם משנה ונקרתו בשם אחד תפארת ישראל והשני זרע ישראל. יום טוב גדליה העבר היה יום לרה ומבוכה. אשר בו עלה בסערה השמים רבינו הכ"ל. ויהי בהיום הזה כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לרה. וכמו שחר עלה ורבינו עוד ביתו בהשכמה ליל ברגש אל בית אלהים להתפחד נפשו בתפלה ותחנונים והוא עומד כמלאך אלהים משופף בטלית ומשוטר בתפילין שטר ישראל בתפארה. ויחל את פני אלהיו. ככה ויתחנן לו והשלים תפלתו עם הציבור. אזי אחר גמר הסליחות והתפלה וכל הקדישים ואחר שלמד שיעורו ואמר בעצמו **קדיש** דרבנן. נקם רבינו ליטב בשלוה על מקומו בביהכ"נ. וכמעט שנתן מנוחה קצת לגופו כלי הקודם ועל מקומו שם שוקף זורח וספר המשנה עם הפירוש. אשר את עליו בידו. לעיין בו. ויבא השמש. אתא שמשא אתא שימשא. לליק בא לבית מלון יושב סתר עליון. והנה הבכה גדולה מופלת עליו ועלעה היה. כי רבינו חלף הלך לו לישיבה של מעלה. ואחנו שומדים ורואים בנפול אדרתו אדרת הגוף מעל כנפי בשרתו ומצטקים הוי אדון. הוי הודנו והדרנו. ושונים ואומרים בשכמל"ו עם כל דברי קדושה האותיים למעמד טרא כזה. בעודנו פאר חבוש לראש רבינו אלו תפילין שברגש ובגוהו כתנן חור. לבוש טלית. ושומדות היו רגליו עדיין בבית הכנסת זאת לא זאת. כי הנם הקדוש אשר פלאות בסתרו וחיל ורעדה יאחזון אותו בשמעו קול השמועה לא עובה הנה באה ורעש גדול בכל חוצות קריה. ויהי בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל דקהלתיו מכל עבר ופנה בעזרה. וישלחו אל הרופאים ויבהילו להביא אותם אל מקום משכבת הליק. מקום תרועת מלך חי העולמים. כדי לנסות בכל מיני נסיון אם יש עדיין תקוה להשיב רוח רבינו. אל נדמת גופו הטהור. בין כה הביאו כסא של אליהו זכור לטוב. אשר עדן היה עומד בביהכ"נ מגבית מילה שהיה ביום שלפני זה. יום ב' דר"ה העבר. ואשר באותו הגבית היה רבינו בעצמו סנדק. והעמידו הכסא בסמוך לפני אה"ק שהוא היה קרוב למקום רבינו נ"ע. והיחו גופו הקדוש על הכסא והוא כחלקת מחוקק סמון שם. ומונח בקרבן שולה תמימה בראשם כמזבח. מי ראה או שמע כזאת שבפטירה פתאומית אשר בו הנפש חיש מהר תנביא עוף ותעלה השמים. הנתייע הכל בדרך טהור ובאופן פלאי וקדוש כזה. שתהיה כל הכתות והאדמות אים לא נעדר. הראויות להסתלקות לליק יסוד עולם. הוא אמר לתימן. על נחלו פרי עשתנותיו בפירושו למשנה ירתף לעיין בהם ויגוע ויאסף אל עמיו בקדושה ובטהרה. ראשי מרחשי שפתותי מדברי תורה וממקום קדוש יהלך מקדש מעט של דרי מעה אל מקדש ד' בית מועד לכל חי. הר ציון ירכתי צפון מכלל יופי והיכל עליון של דרי מעלה. וזה ביום סילוק שר וגדול בישראל גלוי' בן אחיקם אשר ממע אמרו חז"ל שנקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו. אין זה כי אם שמיד ד' נשבע כל זאת וזכות תורת רבינו והפלגת צדקתו עמדה לו. כי הוא היה מעיר באמת ליעות כימים בלימוד התורה כמאמר המי ספלגא במ"ק. עד שכל רואיו התפלאו על שקידתו והתמדתו ועד זקנה ועד שיבה לא סר מזו. ועליו נאמר אדם כי ימות באהל. באהל של תורה. ותמיד היה מחבב הפסוק הזה ולא זז מפיו. והפלגת צדקתו הקודמת להכמתו כי רבה. וחביבותו בעשק המצות הן היו עד להפליא עד שבזז הרבה מיכלתו כדי להדר במצות ולקיים זה אלי ואנוהו. יותר ויותר מאשר ישוער בשכל הפשוט ומאשר יקוה לאים וייחל לבני אדם ויאריכו הדברים באם נספרם אחד לאחד. ומזכיר מהם רק ראשי פרקים. הוא עם רוב עסקיו וטרדותיו כתב ס"ת בעצמו מן בראשית עד לעיני כל ישראל בהידור גדול. וביום גמר הכתיבה של הס"ת עשה ג"כ סיום על הס"ם אשר חזר עליו בתדירה ושגור בפיו ודמי ליה כמאן דמונח בקופסא. והיה עוסק תמיד בנ"ח וסבב ג"כ בימי זקנתו בעיר לקבץ ממון בעד אביונים אומללים ולהכנסת כלות עניות. וכאשר שמעתי כן ראיתי אותו איזהו ימים קודם פטירתו שהלך בעצמו מבית לבית. עלה מעלות המדרגות וירד וטרח כמה פעמים לדבר עם גדיבי עם לנבות ממון להכנסת כלה אביונה. ובודאי היה ראוי להתאונן אחר מותו כמאמר המשנה הדרים בל ר' ישמעאל שהיו בנות ישראל נוהות קינה עליו ואמרו. בנות ישראל על ר' ישמעאל בכיה. ועם כל זה היה רבינו בתמידותו ופרישותו מבעלי הלבב לכת. והיי הכתוב שהיה לן רבינו לעת שהיה רב ואב"ד דק"ק דעסטריא והמדינה. הרבה פעמים בתענית ג' ימים ולילות רצופים ויבב בטלית ותפילין תחת מכסה מלבוש העליון. עד שלא הרגיש אדם בזה ולא פסק פומיה מגירסא. הן אלה קצות דרכיו דרכו בקודש. ורוח גבורתו ותפארת גדולתו בתורה ובמעשים טובים מי יחבון. וכמלומה יכתוב אחד מבני הרבנים שי' מגלה מיוחדת על חיי רבינו המספרת ואומרת מאורשתיו וקוכותיו ודרכי תהלוכותיו. ורק זה מזכיר שהיה כחמשים שנה ויותר רועה נאמן לעדר ה' עדת ישראל. בקהלות גדולות ונכבדות. ובחוך כל אותו הזמן הורת אמת היתה בפיהו. ורבים הביב משון בקול עמות גבורה וקול עמות חלושה הוכחות נמרצות חזקות כבודי אם יתמלטו ואמרי טעם מתוקים מדבש וטופת צופים. והניח אחריו ברכה שמור לדורות ספרים וחבורים על כל התורה שבכתב ובע"פ. דרושים יקרים על כל שבתות ומועדי השנה. הגהות על כל הס"ם וזל' ש"ע. ועל כל ד' הלקי הרמב"ם. אשר הם כגרגרי זהב מזוקקים שבעתים. חיבור גדול ויקר למאד על סדר טהרות*) והוא מרגניתא דלית בה מימא. ושוד סרבה שו"ת. ומכתבים משפה ידי אומן מימי בחרותו כאבני נזר טוליים מוסבים מבנאת והב במלואתם על לה"ק

*) הוא הספר עטרת תפארת המדפס כשם והכנות

וחכמות הנגרות ברקחות ומבחות לנימוד תה"ק. והכל בלשון לח וקלילה. וכבוד גדול עשו לו אחר פטירתו. לעת אשר הובא גופו הקודש למקום מנוחתו עד שכמעט כמאמר שולח בכתובות (די"ז א) דחייני נבדי מאבולא וסיכרא. והעם הקדוש מקבלת עיר דאגליג ומשאר העירות החוצות סביב. אשר התקבצו כולם יחד באהבה ובשברון לב. בהבה ובמורא ליך אחר מפתו של אותו צדיק בוכה למספחותיו. מא ב ועד אשה. מנער ועד זקן כולם נעו בבכיה. וירא ישראל כי יש שבר גדול כיום. בהעדר גאון וחסיד קדוש וטהור כמוהו. רבן של ישראל. ומעקיים ומומרים. כמאמר התלמוד. פ' הספינה. אוי לו לעולם שאבד מנהיגו. אוי לה לספינה שאבד קברניטה.

ועתה אתה ברוך ה'. דור האחרון שלנו ראה והביטה על דרכי זה הימים הגדול בעניקים. גדול הוא בשבך ושם לו ברכת. הליטות שולם לו. הפלו אותו בגירות ושווקי. כראוי לגאון הדור כמוהו וכמעוה עלינו מרבותינו בעלי התלמוד [בפ' האורג כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גמיו וכו' וכל המתעצל בהספדו של אדם כשר וכו'] ובזכות זה יהיה למנין בעדכם. וזכרון תורתו ולדקתו יעמוד לפניכם כשמש בחצי השמים ויאיר אפלו ויגיה חשכו. למען הקיץ מתרדמות הזמן ושינת ערדות העולם הטובר. ואלו יעמדו לחיי העולם מחשבותיו וכתותיו להתחלל בחריצות בתורה ובמצות לטוב לנו כל הימים א"ם:

ואני אל ה' אתחנן שיסמכני בימין צדקו וירלאני נפלאות מתורתו. אחת שאלתי מאת ה'. אותה אבקש. שבתי בבית ה' תמיד להגות בתורתו. ולבקר בהיכלו בבוקר בבוקר יעיר לי אוזן לשמוע כלמודים וגם גילות שיהו עמי. ושיקוייס בי ובזרעי הלי קרא. ואני זאת בריתי אותם וכו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. ומקרא שכתוב. ואבני אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר. דברי המיחל לחסדו והמתפלל בפרישות כפיס. לרוכב שמים. בעד ממת חסל אפיס. ואור שבעתיים. בהבנת תורתו תורת חיים:

שפל המלב אסקופס הנדרסת

ברוך יצחק ליפשיטץ.

הקדמת בן הרב המחבר חדושי מהרי"ח

לכבוד אביו הרב המנוח מדבר בלב נדכה ונשבר

להודיע קושט אמרי אמת. על אודות בחבי קרש של א"א מ"ו הרב החסיד המפורסם מו"ה **יואל** ז"ל אשר פעל ועשה על שיתא סדרי משנה. וכל מגמת פניו ליישב השגת הרב תוי"ט על רבינו הרב מברטנורה. וזאת גלוי וידוע בעליל כי א"א מו"ר הרב המנוח ז"ל קרוב לכ"ש שנה הניח חיי שעה. ועסק בחיי עולם ופרק מעליו עול דרך ארץ וקבל עליו עול מלכות שמים לעסוק בג' עמודי עולם תורה ועבודה וגמ"ח ובאלו יגע וטרח ובדד שנתו מעיניו ותנומה מעפעפיו וגם ישב בתענית וסיגף עצמו ששה שנים בתחלת ישיבתו והתבודדו מהבלי העולם"ז עד אשר הגיע העת אל הלקת ארון האלהים ואראלים ומצוקים אחזו באה"ק נצתו אראלים את המצוקים ונשבה אה"ק ובודאי בתקיים בו יבא שלום ינוחו על משכבתם הלך נכחו. ואנא מה אענה אבתריה לקיים מצות כיבוד אב במותו. והנני הנני מזדרז לכבוד אבי להיות מרפים ועולה את הדושיו על כל המשניות ולחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל למען תהיינה שפתותיו דובבות בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים (ש"ה ז' יו"ד). ועתה אחינו בני ישראל עושו גושו חושו לכבוד ה' ולתורתו. וקחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר. בזו כסף בזו זהב ואין קץ ותבונה. ומה לי להאריך בודאי ידוע ומפורסם כבוד תורתו וחסידותו של א"א מ"ו הרב החסיד המנוח הכ"מ. פי המדבר לדבור התורה היום יום א' ה' אדר ראשון בשנת תקס"ב:

נאום שמריהו בהרב מהור"ר **יואל** הב"מ

הקדמת המחבר ספר משנה ראשונה ומשנה אחרונה *)

בתהלים אשירה לה' בחיי אומרה לאלהי בעודי. ושל הוא אומר. אהללה ה' בחיי אומרה לאלהי בעודי. לדעתי הוא עניין שצריך האדם להודות למקום ב"ה על חייו ועל שהספיק לו לרכיו כדי חייו. ויש לך אדם שחנן ה' אותו עושר וכבוד הרבה עודף מכדי חייו. זה צריך להוסיף להלל ולהודות על תוספת הטובה כמו שמצינו שתקנו חז"ל בברכת בורא נפשות רבות והסרונם על כל מה שברא להחיות וכו'. והוא שאמר אשירה לה' בחיי שהספיק לי כדי חיי. ומלבד זה צריך ליתן הודאה על התוספת והיינו אומרה בעודי כו' ועוד היינו תוספת. ולפי שענין זה נוסב בין בצרכי הגוף ובין בצרכי הנשמה. יש לך אדם שבכל רחב בתורה לאדם חידושים ועשות לילן ופרחים בתורה זה צריך להודות על חלקו מלבד הברכה הכוללת שעם חלקי מיוסבי ביהמ"ד על התוספת צריך הודאה בפני עצמה. וכן בירחת שמים יש אדם שחננו ה' בידיעת תלקות לדעת גדולתו ית' ורוממותו יותר משאר כל אדם כמ"ש ואת ירלתי אתן בלבם ונאמר ואתן לבם לב לדעת אותי. זה הוא חלק שאין שיעור לזכותו חס ולשלם צריך להודות יותר ויותר. חהו שקבע בענין זה שני פסוקים. אשירה לה' בחיי נגד צרכי הנשמה דמסיק ליה יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה'. והאללה ה' הוא בצרכי הגוף דמסיק ליה אל תבטחו בנדיבים וגו'. וכבר מצינו ג"כ עניין זה שאומר בית ישראל ברכו את ה'. בית אהרן ברכו. בית הלוי ברכו. ירלי ה' ברכו. והלא כולם ישראל הם וכיון שאומר בית ישראל ברכו הרי כולם בכלל ולמה חזר ופירשם. אלא שבית ישראל מברכין ברכה אחת בלבד שלא שבני עובד כוכבים. ובית אהרן מלבד זה צריכין לברך שקדשנו בקדושתו של אהרן. וכן בית הלוי בזמן שביהמ"ק קיים אמר להם משה המעט מכם כי הבדיל אתכם מעדת ישראל. ואמר שר ירלי ה' ברכו היא המעלה הגדולה מכולם שהגיעו לידיעת אלקות. שעיקר הילאה שהוהרו אינם בלתי ידיעת אלקות והיא ירלאה שהורה עומדת לעד. וע"ל זה אמר הודו לה' כי טוב כל"ח. יאמר נא ישראל כל"ח. יאמרו נא בית אהרן. יאמרו נא ירלי ה'. ובהיות כן צריך כל אדם לראות א"ע כמה מעלות טובות למקום עליו והחסדים שעושים לו יותר מכל האדם. ורמיתי הטובות והחסדים שגמלני יוצרי משאר כל האדם עמו וגברו עד מאד משולי על היום. עם שאין בי לא תורה ולא חכמה. עשאני בתור האדם המעלה: ונתקיים בי מ"ש ברלונך העמדת להרלי עוז. ברלונך ולא במעשי. ואמרתי מה אשיב לה'. ותמכתי יתדותי בדברי חז"ל שהתורה חביבה מכל הקרבנות ואמרו בזנח ומנחה אינו מתכפר אבל מהכפר אבל לתקן את נפשי בה ולחדש בה אולי דבר מה ירלאני לזכות בה הדיוטות תלמידים כמוני. ורמיתי כל סדרי הש"ס אשר הוו בה בהויות לאביי ורבא ושאר חכמי התלמוד כבר רבו כמו ניבו בה רבים מן המפרשים וגדולי האחרונים בפירושיהם ובתשובותיהם. ושני סדרים זרעים וטהרות שהגיהו אותם בעלי התלמוד ומעט אשר דברו בהם. אין לסדרים אלו באור רחב לתלמידים הקטנים. רק באור של שלשת הרועים הרמב"ם והר"ש והרא"ש ז"ל. והדבר ידוע שפירושם של הגדולים הללו צריכין פירוש ובאור כמו פי' לש"י ותוס' בכל הסדרים שרבו עליהם הדקדוקים מגדולי האחרונים כאשר ראינו בעינינו. והתחלתי להגות בסדרים אלו. ורמיתי שבאמת צריכין עוד בכמה מקומות במשנה. וגם פירושי הגאונים לפי רוחב בינתם לעמם פירשו. ולדורות הם עומם צריכין באור. ובפרט סדר טהרות הוא מקושי הסכנה אף לגדולי הראשונים כמו שהאריך הרמב"ם ז"ל בפתיחתו. ורובו הוא חתום. זה מטמא וזה מטהר. ולא פורש במאי קמיפלגי כדרך שדקדקו בעלי התלמוד לפרש טעמו של כל אחד. ורבות בשנים אשר יגעתי וברוב המקומות מצאתי לפי מעט בינתי. אם לא כוונתי אל האמת בכלם. אולי במישהם אזכה. ואפי' במישהא דמישהא יהיו לרצון ואפילו אחד מאלף יתקיים אם יש עליו מלאך מלין אחד וגו'. ומלבד זה כתב בספר בינה לעתים יעצתי ולא מצאתי אל תאמין שהרי כבר מצא שהיגיעה עצמה היא המעלה. ורמיתי לקרות שם לקיבוץ הזה בשם **משנה אחרונה** ב) כי משנה הוא כפול וכשתחשוב מלת אחרונה כפול תמצא המספר מכוון כמספר שני שמות **אפרים יצחק** עם הכולל. ומעתה אתן אל יוצר הכל תהא לא תוריתי לרצון ולנחת רוח לאלהינו. ולא תהא גרועה ממגחת עני. וברחמיו יזכני לעבדו בירלאה שהורה בידיעת אלקותו ואחדותו באמת ואזכה לתורה לשמה אמי וזרעי וזרע זרעי אמן:

אמרי פי רצון יהיו מלפניך יי צורי וגואלי ק"ב וכליות א"ם.

א) הרב הגאון המחבר מוה' **אפרים יצחק** זצ"ל נולד בק"ק דאבריטיל בשנת תקכ"ג לאביו הרב הגאון ה"ר **לייבוש** זלה"ה אבד"ק ששעריץ בן הרב הגאון ה"ר **אפרים** י"י דק"ק דאבריטיל אותו של הרב הגאון ה"ר **שמעון רייטש אשכנזי** אבד"ק הנ"ל. ואמו של הרב המחבר היתה בתו של הרב הגאון המפורסם מוה' **יצחק** חיות ר"י דק"ק דראבריטש וכיה דיין ומלב"ד בק"ק ליסקוי. ועוד בימי הרב הקדיק הגאון ה"ר יוסף **אשר עדהרינבערג** ז"ל אבד"ק פרעמישלא היה דיין מעיין בק"ק פרעמישלא. ואחר הסתלקותו של הגאון הנ"ל הי' הוא הרמב"ד דק"ק יותר מעשרה שנים. והיה חיש זקן ונכבד הוגה בתורה ה' יומם ולילה וכל משאתו היה שתורה בפיו בע"פ. ונסתלק בק"ק פרעמישלא בשנת תרי"ג. והנה אחריו נרכה שני המצוקים הללו אשר בהם הרמה כמו הגדול בחריפות ובקיאות נמוייס על אדני האמת. ובכר נדפס אחם קלבו מהמצוקים הללו בפרעמישלא בשנת תרמ"ג. סייט על מס' כלים לבד. אך הנדפס שמה הוא מהדורא קמא של המחבר ז"ל. ובשנים אשר אתנו עותנים לפניכם טוב שמה מהמהדורא בתרא של המחבר זצ"ל. ב) ועל סדר זרעים **משנה ראשונה** כפי נוראתו.

תולדות רבינו הקדוש

(הועתק מספר בית רבי)

איזהו חכם הרואה את הנולד (חסד לב א)

אלה תולדות המורה הגדול רבינו **יהודה הנשיא** אשר נקרא **רבי**

סתם כמאמרם מכדי ר' יהודה הנשיא היינו רבי (שבת נב ב) ואמרו הא גו רבי היינו ר' יהודה הנשיא (קידושין סג רע"א) ובכל ארץ כנען קראוהו רבי להיותו הגדול בתורה וחכמה ונחמד על פי מדותיו מכל בני תבל כמו שכתב הרשב"ם (ב"ב נב א). וקצתם קראוהו **רבינו הקדוש** ועל הרוב קראוהו כן תלמידיו כמאמר רב תלמידו שאילת את רבי ביהוד ומנו רבינו הקדוש (ביצה כב רע"ב) וכן אמרו על לוי תלמידו כתיב אפינקסיה דלוי אמרית קמיה דרבי ומנו רבינו הקדוש (שבת קנו א) וכמוהם. ואף גם תלמידיו לא קראוהו בשם תואר רבינו הקדוש זולתי במקום שרצו להפליגו בחכמתו וגדולתו כמאמרם הנ"ל ומנו רבינו הקדוש רצו לאמר במלת ומנו, ומי האיש אשר קראנו רבי הוא המופלג מכל איש במעלתו ונקרא רבינו הקדוש ר"ל מורה כל בני הגולה המפורסם כי קדוש יאמר לו כן אמרו אנטונינוס אמר לרבינו הקדוש צלי (ברכני או התפלל) עלי (ויקרא רבה פרשה טז) והובא בתוס' כתובות (נ א) קראוהו כן למען הפליג ברכתו מכל אדם עד שמלך רומי בקשה מידו ומענת רבי לאנטונינוס תעיד על זה אמרו. א"ל רבי לאנטונינוס תשתוב מצנתא (פס—) כתוב א"ל רבי, ולא כתוב א"ל רבינו הקדוש, כמו בראשית המאמר, לפי שהאמת כמו שכתבנו. וכן אמרו ד' דברים צוה רבינו הקדוש (פסחים קיב רע"א). וכן רבינו הקדוש כשנפטר מן העולם צוה ד' דברים (ב"מ פ"ה א) נקבוהו ככה למען הפליג צוארו לפי יקר ערכו. וכן אמרו נכנס אליהו זכור לטוב לרבינו הקדוש (גרמ"ת רנה פרשה טו), אם משיח בחיים הוא רבינו הקדוש (סנהדרין לח סע"ב) גם זאת אך רק להפליג מעלתו מכל אדם עד שאליהו התשבי שולח אליו ממרום, ונדמה למשיח ה' לרב יקרתו. אבל ברצות תלמידיו להזכיר שמו באיזה קורות אשר אינן מופלגות ככה קראוהו רבי, ובהזכיר שמו באיזה דין בתלמוד אף המה קראוהו לפעמים ר' יהודה הנשיא בשם עצם כמאמרי ר' חייא ור' אושעיה תלמידיו בברייתא. ת"ר שמע ישראל זו ק"ש של ר' יהודה הנשיא (ברכות יג ב), ת"ר בכור תם ר' יהודה הנשיא אומר כו' (ביצה טו א), אמרו משום אימתא דר' יהודה הנשיא (שבת קמב רע"א), וכמוהם. וברוב המקומות אף בהזכירם מעלה ממנו אבל היתה בלתי הפלגה גדולה קראוהו, רבי, כמו רבי מכבד עשירים (ערובין פ"ו א), רבי נטיע בפורים (מגילה ה רע"ב), רבי פתח אחרות בשני בצורת (ב"ב ח א), רבי דאתי מדוד מהפך ודרש בזכותיה (שבת טו א), רבי ארוך בדורו (נדה כד סע"ב) וכמוהם. וברוב עמלי והגיוני בתלמוד מנעורי ועד היום הזה לא מצאתי כתוב באיזה דין. דברי רבינו הקדוש. אבל דברי רבי, או ר' יהודה הנשיא אומר, ולדעתי לא נמצא כתוב באופן אחר בכל הש"ס וכל זה יעיד על אמתת דברינו שזכרנו, שתלמידיו לא הזכירוהו בשם רבינו הקדוש זולתי במקום מיוחד שרצו להפליגהו מכל חכם כאשר זכרנו:

ופעם שאלו נערי תלמידיו למה נקרא רבינו הקדוש והשיבו גדולי תלמידיו לפי שלא הבנים ידו תחת אבנטו מימיו ולא הסתכל בדבר עבירה לבוא לידי טומאה בלילה (שבת קיח סע"ב). ומצאתי כתוב בשם התלמוד ירושׁ', שאמרו למה נקרא רבי רבינו הקדוש לפי שקדשו אביו לשמים דרבי נולד בשעת גזר שלא ימול אב את בנו ומלהו אביו, מטעם זה הפליגוהו לכנות בשם קדוש אשר לא נקרא איש מכל חכמי התלמוד: **ונולד** ביום שמת עקיבא בן יוסף (קידושין עג רע"ב) (לדברי בעל צמח דוד) ושם אביו **היה רבי** שמעון בן גמליאל נשיא לבית ישראל כמבואר בתלמוד (סוטה יג ב) מקורת אביו שספר לשמעון בנו, ומשפחתו היתה מיוחסת ומפורסמת בישראל, והיה נכד הלל הזקן, כמאמרם רבינו הקדוש היו ענותן סגי ואמר כל מה דאמר לי בר נש אנא עביד חוץ ממה שעשו בני בתירה (שהיו נשואים) לזקני (לאבי זקני והוא הלל הזקן) שירדו מגדולתן והעלו אותו (גרמ"ת רנה פרשה נג), ר"ל לפי שאמרו בני בתירה שכחו דיני פסח ובא להם הלל הזקן ולמדום, וירדו מנשיאתם ועשאוהו לנשיא (פסחים סו א). ויחוסו היה לשבט בנימין כמאמר רבי אנא מן בנימין קאתינא אבל לא מבני בנימין זולתי מן נוקבתא (ב"ר פל"ג), והוא היה חוטר מגזע ישי, כמאמר רב רבי דאתיא מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד (שבת טו א) וע' רש"י (סוכה מו ב) בד"ה שינתיה. ושרשו פרח משפטיה בן אביטל אשת דוד מלך ישראל כמאמרם עיינו במשפחת רבי הוו דאתי משפטיה בן אביטל (כתובות סב ב) והוא היה בן חמישי לדוד, כמאמר הכתוב ואלה היו בני דוד אשר נולד לו בחברון הבכור אמנון וכו' הרביעי אדוניה בן חגית והחמישי שפטיה לאביטל (ד"ה א ג, ג ג). וכ"כ בהקדמת המעתיק פי' המשנה להרמב"ם בסדר נשים. ר' יהודה הנשיא היה מזרע שפטיהו לאביטל בן דוד, ומשפחתו ויחוסו נקראת משפחת ר' גמליאל, ותחילת הנשיאים למשפחה זו, הוא הלל הזקן נקרא הלל הבבלי, ועליו אמרו (סנהדרין) אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים, ובן הלל נקרא ר"ש ונשיא היה ולפי מה שמצאנו שהגאון ר' שמואל בן חפני ז"ל אמר זהו רשב"ג הנהרג בעת צרה ובן רשב"ג זה נקרא ר"ג הזקן ובן ר"ג הזקן נקרא רשב"ג השני, ובן רשב"ג השני נקרא רבי יהודה הנשיא והוא בן חמישי להלל הבבלי, עכ"ד:

ושם אמו פלאי, והיתה אשה משכלת אהובה בעיני כל רואיה עד שהמלכה שהיתה בימיה הכוובה בעבורה בבעלה (האדרינוס מלך זקן וכסיל), כמו שכתבו תוס' (עבודת כוכבים יב) בד"ה א"ל אמרינן במדרש א) כשנולד רבי גזרו שלא למול אב את בנו ואביו מלהו. שלח הקיסר אנשיו לבדוק את בתי העברים למען ראות הישמרו פקודתו והביאו רבי ואמו לפניו, והחליפתו המלכה באנטונינוס (ידיד רבי) בנה, ואם רבי הניקתו עד שהביאתהו לפני הקיסר ומצאוהו ערל ופטרוהו לשלום עכ"ד:

ועיר מולדת רבי היתה לדעתי עיר חמת הנקראת טבריא. כי מצאנו שגם אבי אביו ר' גמליאל גר בטבריא כמאמרם מעשה באבא חלפתא שהלך אצל ר"ג בטבריא (שבת קנא ב). ויגר שם הוא ובני ביתו עדי הגיע לעת זקנותו, כמאמרם רבי בטבריא הוה (מגילה ה ב). ב) ועיר זאת ישנה מאד והיתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון כמאמרם (סס ד) ועטורה מכל צד מהרים גבוהים, ולכן אמר היום והלילה קדמו לבא בעיר טבריא משארי ערים, כמאמר רבי יוסי יהי חלקי ממכניסי שבת בטבריא לפי שקדם להם הערב לבוא ויוסיפו על הקודש (שבת קיח סע"ב) ומערה היתה פתוחה לפני בית רבי בעיר טבריא שהיתה גדולה מאד והגיע עד בית מלך בעיר רומי כמאמרם (עבודת כוכבים י ב). ועוד מעלה נחמדה היתה בעיר טבריא, שהיו בה מעינים ממים חמים כמבואר במשנה (שבת לח סע"ב). וחום המים האלה היה חזק מאד עד שיוכלו לבשל בו בשר בלעדי אש וגחלים כמאמר ר' חסדא (פסחים מא סע"א). ובמים האלה עשו אנשי טבריא בתי מרחץ גדולים ויפים ולמקואות האלה קראו בלשונם, אמבטאות

א) אולי הוא סדרש כונן וכמוהו שהיה לעינו חכמי תוספות, כי במדרש רבה לא מצאתי גם לא ראיתי דברים האלה מימי.

ב) וזה שאמרו שם בהלכה הדא רבי *) רחץ ונטע בקרונה של צפורי לא כוונו לאמר שרחץ ונטע בקרון עיר צפורי, הלא אם כן איך אמרו ע"ז רבי בטבריא הוה אבל פירושו האמיתי שרחץ הנטיעה בקרון אחת בטבריא שנקרא קרונה של צפורי כי שם עמדו יחד בשוק כל סוחרי צפורי, וכן משמע נ"כ מדברי רש"י (כתובות עו רע"א) בד"ה בקרונות של צפורי היה מעשה וכו' ע"ש. ודע קורא המשכיל! כי יש מבוכה רבה בזה לדעת מקום מנורי רבי האמתי, כי במגילה אמרו רבי בטבריא הוה. ואמרו (כתובות קג ב) רבי מוטל בצפורי, ואמרו (סנהדרין לב ב) לך אחר רבי לבית שערים, ומעתה איה היה מקום מושבו האמתי, וגדולה מבוכה זאת גם בימי חכמי התלמוד תקרובים אליו עד מזמן, עד ששאלו (כתובות קג ב) חיכי אמרינן רבי מוטל בצפורי והתניא צדק צדק הרדוף לך אחר רבי לבית שערים והשיבו רבי בבית שערים היה אלא כיון דחלש אמטויה לצפורי דיומדת במקום נגה דאורירא צלילא ובטים, ומעתה לפי דבריהם אלה נראה לי ככה, מקום מולדתו היה בטבריא כמו שהזכרנו בפנים שגם זקנו גר שם. ושם היה מקום שבתו עם בני ביתו כמבואר בדבריהם במגילה הנ"ל. ומקום שבתו עם בית דינו פעמים בשנה לדון כל ריב ולשפוט כל משפט היה בבית שערים, וכן מבואר מדבריהם שם שאמרו. תנו רבנן צדק צדק תרדוף לך אחר ב"ד יפה. אחר ר"א ללוד, אחר ר"ג ליבנה, אחר ר' יוסי לצפורי, אחר רבי לבית שערים (סנהדרין לג ב). ראינו כי שם היה מושבו בבית דינו, וגם שמה היה מקום מדרשו ללמוד עם התלמידים ולהורות דעה לעם אם הביאו דבר הקשה אליו בעתים קבועים בשנה, ואחר כך הלך לביתו בעיר טבריא שם היה מושבו את אשתו ובניו ומקום מנורו תמיד מנעודיו, ואולי ירש שם בתים ונכסים אחרי מות ר"ג זקנו. וכאשר הגביר חליו עליו נסע את כל ביתו ובית דינו לעיר צפורי מקום שהיה ר' יוסי ובית דינו כנ"ל, כי שם היה רחה צח משוזות ויערות, ור' יוסי ובית דינו מלא מקום מגורי רבי הלך לבית שערים, אבל מקום מגורי רבי היה בטבריא. אך רק שבתו את ב"ד במקום המשפט היה בבית שערים, וכן ר"ג זקנו גר בטבריא כמ"ש בפנים ומושבו בב"ד היה ביבנה כמאמרם בסנהדרין הנ"ל ותבין, ועתה אתמה על דברי רתוס' (מגילה ה ב) בד"ה רבי בטבריא, וכתבו וז"ל נראה שהיה (מעשה דרחיצה וחנטיעה) בימי אנטונינוס בשהיו יחד כראמרינן שרצה לשחרר בני טבריא מסס עכ"ד. הוכרחו לזה לפי שהיה קשה לחם הלא מצאנו רבי היה בבית שערים ובעיר צפורי ואיך אמרו בטבריא הוה לכן אמרו רק בזמן אנטונינוס היה בטבריא ואחר כך היה במקומות אחרות. ובאמת לק"מ וטבורי היה תמיד בטבריא מנעורו בבית זקנו ר"ג כמו שהוכחנו, ונכון שאלו התלמוד והא בטבריא יתיב — ובתרוץ רב חמתתי על הגאון בעל פני יהושע (במגילה סס) שהבין בדברי תוס' שרצה להביא ראיה שעיקר מקום רבי היה בטבריא, ובאמת נראה לעין כל פקח ההפך כמ"ש — שנית תמהתי על מה שכתב שם וז"ל קשה לי אשכחן בירושלמי [ר"ל בירושלמי מסכת כלאים ובפרק חנושא (לט ב) ואנכי מצאתי מאמר זה מבואר יותר גם בבראשית רבה (פרשה טו)] שרבי היה בסוף ימיו בצפורי וקרא עליו ויחי יהודה וכו' אכתי לא פסקא דך מלתא דרבי בטבריא הוה ומאי מקשה ש"ס עכ"ד, וזאת היה באמת קושית התוס' כמ"ש ודייקא מינה מק' כנ"ל — שלישית היותר תמה על איש בקי בש"ס כמוהו שהיה מוכרח להביא ראיה דחוקה שרבי בצפורי היה בסוף ימיו, **והוא מדרשלמי ממש'** כלאים והוא באמת ערוך מפורש ביתר באור בגמרא דילן (**נמסכת כתובות קג סע"ב**) **כי חזה חלש** אמטויה לצפורי דמדליא וכו' —

*) נעלם ממס שגגת' כון תרי שוכדי שרי ו נטע נטיעה כפוריס. ולמן ב"ז נמצוז בקרוסה סי' מא שוכדא מחמיתא ומין להמריך בדבר פשוט כזה.

אמבטאות, כמבואר (שבת מ סע"ב). והרבה פעמים הלך רבי ותלמידיו לרחוץ ולנקות בבתי מרחץ האלה. ולפעמים אף ביום השבת, כמאמר ר' יצחק בר אבדימי (שבת מ ג), והיו שם בעיר טבריא מעשה אומנים נאים, כמאמרם כוס טבריא של זכוכית פשוט וצלול ונראה אדמומית יין בו (נדה כא רע"ב). והיה שם בית מדרש גדול וישן שהיה עוד בטרם היות רבי שאמרו על ר' מאיר (שהיה איש ריב מרשב"ג אבי רבי כמאמרם (הוריות יג ג) והיה אב"ד זמן רב מקדם שנולד רבי) דהוה יתיב ודריש בהדין בית מדרשא דטבריא (מדרש חזית ג) פרשה ה). ועיר זאת היתה מלאה חכמים ונבונים כמ"ש תוס' (מגילה ה ג) בד"ה והא רבי:

וילך רבי לדרוש את אלהים לעיר תקוע ולמד תורה שמה אצל החכם תלמודי המפורסם ר' שמעון ז"ל. כמאמרם אמר רבי כשהייתי לומד אצל ר' שמעון בתקוע (ערובין נא ב). ובמקום אחר אמרו מפורש רבי תלמידיה דר' שמעון הוה (מנחות עב סע"ב). ועי' תוס' (מכות ט ג) בד"ה נעשמט אנשמט וכו', ועי' רש"י (ביצה כו סע"ב) בד"ה א"ל ד):

ולקח אשה ממשפחת פלאי, והיא היתה אהובה אליו מאד מאד כמבואר (כתובות קג סע"ב). והוליד *) ממנה שלשה בנים, שם הבכור גמליאל, ושם השני יעבץ, ושם הצעיר שמעון. עם שלשתן למד תורה וחכמה כאשר נבאר בפנים ה), והיה לו עושר רב ונכסים מאד מאד כמבואר הרבה בפנים הספר, ועי' דברי חכמינו והפלגתם אותו (שבת קיג סע"ב), ואמרו עליו מימות משה ועד רבי לא מצאנו תורה וגדולה במקום אחד (נימין נפ ב). וגדולי תלמידיו היו, ר' חייא הבבלי, רב או אבא אריכא, שמואל ירחינאי, לוי בן סוסי, ויונתן בן עמרם ו), ובפנים נבאר מעלות כל אחד ואחד איש לפי ערכו. והיה נדיב לב ורחום גדול ועזב כל מותרי תענוגי תבל כמבואר בפנים, ואלה דברי הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים: רבינו הקדוש היה יחיד בדורו, איש שנמצא בו כל החמודות ומדות טובות עד שזכה בהם אצל אנשי דורו לקרותו רבינו הקדוש, והשיג תכלית החכמה והמעלה, והיה בתכלית החסידות וענוה והרחקת התענוגים כמאמרם משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא. והיה צח לשון ומופלג מכל אדם בלשון הקודש עד שהחכמים למדו פירוש מה שנשתבש עליהם ממקראות מדברי עבדיו ומשרתיו כמפורסם בתלמוד (ר"ה ומגילה כאמתא דני רני ועיין נפניס). והיה לו עושר והון ורחב היכולת, וכן הרחיב על אנשי החכמה ומבקשיה. רבץ תורה בישראל ואסף הלכות ודברי חכמים ומחלוקות המקובלות. מימות משה עד זמנו. והוא בעצמו היה מן המקבלים שקבל משמעון אביו ושמעון מגמליאל והוא משמעון והוא מהלל, עכ"ד:

ויהי בן שלשים שנה, הוא היה שמונים שנה אחר חורבן בית אלהינו (לדעת צמח דוד), נעשה נשיא ישראל בארץ כנען, ושרביט הנשיא ניתן בידו מראשי ישורון, מידי מלך רומי שהיה בזמנו, וכ"כ רש"י (שבת קכג רע"ב) בד"ה אמרו, וראה דברי תוספות (מנחות קא סע"ב) בד"ה מעשה בפרידה, והיה אהוב מאד אצל מלך רומי שהיה בימיו, ושם המלך ההוא היה אנטונינוס פיוס בן האדריאנוס הסכל, שגזר על העברים שלא ימולו את בניהם (ותפס אשת רשב"ג ואת רבי בנה לדין כמ"ש למעלה), ולבסוף כאשר ראה ושמע מפי נאמניו שראו נערי ישראל נמולים ולא יכלו לברר הדבר, אמר מדוע אפקוד ולא ישמרו פקודתי ולענוש אותם בל אוכל, אהיה מלך וטוב ובטל גזרתו זאת, כ"כ בקורות ספרי רומי, ואח"כ מלך אנטונינוס פיוס בנו תחתיו, והוא היה אוהב כל איש כעובד כוכבים כישראלי ושנא המלחמות ואהב השלום ורדף שלום, והוא היה אוהב רבי אשר נזכיר בפנים. ולמלך זה היה בן ושמו אסורוס ז) כמאמרם (עבודת כוכבים י סע"ב). ובת היתה לו ושמה גירא, כמאמרם (עבודת כוכבים י ג). ונכדו היה מארקוס אורעליוס אנטונינוס חכם יוני מפורסם, וזה אנטונינוס ועירא בר בריה דאנטונינוס רבה הנזכר במדרש (קהלת רבה לוח קי לה ד) ונזכירהו עוד בפנים. וכתב רבי עזריא מן האדומים בספרו הנחמד מאוד עינים פ"ז שנמצא נדפס ספר יפה ומיושר לאנטונינוס נגד עובדי כוכבים (אולי דעתו היה לספר הנחמד הנקרא מארקוס אנטאניוס הנמצא בינינו והוא לא היה זה) אשר אולי בגללו ולמודו נתגייר אנטונינוס כמ"ש חכמינו עכ"ד, ר"ל לפי שאמרו אנטונינוס אמר לרבי למה לא מוכלתני מן איסר פסחא א"ל רבי ומה נעביד לך, באיסר פסחא כתיב וכל ערל לא יאכל בו, כיון ששמע אנטונינוס כן אזל וגזר גרמיה (פי' מל ערלתו) אתא לרבי וכו' הדא אמרה דאתגייר אנטונינוס, מלהון דרבנן אמרין דאתגייר אנטונינוס. דאמר ר' חזקיה ר' אבוהו בשם ר"א אם באין גרי צדק לעתיד לבוא אנטונינוס יבא בראש כולם (ירושלמי מגילה ותוספות עבודת כוכבים י ג). והמלך הזה אהב את רבי מאד, ושאל מפיו כמה דברים כמבואר (סנהדרין לא סע"ב), ויעץ את רבי דברי סתר על שרי מלכותו ונגידי רומי כמבואר (עבודת כוכבים י ב), וכל זה נבאר היטב בפנים במראה החמישי:

וכאשר היה נשיא על ישראל בחר שבת בית דינו בבית שערים כמאמרם (סנהדרין לב ג) וישפוט שם כל ריב אשר בא לפניו בחסד ובמשפט, והלך בדרכי דוד המלך אביו לעשות משפט וצדקה כדברי חז"ל משפט לזה, וצדקה לזה. והיה איש עניו מאד ושמע דברי כל איש ריבו מאיש ואשה זקן ונער, ואהב האמת וקבלתו מכל אדם כמבואר בפנים:

ויראו מגוחה כי טוב והמחלוקת רבו בישראל בגלל התלמידים שלא בנפו תחת מוריהם ללמוד בהשגחה תורתם אשר קימו וקבלו לדעת כמאמרם בראשונה בא שאלה לפני החכמים בבית המדרש ואם שמעו (המורים דין זה) אמרו להם איך הדין, ואם לאו עומדים למנין רבו המטמאים טמאו. רבו המטהרין טהרו, משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבו מחלוקות בישראל ונעשה התורה כשתי תורות (סנהדרין פח ב) ח). ואזר רבי בצדק מתניו והמציא תחבולה לתקן הדבר אשר עותו התלמידים אחרי מות אבי זקנו הלל הזקן, ואסף שנית כל הלכות ודינים הנראים ברורים מכל סיגים, ויערבם בשש מערכות וששים ספרים, למען ימצא הלומד כל דין ודין על כנו ולא יוסיפו היות בני תערובת כמבואר ממאמר ריש לקיש (שבת לא סע"ב). אבל ירא עוד פן ישכחו הבאים אחריו תורתו ויעותו שנית את תקונו, כי מימי קדם לא היה רשיון לכתוב למודי דת ודין אשר לא כתוב בתורה, כמאמר ר' יהודה ב"ב כתיב כתוב לך את הדברים האלה, וכתיב על פי הדברים האלה, הא כיצד אלא דברים שבכתב אי אתה רשאי לומר בעל פה ודברים שבעל פה אי אתה רשאי לכתוב (נימין ס ב). לכן ראה רבי אמתת הענין ולמד ספריו אלה ברבים עם התלמידים, וצוה להם שיכתבום על לוח ויהיו להם לאזכרה, ורבי חייא ראש תלמידיו אשר קרא עליו מארץ מרחק איש עצתי כמאמרם (מנחות פח רע"ב), היה הראשון שכתב ששת ספרי רבי על עור צבי כמאמרם סיפור מזה באריכות (כתובות קג ב, נב"מ פה ב**). ואמרו תלמידיו ר' יוחנן ורבי שמעון ב"ל הטעם מדוע הרשה רבי לעקור דבר מן התורה. כי לדבריהם הנ"ל התורה אסרה לכתוב דברים שבעל פה. ודרשו טעמא דמילתא הכי דכתיב עת לעשות לה' הפרו תורתך מוטב תיעקר (דין מן) התורה ואל תשתכח תורה מישראל (תמורה יד ג), מסבה הזאת התיר לכתוב פירוש התורה ופרט דיניה הנאמרים בעל פה מימי קדם ט). ולא תפליא שאלה איך היה יכול רבי לברר הלכות ברורות ממחלוקת האנשים שהיו מקדם לו כבר כתב רש"י (כתובות מ סע"ב) בד"ה הא קמ"ל, וז"ל איכא למימר אלו ואלו דברי אלהים חיים הם זימנין דשייך האי טעמא וזימנין דשייך האי טעמא, שהטעם מתהפך לפי שנוי הדברים בשנוי מועד ועיין במפרש ירושלמי (ברכות פ"ב ו ג):

ויהי ביום כלות מורינו יהודה הנשיא מכתוב ספריו הנזכרים עד תומם, היה בן תשעים וחמש שנה, והוא בשנת שלשת אלפים תשע מאות ושבעים

ג) מדרש חזית שהוא בתוספות ברבה מקומות הוא מדרש רבה על שיר השירים, שהחל במקרא חזית איש וכו'. ומדרש שוחר טוב שהוא לרוב בדבריהם, הוא מדרש תהלים שהחל במקרא שוחר טוב וכו'. וחסרי דעת חושבים למדרשים זרים.

ד) ותמהתי מאד על דברי הרמב"ם בהקדמת ספרו יד החזקה רבי יהודה בן רשב"ג זה הנקרא רבינו הקדוש, והוא קבל תורתו מאביו, ומר' אליעזר בן שמעון.

ה) כתב הרמב"ם בהקדמתו לספר יד החזקה, ואלו גדולי החכמים שקבלו (תורתם) מרבי, שמעון גמליאל בניו וכו', ולא חשב בנו יעבץ החכם שהבאתי בפנים ואולי בעבור שלא נזכר ממנו דבר הלכה בתלמוד. תראה לי כי הטעם הוא לפי שבנעוריו נכנס לגן עדן מקדם ולא שב לבוא ביתה כמבואר דרך ארץ וזטא סוף פ"א ע"ש.

ו) כתב הרמב"ם שם. תלמידיו שקבלו ממנו היו ר' חייא רב ושמואל וכו' ותמהתי עליו ועל הראב"ד שחפש בגרות לבדוק כל בדקיו להשיג עליו, למה שכתבו ביונתן בן עמרם שהיה מגדולי תלמידיו כמאמרם רב אסי אצל רבי יוחנן ור"י אצל ר' יגאי ור"י אצל רבי יונתן בן עמרם ור"י בן עמרם אצל רבי (ע"ז לו סע"ב) ור"ש בר' אמר לרבי שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות מכתרה של תורה מימיו (נ"ב מ ב) ומדע שמשהו. גם למה השמיט, לוי, שהיה מגדולי תלמידיו כמבואר ברבה מקומות בתלמוד כאשר נציע לפניך בפנים.

ז) חכמי התלמוד כתבו אסורוס בריה דאנטונינוס, ובקורות ספרי רומי כתוב שלא היה לו בן אמנם לקח ילד שנשועים לו לבן ושמו ועירוס, ובהיותי בעיר ברעסלוי הגיד לי חכם אחד מברלין כי לדעתו יתאחדו דברי חכמינו בספרי רומי. יכוונת מאמרם. אסורס בריה דאנטונינוס, שהמלך אנטונינוס לקח לו לבן האיש ששמו אנטינוס סלוציוס ועירוס, וזה שכתבו אסורוס ר"ת כאילו היה כתוב אַ, סְ, וְרוֹס, ומפאת שניאת הסדפיסים נחסרו חנקודות אחרי ראשי המלות ונראה כשם א' ואולי כן הוא.

ח) ואל תשאל אם מקדם לא היה מחלוקת בישראל ולא היה כשתי תורות מדוע אמרו עומדין למנין אם יאמרו המטהרים או המטמאים למה לא יסכימו דעתם הלא תורה אחת לבולם. כבר פירש זאת בפשיטות בעל חובת הלבבות בהקדמת ספרו זאת נאמר אם נשאל מפיהם שאלה זרה אשר לא קבלו דינה מטוריהם, הורו או כמשפט שכלם והטו אחרי הרבים.

ט) והרמב"ם כתב בהקדמתו לספר יה"ח רבינו הקדוש חבר המשנה ומימות משה רבינו לא חיבר איש חבור שלומדין אותו ברבים בתורה שבע"פ, והוא קיבץ כל השמועות והדינים והבאורים ששמעו ממשה רבינו בכל דור ודור וחיבר מהכל ספר המשנה ושננו לחכמים ברבים. ונגלה לכל ישראל וכתבודו כולם שלא תשתכח תורה שבע"פ מישראל, ולמה עשה רבינו הקדוש כך ולא הניח הדבר כמו שהיה, לפי שראה שהתלמידים מתמעטין והולכין, והצרות מתחדשות ובאות

*) נעלם ממנו גמר' ערוכה שם ע"ל דהכלוה הזהרו בכתוב המכם מוקי שם לאשת אחד ע"ש והיאך קאמר הכא דהוליד ממנה ג' בנים ויין בכתובות ובודאי כוונתו כוא דמצוותם הזהרו בכתוב המכם מוכח ב. אבל המאמר ליט כן כל"ל. **) מן התימה. כי בשני המקומות מוכח להדיא להיפוך כי בשני המקומות הזכר שכתב המשה מומשי תורה ומתניגא שהא סדרי כו' והכוונה המאמרים כמו שפרש"י שם דמתניגא בע"פ ע"ש.

ושבעים וחמשה לבריאת העולם, ומאה וחמשים שנה אחרי חורבן בית אלהינו, ככה דעת רב שרירא גאון בתשובתו (הובאה בספר יוחסין נוסח קטון), וכ"כ בס' הכוזרי קרוב לסוף מאמר ג' ובס' מאור עינים (פכ"ד) כתב וז"ל רבי חיבר המשנה שנת תק"ל לשטרות והוא שנת ק"ן לחורבן בית שני עכ"ד. קרא חבורו, משנה לתורה הכתובה, כמאמרם שנה רבי משנה (ינמות נח) וכמוהו, וכתבו התוס' בשם רבינו תם המשניות היו קודם רבי אלא שרבי סדרם, אבל ברייתות היה שונה ר' חייא מה שהיה מוסיף רבי על המשניות (ב"ק לד ב) בד"ה בימי רבי. והוא תלמוד מפורש, וכי רבי לא שנאה ר' חייא מנין לו (עירובין לב א) וברש"י כתב (סנהדרין ה ב) בד"ה ר' חייא חזייה. לא איתפרש לן מאי בעי הכי, ונראה דאתא לאשמעינן אע"ג דר' חייא תלמידו דרבי הוה ובמקומו דרבי הוה (רצונו לומר אחר עלותו מבבל לארץ ישראל), כמאמרם עלו ר' חייא ובניו (סוכה כ ב ע"ש) לא חלק כבוד לרבי וכו' עכ"ד. ואמרו מאי לאו בזקנותיה דר' חייא (נדה יד ב) וכתב רש"י מדפלגי על רבי רביה, ותוס' כתבו בשם הרשב"ם דר' חייא למד תחילה בבבל ולעת זקנותו עלה ולמד לפני רבי כדאמרינן חזרה ונשתכחה עלה ר' חייא ובניו ויסדוה, ועי"ל מדקאמר ר' חייא לרבי אף אתה, ולא קאמר אף אתה רבי או מר, כמ"ש בעל פני יהושע (נסוכה י סע"א נפירש"י דברי חפץ ע"ש) ש"מ דבזקנותו הוה דהוה תלמיד חבר, כדאמרינן בשלהי מי שמת בן עזאי תלמיד חבר של ר' עקיבא דאמר ליה שב אתה ולא שב מר עכ"ד. י) ואנכי הצעיר אביא ראיה יותר קרובה לזה. והיא מרב בן אחי וחבר רבי חייא בעצמו, אמרו שאני ר' ירמיה דתלמיד חבר דרב הוה והיינו דקאמר ליה ר' ירמיה לרב מי בדלת ולא קאמר מי בדיל מר (ברכות מז רע"ב). וראה דברי תוספות (פסחים קו סע"ב) בדבור המתחיל שבקיה:

ויהי בן שמונים ושלש שנה גברה מחלתו עליו, ויסע את כל בני ביתו מעיר טבריא והעתיק אהלו שבת תחכמוני מעיר בית שערים, וילך לעיר צפורי, ואולם קטרון שם העיר בראשונה כמבואר (מגילה ו א), בחר לשבת שמה בעבור שעיר זאת עומדת בראש ההר וישב על בני העיר ר"ח חיים צח מעל שפיים, חשב פן יבחר שבת שם ורפא לו, כמאמרם כיון דחלש אמטייה לצפורי דמרליא ובסים אוירא (כתובות קג סע"ב), אבל כל שנות חייו שם היו בצער, וחליו גבר עליו יום יום כמאמרם באורך רב (ב"מ פ"ה א). ויחי שמה עוד שבע עשרה שנה, כמאמרם בחייו היה דר בצפורי י"ז שנה, וקרא על עצמו ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ככה ויחי יהודה בצפורי י"ז שנה (ב"ר פרשה ע ובילוש' כלאים) וצוה לעשות גמליאל בן בכורו לנשיא, כמבואר מדבריהם (כתובות קג ב), ובנו הקטן שמעון יהיה חכם העדה, שגם זאת היתה שררה בזמניהם כמו שמצאנו ר' מאיר אב"ד, ור' נתן חכם *) (הוריות יג סע"ב). וצוה לבניו ולתלמידיו בטרם מותו דברי טעם תפארת לעושיהם ותפארת לאחיהם בני תבל כאשר נבאר במראה הששי:

ויבוא מורינו יהידה הנשיא בן מאה שנה (לדברי יוחסין), ויאסף אל עמיו ביום הששי, כמאמר ר"נ בשם ר' מונא מעשה נסים נעשה בו ביום שמת רבי ערב שבת היה ונכנסו כל עיירות להספידו וכו' (ירוש' כלאים). ובהיותו קרוב למות היו כולם כמשתגעים מרוב צרה ואמרו בתמהון אם יאמר איש מורינו יהודה מת, נהרגהו בחרב, ויבא בר קפרא והודיעם מותו ברמז לאמר:

מצוקים וארלים תפשו בלוחות הברית וגברה יד ארלים ממעל והטפו את הלוחות מידינו המצוקים (כתובות קד ע"א),

ואמרו אותו היום שמת רבי בטלה קדושת ישראל (כתובות קג ב), ותלמידיו הוסיפו במשנה בין מכסת מעלות חכמי ישראל, משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא (סוטה מט סע"א). ויקבר שמה בעיר צפורי וספדו עליו מספד גדול אנשים לבד ונשים לבד, ונאספו שמה מכל ערי יהודה ויקראו לבבי ומספד ולחגור שק (ירוש' כלאים). ונפשו היקרה שבה אל בית אביה שמימה, וגם בתבל ארצה השאירה באחריתה ברכה לנו נחלת עדי עד, באר תורת משה הנאמרה בעל פה כתוב בקצור לפנינו, למען דעת תורת דת ודין בנקל. וגם חכמי העמים חשקו יפת מחברתו, עד שקם חכם נוצרי אחד קרוב לזמננו והעתיק ספרי המשנה לשפת אשכנזית, וקרא שם ההעתקה עפ"י שם מורינו המחבר, **רבי**, והחכם המפורסם רמבמ"ן ז"ל הגיה העתקתו באיזה מקומות, בספרי הבקורת שחברו חברתו, ולא אפונה כי אם ראה רבי זאת בחייו היה שמח מאד. כי אהב דבר חכמה וצחות בכל הלשונות שהכיר לדבר, רומית יונית, ועברית. ואמר כי הוא שנא את שפת ארמית בעבור שהיא לשון עלגים, כמבואר (ב"ק פג רע"א). אשרי לו ואשרי חבורתו, ואשרי שוחרי תורתו, הוכבדנו אודותו משרי העמים וחכמיהם אשר הנחת שרביטם אנחנו יושבים; כסה כבודו על קלונינו, אמרו. היות ישראל לשמצה אין, אבותינו שקרו לנו לאמר בית יעקב מנואל, וזרע ישראל תועבה, לבבם השמן ועיניהם השע, לא יפעת ספרי חכמיהם לפנינו מלא חכמה ודעת ומיטב הנהגת חברת התבל. ואנחנו שארית ישראל נכבד בכבוד מורינו יהודה נשיא ישורון, נאכל פרי מעלל תבונתו, נלך בנתיבותיו כפי יכלתנו. בעזר חכם כמוהו יורם מעפר קרננו, בל נעוללהו עוד, אמנם נוסיף חבוש פאר לראשנו, נזרו נשביץ באבנים יקרות, נעשה ספרים בצלם דמות תבנית ספרו, נורה דעה בדברי צחות ובדרך קצרה כמוהו, נכלה עשות ספרי רוח והבל, נהין להשים תחתיהם ספר יקר לדרוש צדק משפט ומישרים, חכמה עצה תבונה ויראת ה', עד השמים נעוף להשיג האמת כאשר לאל ידינו, נודה לה' כי טוב, וכל אשר ברא בתבל יצר אך לטוב לנו כל הימים, למען רב שלום בניו יהיה, גם האבן לא ברא שיסקל בו איש מרעהו או ירה ירה, אמנם לבנות בו בתים ומבנה עיר ובנותיה אשר יכול האדם לגור בהם לנוח ולהנפש מעבודתו. והתושיה נתן לנו למען נדע לדרוך בדרכי האמת, אמת הרעיון והמדע, ואם נמיר כל טובו לרוע, נאהב מלחמה נמאס זרע השלום, ובאמת נכזב, נבנוד בחפץ תבלית בוראנו אלהי עולם, חלילה לנו מעשות ככה למעול מעל ברצון שדי, נבער כל ריב מקרבנו, ירפאו כל נגעי בעלי אסופות, כדרבונות על תלמי השדה נהקוק דברי חכמים עלי לוח לבנו, מאהבינו אך אמת ושלום יהיו, ומלאה כל הארץ דעה כמים לים מכסים, מרוח אלהים תופיע עלינו נהרה בל נבוש סלה:

ובאות, ומלכות רומי פושטת ומתגברת, וישראל מתגלגלין והולכין בקצוות הארץ, חבר חבור להיות ביד כולם, כדי שילמדוהו במהרה ולא ישכח, וישב כל ימיו הוא ובית דינו ולמדו חכמשנה ברבים.

י) בעברי דרך ארץ שלעזיע הייתי בחדש ימים אצל ידיד נפשי הרב הגאון הג' שמש העברים ופאר דורנו מורינו ורבינו ישעיה פיק והראה לי כי בספרו תקוני כלי שר"ת (ר"ת ש"ם רש"י תוס') אשר עודנו בכתב, חגיה דברי התוס' האלה במקום שב אתה ולא שב מר, צ"ל שבאת ולא שבא מר וכן מוכח שם בפרק מי שמתו ע"ש. ואתה קורא המשכיל: רב תודה לו, וברך את מעשה ידיו כי אצלתי לך מברכתי.

*) מי נגר עיניס לו לראות ראלה עם נכתובות סיפור זה ע"ש. ואך סח"ל הזכיר אלה ודתה אלה ע"ש.

מאמר על דקדוק לשון המשנה מהרב ר' שלמה לעוויזאהן

דע כי לשון המשנה לא היתה לשון העם בארץ ישראל בזמן בית שני, כאשר חשבו מקצת חכמי עמנו, (עי' רמב"ם פירוש המשנה תרומות פ"א משנה ה'), כי המון בני ישראל היו משתמשים כל ימי בית שני רק בלשון ארמית אשר העלו עמם מבבל. וכאשר יעידו על זה הרגומי אונקלוס ובן עוזיאל, אשר נוסדו לפני חורבן הבית למען הבין לעם ה' את חוקי האלהים ואת תורותיו. וכן במשנה עצמה כאשר ידובר מלשון כתבי ההמון, תהיה זו תמיד לשון ארמי, כמו לא כתב לה אם „תשתבאי אפרקינך ואותבינך לי לאנתו וכו'", וכן „את תהא יתבא בביתי ומתזנא מנכסי כל ימי מיגר ארמלותך בביתי וכו'" כך היו אנשי ירושלים כותבין (כתובות נ"ב), וכן „לא את הבור ולא את הדות אע"פ שכתב לו עומקא ורומא" (ב"ב ס"ד), וזה לאות כי המון העם לא היו מבינים או רק בלשון ארמי. ע"כ כתבו ג"כ כתביהם בלשון זה אשר הבינו הכל, כגדול כקטן, כאיש כאשה.

אבל בעלי המשנה אשר היו הופשי התורה בקרב העם, ומכירים בשפת עבר, רצו להורות ג"כ הלכותיהם ודיניהם בלשון הפארת אשר משלה מקדם בקרב האומה, אמנם בהיות לשון ארמית הקרובה ללשון עבר שגורה בפיהם למאד, כי גם הם היו מדברים ארמית בדברי חול כשאר העם. על כן לא נשארה לשונם על טהרת לשון עבר. כי לפעמים העלו בדבריהם מלות ארמיות (אף במקום שלשון עבר היתה מספקת להם) ונתנו להם תמונה עברית ע"פ דקדוק לשון עבר, כאילו ממוצא שפת עבר יצאו. ולפעמים נתנו גם כן אל המלות העבריות תמונה ארמית ע"פ דקדוק לשון ארמי. ולפעמים הרביבו האותיות או התנועות הבאות באחת מן המלות ע"פ דקדוק העברי, עם האותיות או התנועות הראויות לבא ע"פ דקדוק הארמי. ולו ארכו ימי שקט הבית השני, אשר רוב התלמידים היו אז מכירים עוד בטיב שפת עבר, ותופשי התורה

בקרב

בקרב עם ישראל לא היו מלמדים עוד תורתם בלשון ארמי, כאשר עשו אחרי כן בעלי הגמרא, אזי התהוה ברבות הימים מהרכבת לשון עברי וארמי, לשון חדשה מושלמת בכל חלקיה, כאשר התהוה זה כמו אלף שנה לשון חדשה מהרכבת לשון רומי עם לשון עם גאלליא. כי כאשר התפשט העם הנזכר על ארצות הרומיים ויתערבו עמהם, רבים מהמה החלו לבטא מלות לשונם ע"פ הברת הרומיים וע"פ דקדוק לשון רומי, ולהפך רבים מהרומיים החלו לבטא מלות לשונם ע"פ הברת ודקדוק לשון עם גאלליא. ומזה יצאה לשון איטלקי המפורסמת בצחותה ובנעימתה עד למאד. אמנם אחרי חורבן בית שני ואחרי מות רבי ובניו, אשר שפת עבר הלכה הלוך ידלה, ולא נודעה כי אם לאחד בעיר ולשנים במשפחה וחדלה תורת מורי ישראל להאמר בלשון המשנה, או חדלה ג"כ השתלמות הלשון הזאת, כיונק העולה מבין מטעי שדה, אשר יקטף באבו בטרם החל עוד לציץ ציץ ולהפריח פרח, וכאשר אודיעך פה בקצרה.

והנה המלות הארמיות אשר באו בדברי המשנה בתמונה עברית, הן רבות מאד. כמו השם אִילָן אשר יגזור בעל המשנה משם ארמי אִילָנָא תחת השם עץ בעברי. השם דֶקֶל מן ארמית דִּקְלָא תחת תָּמָר בעברי. התואר אֶמְצָעִי מן ארמית מְצִיעָא תחת תִּיכוֹן בעברי. השם מֶטוֹן מן ארמית מָטוּנָא תחת כֶּסֶף בעברי (ולפעמים יכנה בעל המשנה הכסף בשם מעות, על שם מטבעות קטנות אשר נקראו בלשון ארמי מְעִין, ובלשון הקודש תקרא המטבע הזאת גֵּרָה, כי תרגום עֲשָׂרִים גֵּרָה, עסרין מעין). וכאשר ישתמש האיטלקי על השם כסף בכלל בשם puatrini או danari אשר הן מטבעות קטנות ידועות בארצו. וכן בפעלים, כמו הפעל נָטוּל מן ארמית מְטַל תחת הפעל לָקוּחַ בעברי. הפעל תָּבוּעַ מן ארמית מִתְבַּע תחת הפעל בַּקֵּשׁ בעברי, וכמוהם רבו מאד כן בשמות כן בפעלים.

וכן יתאר בעל המשנה לפעמים המלות העבריות בתמונה ארמית, כמו תחת יו"ד מ"ם ברבוי זכר, יאמר בעל המשנה על פי הרוב יו"ד נו"ן, כמו בּוּנִין, מוֹסִיפִין, גְּבוּלִין, גִּידִין, חִיטִין, שְׂעוֹרִין, והוא ע"פ דקדוק הארמי. וכן ישנה על פי הרוב שרשי גל"א לגל"ה. כמו קוֹרִין, מְצוּיָה, בְּרִיָּה, מן השרשים, קרא, מצא, ברא. וזה ג"כ על דרך לשון ארמית.

וכן יכתוב בעל המשנה הרבה פעמים סמ"ך תחת שי"ן שמאלי במלות העבריות. כמו סִיד, מָאוֹרָסָה, סוֹחֲטִין, תחת שִׁיד, מְאוֹרְשָׂה, שׁוֹחֲטִים, וכאשר יכתוב הארמי המלות עֲסָרִין, בִּסְרָא, בּוּכְמָא, בסמ"ך, והן תחת המלות עֶשְׂרִים, בָּשָׂר, בּוֹשֶׂם, בעברי.

ומדרך לשון ארמי הוא להבנים בין אותיות שרשי הפעל, האות הנוסף בשמות לסימן המשקל, כמו יתמסכן נתרוקן, מן השמות מסכן ריקנו. וכן יעשה ג"כ בעל המשנה, כמו הפעלים תרום, התחיל, התריע, הנגזרים מן השמות תרומה, תחלה, תרועה.

ולפעמים יניח בעל המשנה דקדוק העברי כמו שהוא באחת מן המלות, אבל יחליף בה אות אחת באות אחרת ממלה ארמית השוה בהוראתה אל המלה העברית, כמו תחת כ מ ו ה ו יאמר בעל המשנה כמותו בהחליפו הה"א לפני אות הכנוי בתי"ו הבאה במלה ארמית כ ו ת י ה ג"כ לפני אותיות הכנוי.

ולפעמים ירכיב בעל המשנה דקדוק העברי עם דקדוק הארמי באחת מן המלות, כמו בבנין נפעל הרבה פעמים. כי ידוע, כי סימן בנין נפעל בעברי, הוא נו"ן לפני פ"א הפעל, והארמי ישתמש בסימן האתפעל תחת בנין נפעל, כמו נטמאת הוא בארמית אִסְתָּאֲבַת, נִמְנַע אִתְמְנַע, יֵאָמֵר יִתְאֲמַר, יֵאָסֵף יִתְכַּנֵּשׁ, ובעל לשון המשנה ירכיב שני הסימנים האלה, וישתמש ע"פ הרוב בסימן נתפעל תחת בנין נפעל בעברי, כמו נִתְפַּצְעוּ הָאֲגוֹזִים, נִתְפַּרְדָה הַחֲבִילָה, תחת נִפְצְעוּ נִפְרְדָה.

סימן מקור הקל בארמית הוא מ"ם נוספת לפני פ"א הפעל, כן בשלמים כן בנחים, כמו מעבר מכנש מתב, ובחסרי פ"א נו"ן ונחי פ"א יו"ד יאמר הארמי עד"מ בהוספת למ"ד בכל"ם לפני המקור, למטר למפק למירת למיתב מן נ ט ר נפק ירת יתב. וכאשר תשמיט המ"ם הנוספת מלפני אותיות השרש במקור, ותשוה אותן בזה אל לשון עבר אשר לא תטיל מ"ם נוספת במקור הקל אזי תאמר לטר, לפק, לירת, ליתב, ובתמונה הזאת ישתמש בעל לשון המשנה במקור עם למ"ד משרשי לשון עבר אשר הם מחסרי פ"א נו"ן ונחי פ"א יו"ד, ויאמר עד"מ לנש, לטע, לירש, ליצא, תחת לגשת, לטעת, לרשת, לצאת ע"פ דקדוק העברי.

סימן ריבוי נקבה בלשון ארמי הוא קמ"ץ בלמ"ד הפעל המושך אל"ף בכחו, כמו מן תִּשְׁבְּחָתָא הרבוי תִּשְׁבְּחָתָא, מן גְּבוּרְתָּא גְּבוּרָתָא ובלשון עבר הוא וי"ו תי"ו אחרי למ"ד הפעל כידוע, ובעל לשון המשנה ירכיב לפעמים שני סימנים הרבוי יחד, באמרו עד"מ פרסאות מרחצאות שובבאות.

ידוע כי מלבד התחלפות קריאת הדברים בלשונות שונות מצד חומר המלות, ר"ל מצד הברתם המורכבת מאותיות ותנועות, גם מצד צורתן, ר"ל מצד טעם הראשי אשר יניע את מניח הלשון לכנות דבר אחד במלה זאת ולא באחרת, נוטות הלשונות בדרכיהן מאד זו מזו, כי בעל מניח לשון זאת יכנה את הדבר ע"פ משיג זה, ובעל מניח לשון אחרת יכנהו ע"פ משיג אחר, עד"מ הגרת מי נהר ממקום גבוה למקום נמוך, יקרא בעל לשון הקודש משך (ישעיה נ"ג ד') (עיין פי' רש"י שם) משרש שקק שענינו המיה, והאשכנזי יכנה (וואַססער־פאַלל), על שם הנפילה, מפעל אשכנזי (פאַללען). הנך רואה כי העברי יבחר בשם זה ע"פ הפעולה אשר תפעל הגרת המים במורד, בחוש השמע, והאשכנזי יבחר בשם האחר ע"פ הפעולה אשר תפעל ההגרה הנזכרת בחוש הראיה. והנה אם תרצה לכנות ההגרה ההיא בלשון עבר בשם כִּפֵּל מַיִם, ע"ש הנפילה כאשר יכנה האשכנזי, שוב לא תהיה הקריאה הזאת עברית, אף כי המלות הן מלשון עבר. בהיות כי העברי יכנה את העצם הזה ע"פ משיג אחר, כאשר ראית.

והנה כזה עשה בעל המשנה הרבה פעמים, כי בדברים רבים יבחר הקריאה הארמית תחת הקריאה העברית, אך תחת המלות הארמיות ישתמש הוא במלות עבריות. עד"מ הבית אשר יתאסף שם קהל עם במועד הקבוע להתפלל, יקרא בלה"ק בֵּית תְּפִלָּה (ישעיה נ"ו) על שם תכלית האסיפה אשר היא להתפלל, אבל הארמי יקראהו בֵּי כְנִישְׁתָּא על שם האסיפה עצמה (כי כנש בארמית, כמו כנס בעברית) ובעל לשון המשנה יבחר בקריאה הארמית ויעתיקנה ללשון עבר במלות עבריות בֵּית הַכְּנֶסֶת. וכן יאמר על עצם המוכשר לדבר מה רָאוּי. כמו רָאוּי לדון, והוא ג"כ ע"פ לשון ארמית, כי הארמי יאמר על ענין זה חָזֵי, כמו חָזֵי לְמֵידָן, והוראת שרש ראה בלשון עבר, כהוראת שרש חזה בלשון ארמי. וכן יאמר על דבר הרגיל מָצוּי תחת אשר הארמי יאמר שְׁכִיחַ כמו רוּחַ מצוּיָה תחת זִיקָא שְׁכִיחָא, כי הוראת שרש מצא בעברי כהוראת שרש שכח בארמי, דוק ותשכח. וכן יאמר תחת מלת לֶבֶד חוּץ*), כי הארמי יאמר בַּר תחת לבד בעברי, והוראת מלת בַּר בלשון ארמי כהוראת מלת חוּץ בלשון עברי, כמו מִחוּץ לַמַּחֲנֶה, תרגומו הוא מִבָּרָא לְמַשְׁרְיָתָא, וכן ישתמש בעל המשנה במלת יָפֶה תחת טוב, כמו הַיָּפוֹת שֶׁבָּהֶן תחת הַטּוֹבוֹת שֶׁבָּהֶן, והוא ע"ד לשון ארמי אשר יכנה הטוב בשם יפה, כמו מלכי יִשְׁפַּר עָלַךְ (דניאל ו') ר"ל עצתי תיטב בעיניך, הפך העברי אשר יכנה היפה בשם טוב, כמו ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה (בראשית ו') — והבן.

ולפעמים יגזור בעל המשנה מלות חדשות מן המלות הארמיות, בהחליפו אחת מאותיות המלה הפך מנהג החלוף אשר מלשון עברי ללשון ארמי, ע"ד משל מנהג לשון ארמי הוא להחליף הצד"י במלות העבריות בקו"ף, כמו תחת אֶרֶץ יאמר הארמי אַרְקָא, וכן תחת הפעל פִּצֵּל יאמר קְלַף בחלוף והפוך, ובהפך זה יגזור בעל המשנה השם רְצוּעָה ממלה ארמית עַרְקְתָא, וכן הוא מדרך לשון ארמי להחליף במלות העבריות הזיי"ן בדל"ת, כמו תחת זכר יאמר הארמי דְּכָרָא, ולהפך יגזור בעל המשנה הפעל חָזַר**) מפעל הארמי הָדַר בהחליפו גם הה"א בחי"ת כנהוג.

וימצאו גם מלות עבריות חדשות בלשון המשנה הנגזרים מן השרשים הנמצאים בספרי הקודש, כמו הפעל הָפַן אשר יגזור משם הפנים, השם מַחַק אשר יגזור כפעל מָחוֹק להורות על הכלי המשוה פני המדה במחיקה, וכהנה רבים המועילים להרחבת הלשון. ובזה נשלם מה שרציתי להעיר בקצרה על דקדוק לשון המשנה, ישמע חכם ויוסיף לקח.

*) וימצא גם פעם אחת נכבר קהלת, ומי יחוץ דוץ ממני (קהלת ב'). ויתמלא עוד נפשר מה, הרבה דברי הדנור, אמר אמר כני מסנגם לשון אחרי, והמעבר יחוב נמשכיני פם. **) ולאחי שמלא, כי פעמים יוסמן ם אשלא נא נכבר בנאתם לשון אחרי כהכנוס אוחנלום. כי נפעמים יגחל מא כמנגם לשון המנגים כנמנגם הזר ודומיו, ויעמדם כהן כנמנגם אלמיות כנמנגם נמנו לכן פסונגם אחרי. גם הרבה מנגם יוגים ודומים יפנגם נגשרו

דרכי המשנה וכללותיה

מספר עץ חיים להגאון מהור"ר יעקב חאגיז זצ"ל

הכלל הא' אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהם חוץ בריש פרק בכל מערבין מימרא דרבי יוחנן ופירש"י כל היכא דתנן כלל לא אמרינן דווקא הוא דאיכא כלל דלא דק במילתיה ואיכא מילי דליתנהו בההוא כלל. ואפילו מקום שנאמר בהם חוץ מדבר פלוני דאיכא למימר מדאפקיה להאי ודאי דק בכלליה אפילו הכי לא ילפינן מיניה דילמא שייר ולא אפיק כל מאי דבעי עכ"ל רש"י ז"ל. ומיתי רבי יוחנן ראייה מהא דתנן בפ"ק דקדושין כל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבים ונשים פטורות וכללא הוא הרי מצה והקהל דמצות עשה שהזמן גרמא ונשים חייבות אלא אר"י אין למדין מן הכללות וכו' וכתב מוהר"י קארו בכ"ג שלו בשם הר"ן פרק שבועת הדיינים דהיינו בדברי התנאים אבל בדברי האמוראים הוא דווקא. וכתבו בתוספות ר"פ במה מדליקין גבי אין מדליקין לא בלכש ומוקי בגמרא בשוכא דארזא בעמרניתא דאית ביה וא"ת הא מסיפא שמעינן ליה כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן ויש לומר שאין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהן חוץ:

כלל ב כתב הר"ש כל היכא דתני הכל לדרשה כלומר לאתויי דבר שלא היה במשמע וכולהו מייתי להו בשמעתא קמייתא דערכין כגון הכל שוחטין לאתויי מומר אובל בכלות לתיאבון ואחרים הרבה. אבל מלת כל זימנין דדריש מיניה וזמנין דלא דריש וסיים דבריו דלעולם מלת כל לא דרשי' לרבוייא ואותם שמדקדק בהם לאו מלישנא ומשמעותא דכל דריש אלא מיתור המשנה כגון בפרק קמא דפסחים כל מקום שאין מסכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה דדרשינן מיניה לאתויי תורי הבית העליונים וכו' לפי שכל אותו הדבור מיותר ולא מתיבת כל דריש:

כלל ג אורחיה דתנא לפרושי זימנין ממאי דסליק וזימנין ממאי דפתח כמו בריש בכורים יש מביאים ולא קודין ויש שאינן מביאין ומפרש במאי דסליק ר"ל בחלוקה שסיים ממנה מתחיל לפרש ובר"פ יש נוחלין ומנחילין נוחלין ולא מנחילין וכו' אלו נוחלין ומנחילין היינו ממאי דפתח. וטעמא דאין התנא מדקדק להשוות לשונו בכל המקומות אומר שם הר"ן בחדושיו כדי להשמיענו דליכא קפידא במלתא וכל תנא דתני כמו שרוצה שפיר דמי וליכא בהא מלתא משום ותבחר לשון ערומים והאי טעמא נמי סליק שפיר בכל מאי דאמרינן דאורחיה בהכי ובהכי כגון זימנין דתני הענין בריש והדר תני המנין כמו האשה נקנית בשלש דרכים וזימנין דתני המנין בריש כמו שבעת ימים קודם יום הכיפורים ובתוס' דריש ע"ז כתבו כמו כן. והיתי סבור לומר כי להיות שרבי חיה שונה המשניות מפי החכמים שהיו מעידים עליהם כלשונם ממש בלא שינוי לכך לפעמים שונה המנין קודם או להיפוך כפי לשון התנא שהביאו לו ומר אמר ליה כהאי לישנא ומר א"ל כהאי לישנא ובי היכי דתנא ג"כ בריש קמא וכשהזיק תב וכו' ואמרינן דהאי תנא ירושלמי ולא שהיה תנא אחד שפעם הזכיר בלשון זה ופעם שינה את לשונו. איתא בריש שבועות שתים שהם ארבעה ידיעות הטומאה וכו' יציאות השבת שתים וכו' מראות נגעים וכו' ותנא מפרש ידיעות הטומאה ברישא וקמתמה גמרא פתח בשבועות ומפרש ידיעות הטומאה ומשמע שם בתוספות שאין לומר פתח במאי דסליק מיניה אלא כשמפרש תחלה החלוקה שבה סיים דאז שייך לומר שמפני שהיה עסוק בה פירשה תחלה אבל בשאחר אותה חלוקה הזכיר חלוקה אחרת לא שייך האי טעמא:

כלל ד דרך המשנה והברייתא דתני מילי טובא ושייר דתנא לאו כרוכלא דליתשוב וליזיל והיינו דאמרינן בכל דוכתא תנא ושייר. ודווקא טפי מתר אבל חד לא משייר כלום ומאי דקתני דוקא קתני וכדפריך בכל מקום דאומר תנא ושייר חדא סילתא מאי שייר דהאי שייר והמעם דכיון דטרח תנא למתני כולהו מילי לא הוה משייר חדא ומדשייר ש"מ דלא ס"ל. והיכא דקתני מניינא או אלו מוכח בכמה דוכתין דלא אמרינן תנא ושייר בפ"ק דקדושין וכ"ת תנא ושייר והא אלו קתני. ומיהו איכא דוכתי שאומר תנא ושייר אע"ג דקתני אלו בכומה פ' אלו נאמרים בכל לשון שייר שבועת הדיינין ושבועת ביטוי וכן בכמה דוכתי והתוס' העלו שצריך לחלק דכל היכא דתני עניינים רבים אמרינן תנא ושייר אע"ג דקתני אלו כגון החיא דסוטה אבל כי לא תני עניינים רבים וקתני אלו לא אמרינן תנא ושייר:

וכן גבי מניינא יש מקומות דתני ושייר בפ' הרולץ תני ר' חייא וד' שניות להם מדברי סופרים ומסיק התם בגמ' דתני ושייר ועיין פרק קמא דקדושין. וכל היכא דקתני אין בין זה לזה אלא כך וכך לא שייך לומר תנא ושייר דודאי דוקא קתני כדמוכח בפ"ב דקמא יכדיש מרובה ואם חמצא מקום דשייר צריך לתת טעם לדבר כי היא דמגילה אין בין נדרים לנדבות אלא שהנדרים חייבים באחריותם וכו' ולאו דוקא דאחרים נמי איכא בין נדר לנדבה כדאיתא במנחות פ' התודה והאי דקתני אין בין אגב גרדא דשאר אין בין קתני לה תוספות פרק מרובה עכ"ל הי"ע. ובתוס' דמגילה דף ח' כתבו דאף דקתני אין בין שייך למימר הנא ושייר היכא דשייר תרתי אבל בשביל חדא לאו שיורא הוא ובפרק מקום שנהגו דף נ"ד אין בין ט' באב ליום הכיפורים אלא שזה ספקו אסור ופרכינן הא לכל מילי שוין ותתניא וכו' א"ר פפא תנא קולי קולי קתני ור"ל אין בין זה לזה לענין קולא אבל בחומרי דחמיר זה מזה לא איירי הכא:

והר"ש בספר כריתות לשון למודים כוף שער ב' משמע מדבריו דכי לא תני מנין אז לא דייק מאי שייר דהאי שייר ושייר אפילו הדא אם לא היכא דדייק בלישניה כגון הא דקתני בבבא קמא דף ט' י' חומר בבור מכשור וכן גבי סה בין תם למועד וכל כיוצא בזה משמע דדייק בלישניה והיכא דהני מניינא שייר תרתי כן כתבתי בשם רש"י. וכתב ואין להקשות מהא דפריך בריש בבא קמא דף ה' ממתא מדמע מנסך דמתונא הוא ליתני והא איכא שלשה מילי וליכא למיפרך מאי שייר דהאי שייר דיש להרץ דרבי חייא בא לאוכופי על רבי הושעיא ועל מהניתין משמע שהוסיף כל מה שיש להוסיף בלא שיור. וכתב עוד הר"ש והיכא דתני מניינא איכא למ"ד דלא נחית לשיורא פ"א דתרומות גבי ושאר כל מי פירות של תרומה רבי אליעזר מטמא משום משקה א"ר יהושע לא מנו חכמים שבעה משקים כמוני פטמים אלא אמרו שבעה משקים ממאים ושאר כל המשקים מהורים ועיין מה שכתבתי שם בס"ד ומוהר"י קארו הביא בשם הרמב"ן בפרק קמא דקדושין דניחא לדחוקי מתניתין ולאוקמה מלומר תנא ושייר כדאשכחן בפ"ק דב"ק ופ"ק דכתובות אי משום חצי כופר לאו שיורא הוא הא מני ר' יוסי הגלילי היא וכן כתב הרשב"א בפ"ק דב"ק וכתב בפ"כ לשון למודים שער ג' דמה ששייר במתני' תני בברייתא:

כלל ה אורחיה דתנא נקיט בריש מילתא דפשיטא והדר מוסיף עלה מילתא דרבותא ור"ל לא זו בלבד אלא אף זו ולפעמים תני איפכא מילתא דרבותא ברישא והדר מוסיף עלה מילתא דפשיטא ור"ל זו ואין צ"ל זו בפרק חלון שבין שתי חצרות רוכו למעלה מעשרה ומקצתו בתוך עשרה וכו'. וזה התירוץ דזו ואין צריך לומר זו אינו מתרץ אלא מדוחק גדול. ובקידושין מדקדק פרק האיש מקדש בו ובשלותו השתא בשלותו מקדש בו מבעיא ולא קאמר לא זו אף זו. וכתבו בתוספות דבשתי תיבות לא שייך לומר לא זו אף זו. וכתב בעל כ"ג בשם רשב"ם פרק חזקת דכל מקום שאומר וכן כאילו אמר לא זו אף זו דקאמר מתניתין וכן האשה הנושאת ונותנת ופריך בגמרא מאי וכן דאי משום ששניהם שוים ליתני והאשה הנושאת מאי וכן. וה"ע כתב דאף על גב דאמרינן דאורחיה למיתני לא זו אף זו. היכא דאשכח טעמא מדקדק. וכתב ש"י בשם תוספות שאין לומר זו אף זו כשהאחר בכלל חברו כדאיתא בפרק מפנין ארבע וחמש קופות ופריך חמש מפנין ארבע מבעיא ומשני ארבע וחמש כדאמרי אינשי ולא משני לא זו אף זו ובפרק במה אשה האריכו. עוד כתב בשם גאון שאין דרך שיהיו ב' בבות לא זו אף זו ובשניות זו ואין צריך לומר זו. ובכריתות יהיב טעמא לזו אף זו דתנא שמע לשון ראשון וכתבו ושוב שמע מפי תנא אחר חדוש גדול יותר מזה ונראה בעיניו וכתבו. וזה ע"ד שאומרים בגמרא משנה ראשונה לא זזה ממקומה שהיתה תגרסא שגורה בפי התלמידים ולא היה אפשר לעקרה מפיהם:

כלל ו כל היכא דאיכא בין זה ובין זה או אחד זה ואחד זה אין לדקדק למה לי סיפא מרישא שמעינן לה דאורחיה דתנא בכל דוכתא דקתני בין זה ובין זה בתוספות בפרק כיצד צולין גבי אחד עצם שיש בו מות ואחד עצם שאין בו מות. וה"ע מצא בריש מ"ק דקתני בין בין ומדקדק הגמרא ושמא כיון שיש לו טעם מדקדק. ובתוס' פ"ב דכתובות דף כ"ד אחד חדשות ואחד ישנות הביא מפי' רש"י דדרך התנא להזכיר הפשוט קודם ואור"י דהיכא דקאי אפלוגתא או אקרא מזכיר הפשוט קודם ור"ל אח' זו שהיא פשוטה בפסוק או שאתה מורה לי ואחת זו דין אחד אבל היכא דלא קאי אמידי אין להקפיד איזו ישנה תהלה. וכשאומר לא זה ולא זה הוי כמו אחד זה ואחד זה:

כלל ז פעמים תני סיפא לגלויי רישא כלו' לפ' על מה שיש לטעות ברישא ואע"ג דהיא גופא לא צריכא כי הא דקידושין פ"ק התקדשי לי במנה זה וכו' ואומר התם אי ס"ד רישא במנה כתם השתא במנה סתם לא הוו קדושין במנה זה מבעיא ודחינן תנא סיפא לגלויי רישא שלא האמר רישא במנה זה אבל במנה סתם הוו קדושין תנא סיפא מנה זה מכלל דרישא מנה סתם:

כלל ח פעמים תני והדר מפרש כלומר אומר שני דברים והאחד פירוש הראשון ברישא קמא השור והבור והמבעה וההבער ואיכא מ"ד בגמרא מאי מבעה הבער ותני והדר מפרש וכן בריש סנהדרין דיני ממונות בשלשה גזלות וחבלות בשלשה ואיכא למ"ד מה הן קתני מה הן דיני ממונות גזלות וחבלות:

כלל ט דרך התנא למיתני דבר והפכו ואע"ג דסיפא אתיא לה מדיוקא דרישא בפרק כיצד מעברין אלו שמעברין הגשר והקבר שיש בהם בית דירה ואלו שאין מעברין הגשר והקבר שאין בהם בית דירה אלא דתני דבר והפכו:

כלל י דרך המשנה והברייתא דתני כמה מילי בהדי הדדי באגב כלומר אגב דתני הני תני נמי הני משום דדמיין ואע"ג דאין כאן מקומו בפרק קמא דשבועות תני שבועות שתים שהם ארבע ידיעות הטומאה מראות נגעים יציאות השבת ומפרש בגמרא דאגב דתני שבועות וידיעות דכתיבי גבי הדדי תנא נמי כולהו ודכוותייהו אין מספר. וכתב ש"י דמפני שלשה דברים יחבר התנא הדברים באגב. האחד מפני שהם שוים בגזרה כמו בריש ביצה דתני שלשה דינים מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל. השני מפני ששוים בלשון. השלישי משום אשגרת לישן ועיין במשנה ב פרק ג דברכות. ואפשר לצרף לזה דלפעמים תני דברים באגב להבר אותם להלכה פסוקה לומר כשם שהלכה במשנה זו כן ההלכה כזו והיינו דאמרינן מדתני לה גבי הלכתא פסיקתא בפרק קמא דע"ז דף ז' פירש"י דתני כל המשנה ידו על התתתונה גבי כל התוזר בו בהשוכר את הפועלים דלא הוה שייך למתניית התם בהשוכר דהא לא איירי בההוא פירקא בשינוי אלא בחזרה ומדתניא התם שמע מינה הלכתא קא פסיק ואזיל עכ"ל. ובתוספות פירוש אחר שם ולא גרים גבי אלא משום דקתני לה כי הלכתא פסיקתא דקתני כל המשנה הוא לשון הלכה פסוקה. זימנין תני במתני' מילתא דלא צריכא ואמרי' כדי נסבא כלומר בהגם ושטפא בעלמא אגב ריהטא ועיין במשנה ב' פ"ג דברכות ובפ' החולץ גבי אשתו שמתה מותר באחותה אמר רב יוסף כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה:

כלל יא אורחיה דתנא למיתני סיפא דומיא דרישא ואע"ג דהוה מצי למיתני חדושא מפי אפילו הכי איירי דתנא רישא הכי תנא נמי סיפא הכי בפרק אלו דברים היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רובה עובדי כוכבים אינו מברך ואם רובה ישראל מברך והוא הדין דאפילו מחצה על מחצה נמי מברך והא דתני רוב ישראל איידי דתנא רישא רוב עובדי כוכבים הני סיפא רוב ישראל. ואיתא בפ' כל התדיר דף צ"א בשלמא סיפא תנא משום רישא אלא רישא משום סיפא מי תנא. ומשני אין אמרי במערבא דתני רישא משום סיפא. ובתוס' ברפ"ק דכתובות כתבו דמשום איידי אין לשנות טעות אלא מילתא דלא צריכא אבל לא מילתא שאינה אמת:

כלל יב כתבו בתוספות דאורחיה דתנא לאשמעינן בקיצור אף למה שמפורש במקום אחר

אחר ועיין בריש ברכות. וכתב ה"ע ואין להקפיד בכך הואיל ולא קתני בבא יתירא בשביל כך ואין אריכות לשון וכן כתבו בתוס' ס"פ התולין דאורחיה דתנא לשנות בקיצור אף למה שמפורש בפסוק ועיין מ"ש כלל כ"ו:

כלל יג פעמים במשנה או בברייתא קשיא דיוקא דרישא לדיוקא דסיפא ומשיב ואומר נעשה ולא קשיא מידי כלומר התנא הכי קאמר דיוק של הרישא נעשה כמו הסיפא עצמה ודינו כמות ותו ליכא למידק מידי שהסיפא לאו לדיוקא קתני לה אלא לדומיא והוי כמו חסורי מחסרא ולאו דוקא חסורי מחסרא שמגיה המשנה אלא ר"ל דתנא ה"ק כי הא דפרק קמא דקידושין נתן לה כסף ואמר לה הרי את מקודשת לי אינה מקודשת וכו' ודייק התם דסיפא דהך ברייתא קתרה לרישא דמעמא דנתן הוא ואמר הוא הא נתן הוא ואמרה היא לא הוו קידושין אימא סיפא נתנה היא ואמרה היא אינה מקודשת הא נתן הוא ואמרה היא הוי קדושין. ה"ק נתן הוא ואמר הוא מקודשת ואם נתן הוא ואמרה היא נעשה כמי שנתנה היא ואמרה היא ואינה מקודשת וכוותייהו כי"ש בפרק אין צדין:

וראי שתדע דלא שייך נעשה אלא כשרישא וסיפא בחד טעמא כי הך דקידושין דנתן הוא ואמרה היא דהוי טעמא דסיפא ורישא משום דכתיב כי יקח איש אשה ולא שתקח היא את עצמה וכן כה"ג. אבל היכא דלאו חד טעמא הוא לא שייך לומר נעשה כדמוכח בפ"ק דחולין דמייתי הא דתנן הבוחה קערה על הכותל בשביל שתודת הקערה הרי זה בכי יותן פירוש חשובין דם הנך גשמים להכשיר את הזרעים דהא ניתא ליה בנפילתן להדחת הקערה. ואם בשביל שלא ילקה על הכותל אינו בכי יותן פי' דהא לא ניתא ליה בהנך גשמים ופריך הא גופא קשיא אברת בשביל שתודת הקערה ה"ז בכי יותן וכו' ולא משני נעשה משום דהכא לא הוי מחד טעמא הדיוק והסיפא דזה משום דלא ניתא וזה משום דהוי כתובר הכי איתא בספ' כריתות לשון למודים שער ג':

וזימנין אומר רישא פלוגי פירוש אליבא דהאי תנא וסיפא פלוגי אליבא דתנא אחר או תבראא מי ששנה זו לא שנה זו כי הך דחולין וכוותה ביבמות פרק חרש ובכמה דוכתין. ופירוש תבראא היצה לומר שבורה מחלוקת לשני דיעות ומי ששנה רישא לא שנה סיפא ומי ששנה סיפא לא שנא רישא. ובפרק הפרה דף מ"ח דפרכינן מדיוקא דרישא אדיוקא דסיפא וכתבו בתוס' הכא לא משני נעשה כדמשני בפרק קמא דקדושין משום דהכא אית ליה שנוייא אחרינא דקאמר תבראא אבל התם ליכא למימר תבראא דליכא פלוגתא במלתא עכ"ל. משמע דהיכא דאיכא תנאי דפליגי בהדיא אז מתרץ תבראא ואע"ג דמצי לתרוצי נעשה דכיון דאיכא תנאי דפליגי מוכחא מילתא. וכתבו בתוספות פרק רבי עקיבא דף פ"ז דלא קפיד לאוקומי כתנאי אלא בתרי בבי דמסוכות זו לזו אבל ההוא דריש פירקין המרוחקת מההיא דפולמת לא קפיד. ובס"כ לשון למודים ש"ג סימן א' מייתי מפרק המפקיד דף מ"א כמתניתין דחבית מקשה מסיפא לרישא וניחא ליה לרבי יוחנן לאקומיה בתרי תנאי וסיפא ורישא בחד טעמא מלאוקומיה בחד תנא ובתרי טעמי גבי מאן דמוקי חבית אליבא דחד תנא מובילנא מאני בתריה לבי מסותא ואיכא אמוראי דמוקמי כחד תנא ותרי טעמי כלומר דסיפא מיירי בענין אחר דלא מיירי ברישא ועושה אוקמתא ואומר בסיפא הכא בתאי עסקינן שהיתה במקום שאינו מקומה וכראיתא התם וכולה רבי ישמעאל. ובפ"ק דשבועות בעי מני מתני' לא רבי ישמעאל ולא ר"ע אי רבי ישמעאל קשיא שבועות אי ר"ע קשיא ידיעות ואסיק רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי בשבועות נסיב לה אליבא דר"ע בידיעות נסיב לה אליבא דרבי ישמעאל וכן בפרק אלו נערות ובכמה דוכתין:

לפעמים סתם רבי משניות סותרות ואיתא בריש שבועות רבי היכי סתם הכא הכי והכא הכי ומתרץ רבי מעיקרא סבר כפלוגי וסתמה והדר סבירא ליה כפלוגי וסתמה ומשנה ראשונה לא זזה ממקומה שאע"פ שחזר בו רבי מקמייתא מאחר שפשטה ברוב התלמידים לא היה יכולת לשכחה מפיהם ולבטלה מבית המדרש והניח את שניהם והאחרונה עיקר אחר שחזר בו רבי מן הראשונה. מיהו יש מקומות שהיה שונה רבי המשנה להיפך מטה ששנה הראשונה בריש פרק הזהב בילדותו שנה הכסף קונה את הזהב וכך נוסחת הירושלמי שרבי שמעון לא רצה לחזור ובזקנותו שנה להיפך כגרסת הבבלי הזהב קונה את הכסף ובפ' רבי ישמעאל בע"ז דף נ"ב מתני לרבי שמעון בריה עובר כוכבים מבטל ע"ז שלו ושל חברו אמרו לו רבי שניתה לנו בילדותך עובר כוכבים מבטל ע"ז שלו ושל ישראל:

כלל יד כתב ש"י ששבעה מיני קדימות הן האחת קדימת חתורת וכראיתא בריש גדרים כי פתח בראורי' פתח שמקדים לשנות מה שמבואר בתורה ואחר כך כשתוזר לפרש מפרש מאי דאתי מדרשא וכראמרי' בריש יבמות בתו הואיל ואתיא מדרשא חביבא ליה. השנית קדימה זמנית. השלישית קדימת החיוב. הרביעית קדימת הכלל לפרטי. החמישית קדימת מוכרח לבלתי מוכרח. הששית קדימת מצוי לבלתי מצוי. השביעית קדימת הפשוט לבלתי פשוט ע"כ. ואפשר לצרף לזה הא דאמרינן איידי דזטרן מילייהו אקדמיה:

כלל טו כל היכא דאיכא מחלוקת תנאים ולא מסיים בהדיא במשנה במאי פליגי מסתמא תנא בתרא מתחיל טפי כראמרינן בהמוכר תנא בתרא לטפויי חומרא קאתי. ויש לחלק דדוקא שני תנאים ואין תנא אחד מפסיק ביניהם אבל שלשה לא מסיימא מילתא אי תנא בתרא לטפויי על תנא קמא קאתי או על האמצעי דסמיך ליה כדמוכח בפרק במה מדליקין והכמים אומרים אחד מבושל ואחד שאינו מבושל אין מדליקין בו ומקשינן בגמרא חכמים היינו תנא קמא דאמר התם לא באליה ולא בחלב ומשני איכא בינייהו דרב ברונא אמר רב חלב מהותך נותן בו שמן כל שהוא ולא מסיימי פירוש אינו ניכר מי האוסר ומי המתיר ואמאי לימא רבנן בתראי הם האוסרים אלא ודאי משום דהתם שלשה תנאים ויש לומר דתנא בתרא לא אתא לטפויי אתנא קמא אלא אנתום חמרי דאמר מדליקין בחלב מבושל אפי' בעיניה ואתו רבנן לאסור מבושל בעיניה אך בנתינת שמן לתוכו מותר וכרב ברונא אבל תנא קמא לעולם אימא לך דאסר אפי' בנתינת שמן דלא כרב ברונא והואיל ואיכ' למימר הכי ואיכ' למימר הכי לא מסיימי וכן מוכח בכמה דוכתי. ואיכא בפרק כל הבשר העוף עולה עם הגבינה על השלחן אינו נאכל כדברי ב"ש וב"ה אומרים לא עולה ולא נאכל אמר ר' יוסי זו מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל ופריך בגמרא ר"י היינו ת"ק ומשב מאן ת"ק ר' יוסי ופרש"י שהתנא שכח ולא הזכיר שמו בתחלה וחזר והזכיר שמו. ובפ' המפלת דף ל' אמתני' דהמפלת יום ארבעים ואחד תשב לזכר ולנקבה ור' ישמעאל אומר שבריאת הזכר לארבעים ואחד והנקבה לשמונים ואחד וחכמים אומרים אחד בריאת הזכר ואחד בריאת הנקבה זה וזה לארבעים ואחד חכמים היינו ת"ק ומשני דאצטריך למיתנא וחכ"א דלא תימא מסתבר טעמיה דרבי ישמעאל וסתמא דלעיל סתמא דיחיד קמ"ל:

כלל טז פעמים תנא מוקשה מחברו ושתיק וקא מהדר בברייתא או במתני' אחרת ולא חש תנא להזכיר כאן מאי דאהדר ליה בפ' אלו עוברין דשתיק תנא בתרא מכילתא ומיהדר במכילתא אחרייתי. מצינו וחכמים אומרים דלא קאי אכל מאי דאיתי ברישא בפ' אלו נערות גנב ושבח בשבת או לע"ז גנב שור הנסקל משלם וכו' דר"מ וחכמים פוטרין ואומרים בגמרא כי קא פטרי רבנן אשארא פי' ע"ז ושור הנסקל. ולפעמים דלא קאי אסיפא אע"ג דמיירי בסיפא בפ' השואל בענין המשכיר בית להברו על השוכר לעשות לו מזוזה:

כלל יז פעמים לא דייק תנא במשנה בשעורא בדבר מועט בריש ב"ב במשנה מקום שנהגו לעשות כפיסים לבנים וכו' אומרים בגמ' כיון דלא הוי טפח לא חשיב. וכן בענין התלוי בחשבון לא דייק כשהיה הטעו' לתומרא בפ"ק דסוכה סוכה העשויה ככבשן קאמר התם דלתומרא לא דק ודכוותייהו טובא:

כלל יח כל היכא דתני מניינא לדרשא כמו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת דייק בגמרא למה לי דתנ"ל לתנא למיתנינהו ואנא ידענא דארבעים חסר אחת נינהו וכן כה"ג:

בכמה מקומות מצינו משניות שנויות בלשון יחיד ואין תולק עליהם בפ"ב דפאה ופ"ו דדמאי ובפ"ב דפסחים ובפ"ג דביצה רבשג"א לא כל הבירין שוין ובכמה דוכתי:

כלל יט כששונה במשנה איזה פרטים שדינם שוה ואומר הדין בכל א' וא' מקשה ולייערבינהו וליתנינהו ובספ"ה דסוטה כתבו בתוס' דהיכא דהם חלוקין בטעמם לא פריך לייערבינהו והביא בכ"ג בשם תוס' פ' הגזול עצים דלאו בכל דוכתא פרכינן הכי בפ' גיד הנשה גבי ביצים טמאים ששלקן עם בצים טהורות וכו' לא פריך אסורות אסורות למה לי ובפ"ק דסנהדרין דתנן דיני ממונות בג' גזלות וחבלות בשלשה ולמ"ד מה הן קתני לא חיוש דתני בשלשה בשלשה:

כלל כ בריש כתובות בתולה נשאת כתבו בתוספות הא דלא תני הבתולה כדתני האשה נקנית היבמה נקנית משום דהתם אקרא קאי כי יקח איש אשה ולכך קתני בה"א הויריעה האשה הכתובה בתורה וכן היבמה אבל הכא לא קאי אקרא. והא דלא תני בפ"ק דקידושין העבד העברי אע"ג דכתוב בקרא כי תקנה עבד עברי משום דאם כן הול"ל העבר העברי שאינו דבוק ואין דרך המשנה לדבר כן מיהו גבי איש ואשה רגילין בכל מקום לשנות בה"א אע"ג דלא קאי אקרא כגון האשה שהלכה האיש מדיר את בנו בנזיר עכ"ל:

כלל כא בההיא דפ"ב דסנהדרין ר' יהודה אומר אינו יוצא מן המקדש משום שנאמר ומן המקדש לא יצא כתבו תלמידי הרשב"א שיש הפרש בין כשאומר שנאמר ובין כשאומר משום שנאמר דמלת שנאמר היא ראיה גמורה מן הפסוק ומשום שנאמר היא אסמכתא:

בר"פ לולב הגזול והיבש פסול דייקינן קא פסיק ותני לא שנא ביו"ט ראשון ל"ש ביו"ט שני וכתבו בתוספות משמע דדייק מדקתני סתם ולא מפליג ותימה הא תנן לקמן סתם ניקב וחסר כל שהוא פסול אע"ג דבו"ט שני כשר. ותירץ וי"ל וכו' אי נמי ברישא דמשנה שייך לדקדק מדקתני סתם ולא מפליג אבל כולהו אחרינא איידי דלא מפליג ברישא לא מפליג בסיפא ושונה דבריו סתם אע"פ שיש לחלק:

בפ"ק דתרומות משנה ו' תנן חמשה לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה האלם והשכור והערום והסומא ובעל קרי לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה וכתב הרמב"ם ומה שכופל שלא יתרומו חזוק לדבריו שלא יתרום אחד מהם לכתחלה בשום פנים ולא יחשבו שביון שתרומתן תרומה יקל בזה ויתרום לכתחלה ומפני זה כפל דבריו לחזק הענין שלא יתרום לכתחלה בשום פנים עכ"ל וקשה דלענין קדשים אמרינן דשנה עליו לעכב אפילו בדיעבד אבל בלכתחלה מה צריך לשנות דכיון דאומר לא יתרומו היכי תיסק אדעתין דיקל לכתחלה וצל"ע:

כלל כב אמרי' בכמה דוכתי לשון תורה לתור ולשון חכמים לחוד ובשני מכלאים אומרים במשנה יוסף במקום יהפך וכתב הרמב"ם שהם היו בקיאים בלשון הקדש אפשר שהיה אצלם זה הלשון שהיו אומרים יפך והפך ועניינם אחד כמו ילך הלך עכ"ל. וכן מן תרומה אומר תרם ושרשו בתורה רום שהרי נאמר והרים ממנו ובריש תרומות כתב רמב"ם ג"כ שעקר כל לשון מן הלשונות הוא חוזר למה שמדברים בו בעלי אותו הלשון ומה שנשמע מהם ואלו בעלי המשנה בלי ספק עבריים היו במקומם ר"ל בארץ הצבי עכ"ל. ומצאתי שאומר במשנה הל' עצמו שבא בתורה ומשמיענו יותר חדוש ממה שהיינו לומרין מן הפסוק בר"פ כסוי הדם ונוהג בחיה ובעוף והקשו בתוס' למה לי שיאמר ונוהג בחיה ובעוף זיל קרי בי רב הוא איש כי יצוד ציד חיה או עוף וגו' ותירץ דאילו מקרא הוה אמינא בהמה בכלל חיה לכך הודיענו במשנה דחיה דוקא הרי שאומר במשנה ל' הפסוק בעצמו ומשמיענו חדוש שלא היו לומרין אותו מן הפסוק. וכן פירשתי בספר תהלת חכמה שסמכתי לספר כריתות הא דתנן בפ"ה דאבות שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח וגו' שהוא מקרא מלא במשלי אלא שהיינו אומרים שהוא משל לאיזה דבר דספר משלי רובו משלים כמו חכמות בחוץ תרונה לכך שנה שמואל הקטן פסוקים אלו ללמדנו דדברים כבתבן:

כלל כג בפרק היה קורא הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא רבי יוסי אומר לא יצא ובגמרא בעי למימר דתנא קמא רבי יהודה ולדיריה לכתחלה נמי יצא והאי דקתני הקורא להודיעך כחו דרבי יוסי פירוש כתו וחדושו דאפילו בדיעבד אומר שלא יצא. והקשו בתוס' ואם תאמר לישמעינן כח דרבי יהודה פירוש דמתיר אפילו לכתחלה וליתני הכי קורא אדם את שמע אע"פ שלא ישמיע לאזניו ורבי יוסי אוסר דבזה היה משמיענו כחו של מתיר דכתא דיתירא עדיף עב"ל. והאי להודיעך

בתו דשלוני אמרי' אע"ג דאין הלכה כמותו וכתב רשב"ם פ' ע"פ גבי חבורה שהיו מסובין וכו' דאע"ג דאמרינן בכל דוכתא כתא דהיתירא עדיף היכא שהאיסור הוי חדוש כתא דאסורא עדיף.

כלל כד מצינו הרבה פעמים תנאים חולקים ודברי השני הם תשובה לדברי הראשון וליה לא סבירא ליה הכי בפ' כל הצלמים דף מ"ט גבי אשרה תני וזורעין תחתיה ירקות בימות הגשמים אבל לא בימות החמה רבי יוסי אומר אף לא ירקות בימות הגשמים ומסיק בגמרא דר' יוסי לדבריהם דרבנן קאמר להו רוצה לומר דמה שאמר רבי יוסי אף לא ירקות הוא כמו קושיא לדברי חכמים וה"ק להו לדידי זה וזה גורם מותר אבל לדידכו דזה וזה גורם אסור אף לא ירקות בימות הגשמים ועיין במשנה ב' פ"ה דפיאה:

כלל כה פעמים שונה במשנה לשון רבים אע"פ שלא היה לו לומר אלא בל' יחיד ומפרש בגמרא דאתי למילף בעלמא ולומר כל נושא שיזדמן בעלמא כזה יהיה דינו כך כמו בפ"ג דקדושין מאי בוגרות בוגרות דעלמא:

בפ"ק דעבודה זרה גבי יבא אליפז התימני וכו' כתבו בתוספות דלפעמים לא קפיד לשנות כסדר כמו הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו בפ"ג דכתובות:

כלל כו כאשר נביא במשנה דבר חדוש מכח יתור אין להפוש החדוש המרובה אלא המועט וז"ל רש"י רפ"ב דגיטין כיון דמתני' משום רבותא אתא ולא פירש מאי רבותא אתא לאשמעינן ע"כ אי אתה רשאי לתפוש המרובה דהא לא שמעת מינה רבותא אלא משום דמשנה יתירא היא וכי משמע לן אפילו רבותא זוטרתי תו לא משנה יתירא היא דאי רבותא ספי הוה משמע פרושי הוה מפרש עכ"ל. וזהו שאנו אומרים בכל דוכתא תפשת מועט תפשת תפשת מרובה לא תפשת בפ"ק דסוכה דף ה' ועיין שם רש"י ותוס':

כלל כז צריך כל מעיין שיחקור במשנתו אם יש קושיא מאחר מאלו הדברים כגון יתור לפי שכל דברי החכמים בעלי המשנה היו שקולות במאזני צדק אין בהם אפילו אות אחת לבטלה. גם יעיין שלא יחסר דבר ממה שצריך להשלים אותו מאמר אלא שמצינו לפעמים שחסר במשנה כגון בפרק מי שמתו אבל לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה עד שיתן לתוכן מים וכו' שחסר וצריך לומר ולא יקרא כנגד מי רגלים עד שיתן לתוכן מים. וכתב מוהר"י קארו בכ"ג הטעם שחסר במשנה לפי שכשהיו שונין על פה גרמה השכחה בקצת מקומות ושכחו קצת תיבות ולא רצה לכתוב אלא בלשון שהיתה שגורה בפי רוב התלמידים ממעם אומרם משנה ראשונה לא זזה ממקומה. גם צריך לעיין שלא יבא דבר באיזה שינוי או סתירה מינה ובה או מצד זולתה. כפל מינה ובה בפל מצד זולתה. גם שלא יבא במשנה דבר שהוא פשוט. גם צריך לבקש טעם לסדר:

כלל כח כתב ספר כריתות שער כ' סימן צ"א מצינו יתור משנה פעמים מדקדק מאותו יתור ופעמים אינו מדקדק בפרק קמא דחולין דף י"ט נמצא בשר בשחיטה פס"ל במליקה אבר נמצא למעשי מאי לאו למעוטי מחזיר סימנין אחרי העורף. וגבי הא דתנן נמצא בשר בעגלה פסול בפרה וגבי נמצא בשר בתורין באותו פרק עצמו לא מדקדק ונראה דכל היכא דאיכא למידרש דייקינן יאי ליכא למדרש לא דייק דאורתית דמשנה בכל דבר שיש בה שני הפכים לומר נמצא כדי שלא נשכח אחד מן ההפכים ע"כ. והתוספות יהיבי טעמא אמאי מדקדק כאן ולא במקום אחר. והביא בכ"ג בשם הרשב"א דזימנין בעי בגמרא מאי שנא וזימנין לא דייק. גם בדיעבד אין לכתחלה לא לאו בכל דוכתא דייק דגמרא מחזרת אחר הטעמים כשיודעת למצוא טעם ע"כ:

זה הכלל לאו בכל דוכתא אמרינן דאתי לרבויי כמו בפ' אלו טרפות זה הכלל לאחויי בסג"ר ושב שמעתתא דזימנין קתני זה הכלל לסימנא בעלמא נקוט האי כללא בידך בפרק הקורא עומד דף ל"ב זה הכלל כל יום שיש בו מוסף ואינו יום טוב קורין ארבעה. ואיתא בגמרא דיהיב הנא סימנא שלא תטעה דיום טוב והולו של מועד כי הדדי גינהו ובפרק כיסוי הדם ג"כ בתוספות כלל ארשב"ג כל שמגדל צמחים מכסין בו דיהיב סימנא. כתב מוהר"י קארו בכ"ג דהא דאמרי' כל השעורין שאמרו חכמים להחמיר חיינו במשנה ובברייתא ולא במימרא עכ"ל ונראה משום דקי"ל בעירובין דשיעורין מחיצין הציצין הלכה למ"מ לפיכך אמרינן בשעורין להחמיר:

בפרק יש מותרות כתבו בתוס' שדרך התנא לאחר שפירש הלכות המסכתא חוזר ושונה אותם בלשון קצרה כדי שיהיו מסודרים בידך ושמורים בפה ובלב. בפרק מי שמת דף קמ"ט ובתוס' כתבו דלא מוקמינן כיחידא' אע"ג דהלכתא כוותיה. איתא בפ"ב דמציעא מודה רשב"א בכלים חדשים כתב הר"ן מדקאמר מודה משמע דרבנן פליגי עליה כן הביא בשמו בכ"ג והביא משם הרשב"א דבשמעתא קמייתא דיבמות אמרי' מי לא מודה עולא ולא פליג:

בפ"ב דיבמות גבי אשת אחיו שלא היה בעולמו בעי אי פליג ר"ש אף ארישא ולפעמים אמרינן נטר עד דמסיימי למילתייהו והדר פליג עלייהו ולפעמים פליג מיד וזימנין אמרינן דרישא לא שמיע ליה להכי לא פליג עלה:

מצינו דתני אחת מהם ולאו דוקא איזה שיזדמן בפרק האיש מקדש איזה מקודשת עד שיהיה באחת מהם שוה פרוטה ומוקי לה באחרונה ובפרק כיצד רש"א ביאתה או הליצתה של אחד מהם:

פעמים דייקינן מדסיפא פלוני רישא לאו פלוני ומתרץ בולה פלוני שפלוני אומר וכו':

מצינו וא"ו במקום או כגון חלץ ועשה מאמר ביבמות ר"ל חלץ או עשה מאמר וכן הוא דרך המקראות כגון מכה אביו ואמו ר"ל או אביו או אמו וכן נמצא שי"ן במקום וא"ו בפ"ק דביצה שאפר כירה מוכן הוא ר"ל ואפר כירה ע"ש:

כל היכא דאומר בדברי פלוני כתב הבריתות דקאמר הכי מפני שאותו תנא לא אמר דבר זה בפי' אלא למדותו מתוך דבריו שאמר במקום אחר:

לפעמים תנינן בלשון וחכמים אומרים והוא דעת יחיד ושנאו רבי בלשון חכמים לפסוק הלכה כוותיה בפרק כיסוי הדם ובפרק גיד הנשה ראה רבי דבריי של ר"ש ושנאם בלשון חכמים

בדרך פסק ההלכה במשנה

קיימא לן דאין למדין הלכה מפי משנה אלא עם מה שבא בגמרא בפירוש והנני כותב קצת כללים שהם יתבארו דרכי הפסק ואולם בספר תחלת הכמה שחברתי סמוך לספר כריתות הארכתי להביא הכללים שראיתי צורך בהם וכאן אין מקום להאריך אלא לרמוז קצתם ובכל זה לא אניח בכל משנה שיזדמן מחלוקת להביא בקיצור הדעות בפסק ההלכה וה' יעזרנו ע"ד כבוד שמו אביר"א:

א גרסינן בעירובין פרק מי שהוציאוהו דף מ"ו אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי יוחנן רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה. רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי. ואצ"ל ר"מ ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי. אמר רבי אסי אף אני לומר רבי יוסי ורבי שמעון הלכה כרבי יוסי דאמר רבי אבא א"ר יוחנן רבי יהודה ורבי שמעון הלכה כרבי יהודה השתא במקום רבי יהודה ליתיה במקום רבי יוסי מבעיא:

ב אבעיא להו ר"מ ור"ש מהו תיקו. ובירושלמי ספ"ה דדמאי וברפ"ג דתרומות מצאתי דר"מ ור"ש הלכה כר"ש. ואפשר דגמרא דידן נמי הכי סברה דאיתא בפ"ק דעירובין א"ר אחא בר חגינא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של ר"מ כמותו וספני מה לא קבעו הלכה כמותו מפני שלא עמדו חבריו על סוף דעתו שהיה אומר על טמא טהור ועל טהור טמא ומראה לו פנים ע"כ. ואי משום האי טעמא אף כנגד ר"ש אין הלכה כמותו. והא דסלקא בתיקו אשכחן נמי בעיות דסלקן בתיקו במקום אחד ומיפשטן במקום אחר כמו שכתבתי בספר ת"ח מתוס' פרק השוכר את הפועלים:

ג עוד שם דף מ"ז א"ר נחמן אמר שמואל הלכה כר"ש בגזרותיו אבל בקנסותיו לא וכתב מוהרי"ק בשם תוס' בריש שבת דאף כנגד רבים והרא"ש ר"פ כל גגות הביא משום הר"י דכנגד רבים אין הלכה כמותו. תנא לא ר"מ שמו אלא רבי מיאשא שמו ולמה נקרא שמו ר"מ שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה:

אמר רב משרשיא דהני כללי רב פליג עלייהו. וכתב הרא"ש דקי"ל כרבי יוחנן והכי קי"ל בעלמא רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן:

ד עוד שם יצתה בת קול ואמרה הלכה כב"ת נגד ב"ש ואלו ואלו דברי אלהים חיים כתבו בתוס' ריש מ"ק דף ג' דהיכא דפליגי ב"ש וב"ה ולא ידעינן פי' דמלתייהו מאן מיקל ומאן מחמיר מסתמא בכל דוכתא ב"ש לרעמרא וב"ה לקולא דאי לאו הכי הוה חשיב לה בפ"ד דעדיות דהתם חשיב כל מילי דב"ש לקולא ובפ"ה חשיב אותם שהעידו עליהם יחידים דב"ש לקולא:

ה קיימא לן ב"ש במקום ב"ה אינה משנה פי' דאין נחשב מחלוקת לענין מחלוקת ואח"כ סתם וגרוע מחלוקת ב"ש עם ב"ה ממחלוקת יחיד עם רבים והיכא דאיכא ב"ה חשיב יותר מסתם משנה ויש מפרשים ב"ש במקום ב"ה שאם ב"ש לקולא חוץ מן המקומות שנמנו בעדיות אינם משנה וצריך לגרוס להיפך ועיין ריש פרק ג' דיבמות וריש פרק ב' דחולין ובמשנה ב' פרק בתרא דאהלות: כתוב בס"כ דבששה דברים הלכה כב"ש בפרק אלו דברים מכבדין את הבית ומי שאכל ושכח ולא ברך. סדין בציצית ב"ש פוטרין. ואיזך כמה דעמין נותנין בציצית בש"א ד'. כמה תהא משולשת, סוכה שאינה מהוקה ראשו ורובו:

ו עוד בפרק מי שהוציאוהו רבי יעקב ורבי זריקא אמרו הלכה כרבי עקיבא מחברו וברבי יוסי מחבריו ועוד אמרינן רבי יוסי נימוקו עמו פירוש טעמו עמו שהלכה כמותו. והלכה כרבי מחברו ובעי בגמ' למאי הילכתא פירש"י לענין מה נאמרה שמועה זו שפסקו הלכה בכל המקומות יש לסמוך עליה להורות הלכה למעשה כן או דילמא מסברא בעלמא קאמרי כן אבל הלכה בכללא לא סמכינן עליה למילף ר' יוסי אמר הלכה ממש קאמרי פירש למעבד מעשה כר"ע נגד יחיד וכרבי יוסי נגד רבים. ור' חייא בר אבא אמר מטין דלאו הלכה ממש אלא מטין ההוראה אחר ר' יוסי ואמרינן ליחיד לעשות כר' יוסי אבל מדרש בפירקא לרבים לא דרשי' ור' יוסי בר חגינא אמר נראין פירש"י אורוי לא מורינן ואם עשה כר' יוסי לא מהדרינן עובדא (ובתוס' שם פי' אחר). ובלשון הזה נחלקו במאי דאמר ר' יעקב בר אידי בש"ר יוחנן גבי ר"מ ור' יוסי וכו' למר הלכה איתמר ולמר מטין ולמר נראין ע"כ:

ז והא דר' יוסי לא קי"ל הכי אלא הלכה כר' יוסי מחברו ולא מחבריו. כתב רש"י בפרק הזהב שו' עקיבא היה מתלמידי ב"ש ובתוס' חולק עליו:

ח רבי אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע דר"א שמותי הוא פירש"י ע"ש שברכותו ובתוס' פירשו דר"ל מב"ש ואע"ג דר"א תלמיד ריב"ז וריב"ז תלמיד הלל שמא אחר כך חזר ושמש לב"ש. ומצאתי בירושלמי ספ"ש דשביעית דקרי לר"א שמותי דס"ל כב"ש:

ט רבי יהושע ורבן גמליאל הלכה בר"ג. הלכה בראב"י בכל מקום דמשנת ראב"י קב ונקי בס"פ המקבל ופירש"י לא הרבה גמרא כשאר חבריו אבל מה שאומר נקי הוא והלכה כמותו לעולם ועיין בפ"ב דכלאים משנה ט' דאין הלכה כמותו משום דלא איתפרש טעמיה ועוד בכמה דוכתי לא פסקינן כוותיה. וכתב הר"ן בשבועות דהלכה כרבי אליעזר בן יעקב דוקא לגבי יחיד. ואמרינן בפרק בתרא דשבועות דהיכא דמוכח דלא כותיה לא סמכי' אכללא. וכתוב בשם ר"ח מפי הקבלה ק"ב דברים הל' כראב"י ותו לא ובפ"ג דנדרים בעי גמ' אי הל' כראב"י וכתב הרא"ש אע"ג דמשנת ראב"י קב ונקי הכא מסתבר טעמייהו דרבנן עכ"ל משמע דס"ל דהלכה כראב"י אפי' נגד רבים וזה תלוי בפרק הבא על יבמתו:

י כתוב בספר כריתות רבי נחמיה ור' יוסי הלכה כרבי יוסי. ר' יהודה ור' נחמיה תלבה

הלכה כרבי נחמיה והלכה ברבי יהודה בעירובין ולא במחיצות. הלכה כדברי המיקל בעירובין וכן באבל ואפי' יחיד אצל רבים בפ"ד דעירובין. וכתב בכ"ג בשם רשב"ם דה"מ במחלוקת התנאים:

יא רבי ור' אליעזר בר"ש הלכה כרבי ואם אמר משום אביו הלכה כמותו וכתב ה"ע רבי ור' יוסי הלכה כרבי ור' יהודה הלכה כר' כללא דמלתא הלכה ברבי מחברו ולא מחבריו. והקשה מוהרי"ק ע"ז דלא דק דמחברו אמרו ולא מרבו ור' יוסי ור' יהודה קדמונים היו מרבי והו"ל רבו. ובכריתות כתב דאין הלכה כרבי אם נחלק עם אביו שהוא רשב"ג ובכ"ג כתב בשם הגהות מרדכי דבתובות דהלכה כרבי ואע"ג דאביו ורבו היה כראיתא בהפועלים אח"כ נתחכם יותר ממנו מרתני בכל דוכתא מילתא דרבי קודם לרשב"ג:

יב בפרק זה בורר דף ל"א אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן כל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב וצידן וראיה אחרונה. פירוש המלה את הברו על ידי ערב לא יפרע מן הערב כדתנן בסוף בתרא. וצידן בפרק מי שאחזו מעשה בצידן באחר שאמר לאשתו הרי זה גיטך וכו' וראיה אחרונה בסוף פרק זה בורר אמר ליה הבא עדים ולאחר זמן מצא עדים ומצא ראיה וכו' ואיתא בפרק המפקיד דאמוראי גינהו אליבא דרבי יוחנן ואיבא דסבירא להו דלית ליה לרבי יוחנן האי כללא:

יג בפרק הנשרפין דף פ"ד קיימא לן סתם מתניתין ר"מ סתם תוספתא רבי נחמיה סתם ספרא רבי יהודה סתם ספרי רבי ישמעאל וכולהו אליבא דר' עקיבא. אע"ג דקיי"ל סתם מתני' רבי מאיר ר"ל כשראינו משנה שלא נזכר שם התנא עליה אתא בר"מ ולפעמים אמרינן מתני' רבי פלו' שראינו במקום אחר שיש לו זאת הסברא אבל אין לעשות דעת שלישית לומר תנא אחר יש לו זאת הסברא שלא נזכר. ועיין מ"ש משם ירושלמי בספ"ק דמעשרות ממה שנראה דכשהוצרך בגמרא לומר מתני' ר"מ היא למימרא דאין הלכה כמותו דאם לא כן פשיטא דסתם מתני' רבי מאיר היא:

יד בפרק התולץ דף מ"ב אמר רבי יוחנן הלכה כסתם משנה וכתב מוהרי"ק מפני שרבינו הקדוש ראה דברי התנא ההוא נכוחים וטובים וכתב אותם בסתם כדי שלא יאמרו דברי יחיד הם ואין לסמוך עליהם. ובפרק אלו טרפות איבא בגמרא דאמוראי נינהו אליבא דר"י איבא אמוראי דס"ל דלא אר"י הלכה כסתם משנה:

טו עוד שם אמר רב פפא ואי תימא רבי יוחנן סתם ואח"כ מחלוקת אין הלכה כסתם מחלוקת ואח"כ סתם הלכה כסתם. ובתוס' דע"ז דף ז' משמע דשמואל פליג אהאי כללא. ע"ש בעו מרבי אבהו סתמא במתני' ומחלוקת בברייתא א"ל הלכה כסתם. מחלוקת במתני' וסתמא בברייתא מאי א"ל רבי לא שנאה רבי חייא מניין לו פירש"י אם רבי שסדר המשנה לא שנאה שתהא משנה שלא רצה לסתמה רבי חייא תלמידו מנין לו שהלכה כמותה שסתמה בברייתא. וע"ש בתוס' דסתם ואח"כ מחלוקת השיב כרבים לגבי יחיד ועוד כתבו שם דבתרי מסכתי אית לרבי יוחנן דהלכה כסתם דנימא סתמא תני בסוף ומיהו שאר אמוראי אית להו דבתרי מסכתי אין סדר למשנה ואין הלכה כסתם:

בפרק כיצד מברכין מ"ב ברך על פירות האילן אמרי' בגמרא מתני' ר"י היא ובתוס' פסקו כר"י מדסתם לן תנא כותיה וב"י סי' ר"ז כתב דרמב"ם פסק דלא כר"י והא דאמרי' בגמ' מתני' ר"י ר"ל דיחידאה היא. וק"ל דהיכי מצינן לאוקומי במלתא דאי אמרת הלכה כפלוני מדסתם תנא כוותיה אדרבא איבא למימר דיהידאה היא:

טז היבא דאיבא תרי סתמי דסתרן הי מינייהו עדיף בתוס' פ"ק רשבועות ובפ"א דיבי ממונות והר"ן פרק הקורא קמא. ואמרי' דסתמא במקומו עיקר פי' סתם משנה במסכתא הראויה לה היא עיקר. וזימנין אמרי' מדתני לה גבי הלכתא פסיקתא הילכתא היא בע"ז דף ו' ועיין לעיל:

יז קיימא לן אין סדר למשנה בתרי מסכתי לענין מחלוקת ואח"כ סתם או להיפך דשמא נשנית מס' פאה קודם דר' היה שונה לתלמידיו במקום שלבם היה חפץ. אבל כשסידר המסכתות על הסדר סידרן וצריך טעם למה נשנית מסכתא זו קודם האחרת אבל לא השגית רבי בסדר המסכתות על מחלוקת ואח"כ סתם או להיפך וג"ל טעם לזה דאם היה לו להקדים ברכות לפאה מטעם שהמסכתא ראויה לכך לא היה ראוי לאחרה משום סתם א' כי האדם יראה לעינים טוב סדר המסכתות ד"מ שבת קודם עירובין וזולתם ולאו כ"ע דינא גמירי אם יש סתם שמצריך להקדים עירובין לשבת

יח בחד מסכתא אמרינן דיש סדר למשנה ועיין מ"ש לעיל דרב יוסף סבר דכולא נזיקין חדא מסכתא היא ורב הונא פליג וכתב הרימב"א בשם ה"ר יוסף הלוי דכולה נזיקין היינו כל סדר נזיקין והקשה עליו והסכים דכולה ר"ל הג' בבות:

יט כתב תוי"ט בהקדמתו דסבר כ"מ בפ"ט מהל' רוצח דבסדרים יש סדר לשנה לענין סתם ואח"כ מחלוקת ובפ"ט דסוטה הביא תולקין ע"ז והר"ש בס"כ לשון למודים ש"ג סי' קס"ח כתב דהא דאמרי' דיש סדר למשנה בחד מסכתא ה"מ בתרי בבי דאיכא למימר כשלמד הבבא השניה לא ידע הראשונה. פי' וכשידע את הבבא אחרת וקבעה ראשונה וזו אחרונה ש"מ אחרונה עיקר. אבל בחד בבא כולת תנא א' הוא ואין לומר זו למד באחרונה וכן מפ' בתוס' פרק אלו טרפות ואלו כשרות דכולה חדא בבא היא ואין סדר למשנה. וקשה לי הצעיר דהא טעמא דלא זו אף זו משום דשמע החדוש באחרונה וקבעו כדכתב בכריתות וכתבתיה לעיל הרי בחד בבא דלאו חד תנא היא ועוד דזימנין בחד בבא מוקמי' חברא וכדלעיל:

כ נמצא לפי זה דבחד בבא אין סדר למשנה. בחד מסכתא יש סדר. בתרי מסכתי אין סדר. ובתרי סדרים יש סדר וזה אינו לכ"ע אלא לכ"מ וסי' אין ולא ורפיא בידיה. בירושלמי בפ"ב דהרומות כתב שכ"מ שנאמר באמת הוא הלכה למשה מסיני וכתב מוהרי"ק דלאו דוקא והיא דהחזן רואה תוכיח. וצ"ע בדבר:

כא בפרק זה בורר אריב"ל כל מקום דא"ר יהודה אימתי במה דברים אמורים אינו אלא לפרש דברי חכמים רבי יוחנן אמר אימתי לפרש ובמה לחלוק. ע"ש א"ר יהודה אימתי בשם ר' טרפון ואמרי' דאתי לחלוק. וכתבו בתוס' בפ' כיסוי הדם דף פ"ח ד"ה דם הניתז דלרמי בר חמא ולרב חסדא משמע בזה בורר דאף במשנה הוי אימתי לחלוק היכא דמוכח. ולרבי ירמיה בפ"ק דגיטין לעולם אימתי הוי לחלוק אע"ג דלא מוכח עכ"ל:

כב בפרק בירה דף מ' אמר רב כל מקום שאתה מוצא שנים חולקים ואחר מכריע הלכה כדברי המכריע חוץ מקולי ממליות פירוש הא דתנן ריש פ' כ"ח דבלים שאע"פ שרבי אליעזר מחמיר ורבי יהושע מיקל ורבי עקיבא מכריע אין הלכה כדברי המכריע חדא דרבי עקיבא תלמיד הוא ועוד הא הורר ביה רבי עקיבא לגבי רבי יהושע וכתבו התוס' דהכרעה הויא היכא דתחולקים הזכירו בדבריהם דבר מאותה הכרעה שגילו בדבריהם שיש סברא לחלק אלא שנראה להם דסוף סוף אין סברא לחלק ביניהם כגון הדא דתניא התם לא ישחטנה אדם כל גופו בין בחמין בין בצונן דר"מ ר"ש מתיר רבי יהודה אומר בחמין אסור בצונן מותר פירוש שיש בדברי החולקים חמין וצונן:

כג הכרעה שלישית אינה הכרעה כגון ההיא דפרק קמא דפסחים הבית של יין של תרומה שנטמא ב"ש אומרים תשפך הכל ב"ה אומרים תיעשה זיתוף אר"י ב"ר יוסי אני אכריע בשדה תשפך הכל ובבית תיעשה זיתוף א"ל אין הכרעה שלישית מכרעת משום שלא הזכירו ב"ש וב"ה בדבריהם בית ושדה ולא גלו שיש סברה לחלק בין בית לשדה וה"ה דהוסיפ"ל דאין הכרעת תלמיד הכרעה כראמר הבא א-א רבותא אמרו דאפילו לא היה תלמיד אינה הכרעה ורבינו חננאל פירש אין הכרעה שלישית מכרעת היינו הכרעת דור שלישי כמו רבי ישמעאל בר' יוסי שהיה דור שלישי לב"ש וב"ה ולאו דוקא דור שלישי:

ורש"י בפ' ראשית הגז פי' והכרעת הויא כשהשלישי ס"ל כחד מינייהו לגמרי כגון הא דתניא בברכות בש"א בתחלה מברך על השמן ואח"כ על ההדס ובה"א על ההדס ואח"כ על השמן והכריע ר"ע כב"ש היינו הכרעה אבל כשהשלישי אומר דבר חדש לא כמר ולא כמר הוי דעת שלישית:

כד לדעת הרי"ף והגאונים ורש"י כשאמרו הלכה כדברי המכריע ה"מ במתני' אבל בברייתא לא ולר"י בתוס' פ' הגוזל אף בברייתא ויש עוד איזה חלוקים אין כאן מקומם:

כה קיימא לן אין הלכה כתלמיד במקום הרב ופי' הר"ן בריש סוכה דה"מ כשחלק עמו בחייו כיון שלא קבל רבו דבריו נדחו דברי התלמיד אבל כשחולק עמו לאחר מיתה לא אדרבא קי"ל הלכה כבתראי:

זהו מה שראיתי להקדים לסדר זה מכללים נבחרים כי זולתם אי אפשר לעמוד על מתכונת המשנה לכן בירורתי לי מפי ספרים מה שמצאתי בו צורך והקדמתים לסדר זה:

פתיחה מבעל תוספות יום טוב

אמר יום טוב ראה ראיתי שתי ראיות. אחת להגאון בעל הלכות גדולות שבתחלת הלכותיו התחיל וכתב ברכת התורה מלה במלה. ואין זה כי אם כלפי מ"ם חכמיו ז"ל בפרק ואלו נדרים (פ"ח.) מאי כי על אלה אבדה הארץ וגו' על שלא ברכו בתורה בתחלה. ע"כ כמזהיר וכמזכיר כתבם ברתם חבורו. שכל הפותח לספרו יבין לאחורו. שיברך בתורה תחלה. ראיה שניה הא דתנן בפ"ד דברכות (כ"ח.) רבי נתוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה וכו'. ושם דקדקו הרמב"ם והר"ב זצ"ל שכן חובות על כל מי שיכנס לבית המדרש שיאמרם:

ואחרי שנתחדשה ההלכה וקומה היתה זאת מאת רביו הגדול זצ"ל להתאסף ולהתחבר חבורות חבורות ללמוד המשניות. ורבים יכשלו באלו התפלות כי אינם שגורות בפי כל. על כן אני מעתיקם כלשונם בספר ארי"ף. אבל ברכות התורה כבר מצויות הן בסדר התפלות. גם כי מאחרי הלמוד הזה בחבורה. עד אחר התפלה. ומגלח שבבר ביאר על התורה:

בכניסתו מהו אומר

ידי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי. ולא אכשל בדבר הלכה. וישמרו בי חבירי. שלא אומר על טמא טהור. ולא על טהור טמא. ולא על מותר אסור. ולא על אסור מותר. ולא יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמח בהם:

ביציאתו מהו אומר

מודה אני לפניך ה' אלהי. ששמת חלקי מיושבי בית המדרש. ולא שמת חלקי מיושבי קרנות. שאני משכים

משכים והם משכימים. אני משכים לדברי תורה. והם משכימים לדברים בטלים. אני עמל והם עמלים. אני עמל ומקבל שכר. והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים. אני רץ לחיי העולם הבא. והם רצים לבאר שחת. שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם. ואני אבטח בך:

שתא סדרי משנה

נקטינן בסידורן כדליתא פרק במה מדליקין דף ל"א. אמר ריש לקיש מאי דכתיב והיה אמונת עתך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו'. אמונת. זה סדר זרעים. עתך. זה סדר מועד. חוסן. זה סדר נשים. ישועות. זה סדר נזיקין. חכמת. זה סדר קדשים. ודעת. זה סדר טהרות ע"כ. והנה אחרי שחכמים הגידו סדרן. המיהני איך מלאו לבו של בעל קב נחת להפוך הסדר. ונזיקין שהוא רביעי לדבריהם ז"ל להחרוצה יסע לדילוגו. ונעשה חמישי רביעי. והשני חמישי. ולא עוד אלא שלפי מ"ש הכסף משנה. יש סדור לתרי סדרי לענין מחלוקת ואח"כ כתם. וא"כ ודאי דנפקא מינה טובא ואין לזוז ולשנות מקבלת חכמים ז"ל. ואע"פ שמצאתי להתוספות דפרק המוציא יין (פח:) ודפרק החולץ (מב:) דסברי דאין סדר למשנה אלא בחד מסכתא הלא כתבתי ברים פרק בתרא דסוטה דממקום שבאו. משם ראיה לדברי הכסף משנה. ואם בעבור שראה לחלק הששה סדרים לחלקים שנים ובקש למצא חשבון ודעת שיהא זה לעומת זה לא במקרה והזדמן. כי אם לסבת טעם מה. על פי דרכו אשר דבר בהקדמה לחלק השני אמינא אלא שעם היות דאיכא למימר לא חילק ולא בילק ידענא. עם כל זה נכון הלוקתו לחלק הש"ס לחלקים שנים. למען תהיה תורת ה' שבפיך כדמות הלוחות הכתובים ואומר שעם זה נשמור סדרן של חכמיו ז"ל. ובתת טוב טעם ודעת אלת זה לעומת זה. וזה כי יהיה סדר זרעים וכנגדו סדר נזיקין. כלפי מאמרם בפרק המניח (ג.) מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין רבא אמר מילי דברכות. הרי מבואר השיוי שנשתנו בהן. ובפסוק הנדרש נקראו בשם אמונת וישועות. שבזכות האמונה ונשמו מכיח עבדים ממצרים. וכן עתידין ומעותדין בזכותה לתשועה כי המאמין לא יחיש ולא יחוש. וסדר מועד כנגדו סדר קדשים. שכן הקרבנות תלוים במועדי ה' וזמנים. דבר יום ביומו. גם קרבנות יחיד. כרוכים נתלים בזמן מה. למלאת ימי טהרת הטומאים. או קדושת הנזירים. והכתוב נותן עתך וחכמה. בעבור שהחכמה הגדולה שבה נשתכחו ישראל באומרו כי היא חכמתכם וגו' על חשבון ידיעת העתים נאמרה. וסדר נשים כנגדו סדר טהרות. לטהר טמאים המתטמאים בעטיו של נחש שהביאה הטומאה לעולם על יד האשה הראשונה. ואמר הרמב"ם בחיבורו בסוף הלכות מקואות שאע"פ שהטומאה והטהרה מכלל החוקים יש בהן רמז לטהרת נפש. מטומאת הנפשות. שהן מחשבות האון ודעות הרעות ע"כ. ראה נא כמה טדק שם דעת לסדר טהרות. וכמו כן ידוע שנפשו של אדם מחמדת לעריות. הנה המתגבר על יצרו וכובשו מן התמדה והתאוה. ההוא יקרא גבור וחסון כלשונים. וכן ילדך שם חוסן לסדר נשים:

וגם בסדר המסכתות ראינו כל מדפיס בירר לו איזה לפי מהלכו לסדרן כאשר ראה ואולי כי חשבו שזה שאמרו בפ' החולץ אין סדר למשנה סר"ל למסכתות. ואינו שלא אמרו אלא בסדר למוד רבינו הקדוש לתלמידיו אבל כשסדר המסכתות על הסדר סדרן כמו שהוכיחו התוספות ברים מסכת שבועות. ובעל כף נתת עשה להם סדר במטעמים אשר הטעים במקלתן.

ראשון לציון

ר"ה וגם בסדר המסכתות כו' והתוס' בפ"ב דחגיגה דף כ"ז הוכיחו כו' ל"ל דף יז. ד"ה בית שמאי כו': ד"ה מסבת נראה בטעמי כו'. מוכח העתוך כתב על מסכת שמועה מלשון הסכת ושמע ישראל כו' דברי תורה. שבעל פה היו מקובלים משמועה אל שמועה וזה הענין ברים כילד מעברין דף ג. דוד גלי מסכתא באולן לא גלי מסכתא פירש אמר שמועות ומורם הוראות עכ"ל:

תוספות אנשי שם

ר"ה נקטינן בסדרן כו' איך מלאו לבו כו'. אין מזה ראיה לדחות דברי כף נתת דהא מייתי בילקוט דר' תנחומא פתר קראי בש"ס משנה. תורת ה' תמימה זה ס' נשים. עדות ה' נאמנה זה ס' זרעים שהוא מאמין בחייו של עולם חזרב. יראת ה' עהורה זה ס' עהרות שהוא מפרש בין טומאה לעהרה. פקודי ה' ברים משמחי לב זה ס' מועד שיש בה סוכה ולולב ומועדות שנא' בשם ושמחת בחגך. מצות ה' ברה מאירת עינים זה ס' קדשים שהיא מאירת עינים לקדושים. משפטי

בברכות

ה' אמת צדקו יחדו זה ס' מיקון שיש בו כל הדינין ע"כ. הרי שדורשין הפסוקים כפי אשר יעלה בלבם. וכן י"ל בדרוש והיה אמונת עתך. אולא שנראה שהוא קבלת כל ישראל לסדרם בסדר זה וסבלא לבות מסדר השנים עליו ראיה ללמד. (ע"ת): בא"ד שרובן נמצין נשנה בשום זמן אפ"ש שייכי שפיר בנגד מועד כידוע שכיום שהימיד מביא קרבן הי"ל כמו מועד אפי' התנדב עליה לבד כמ"ש הרמב"ם בפ"ו מהלכות כלי המקדש. (ע"ל): ד"ה מסבת כו' מלשון מסכה יינה. אע"ג דבע"ח ד' נ"ח אמרי' יי"נ שמסכו עובד כוכבים אסור אל"ל אימא מזגו. אלא כדכתיב קאמינא מסכה יינה אל"ל ל' תורה לתוך. ול' מכמיס לתוך. הכא שאני כיון דקרא דמסכה יינה בתורה שבע"פ משתני ומתנו למד לקרא קבון כל ענין בשם מסכתא. טפי עדיף למנקט לשנא דקרא דהשתא רמז עמי מסיכן יצא לו זה השם. (ב"ד): ד"ה אבל בפ' חסידים כו' לשון אריגה. יכלה החזן. כי אין מסכת ל' אריגה אלא הבתי הכמתת וכלוך על הענן. ומנן בנגעים בנפש המסכת. הוא הערב הנכנס בתוך הבתי. ואוכל לומר לפי דרכו שהמשנה כולה הבתי והתלוות הוא הערב שהוא נפש המסכת דאין מורין הלכה מפי משנה. (רמ"ז). ובפ' לקט הקמח כתב דמסכת מל' מסך שלפני הפתח. שתורה שבע"פ הוא הפתח ליכנס לתורה שבכתב. ועי"ד נראה עוד שהוא מל' כיסוי כמו ויסך בדלתים יס. ועוד שהשנה היא נסתרת שא"א להבינה אלא מתוך התלמוד. א"ל רמז לבינה בקדושה שהיא סוד המשנה כידוע ומקראת סוכה. ולכך קרא מסכת לשון שפורשת סכת שלום עליו. (ש"ל): בא"ד הרמ"ם בש"ל. לא דק כי גם לדידיה הרמ"ם פשוטה שהרי גם ענין מזיגה יאמר מסכת בענין

לאבל

לאבל גם בזה לא כוון להלכה. ואחזור מהש. שבין ראש השנה לתענית סידר יומא. וסוכה. ובהדיא אמרו בגמרא דרש תענית תנא מראש השנה סליק. מסכת בילה סידר אחר תגיגה והתוספות בפרק שני דחגיגה דף כ"ז הוכיחו דבילה מהגיה קודם חגיגה. מסכת סוטה סידר אחר קדושין. ובגמרא דרש סוטה מכדי תנא ממסכת מזיר קא סליק. וראיתי בספר יוחסין בשם רב שרירא גאון דלאחר שנתן טעם וסידר סדר מועד. כתב ואי איתא דניחא ליה לאקדומי לאחורי הרשות בידו. ואע"ג דקא חזינן מסכייתא דקאמרינן מכדי תנא ממסכת פלוני סליק וכו'. אלמא דיש בהן סדר עד כאן. אבל נראה לי שזה אמר לענין הלימוד דרשאין להקדים ולאחר והנא קאי שכתב מתחילה הכי רגילין רבנן למתני ואי איתא וכו'. אבל לענין לסדרן נראה דלא קאמר. על כן ראיתי דרך היסר שאבור לי ללכת בעקבי הרמב"ם כאשר סידרו בהקדמתו (מלבד מסכת סוטה וגיטין מהטעם שאזכור במקומן) כי נראה שכן קבלם אלא שהוא הטעים מטעמים לסדורן אחת לאחת כאשר אזכור בשמו בתחלת כל מסכת. ובכן נסעה נלכה באור ה' בישועתו. ויהי נועמו עליו ותשועתו. ומעשה ידיו יכונן מראשיתו עד אחריתו. אמן ואמן:

סדר זרעים

כתב הרמב"ם התחיל בסדר זרעים מפני שהוא כולל מצות מיוחדות בזרע האדם חרש.האדם הוא מחיה לכל בעלי חיים. וכיון שאי אפשר לאדם לחיות בלי אכילת מזון. לא יהכן לו עבודת השם [בלא מזון] ובשביל כך הקדים לדבר במצות המיוחדות בזרע האדם עכ"ל וזהו בעצמו מאמרם והיה אמונת עתך וגו'. אמונת זה סדר זרעים. מפני שהעבודה להשם יתברך אי אפשר בלא אכילת מזון כאמור. והעבודה היא היא האמונה כי בלא אמונה לא יהכן ולא ילדק שום עבודה. שאם אין לו אמונת אומן. למי יעבוד:

מסבת ברכות

מסבת נראה בעיני שהוא מלשון מסכה יינה. כי כן כל מסכתא מזוגה ומעורבה בדינים שונים. והרי מקרא זה מסכה יינה בו נאמר תלבה עמודיה שבעה ונדרש בפ' כל כתבי (קמז:) על תורה שבכתב. שספריה שבעה. ויאמר נא בערכה שלחנה ומסכה יינה היא התורה שבע"פ. שהיא כשולחן ערוך. ומסודר ליהנות על ידיה בתורה שבכתב. כי בלעדי הקבלה שבעל פה. לא יריס איש את ידו ואת רגלו בתורה שבכתב. ואמר מסכה יינה על ערוב ומזוגת דברי כולה כי דיניה ומשפטיה לדקו יחדיו ותלוים זה בזה וגלמדים זה מזה. ונדרשים זה ע"י זה. ולכך קראו לקבוץ פרקים. מסכת. והשם מסיכה על משקל גבירה ומשקל אחר גברת. כן יאמר גם כן מסכת. ותרגום לך זרוע עם גבורה. גבורתא. כן גבירה מתרגמינן גבירתא וכה אמרו מן מסיכה מסכתא:

אבל בספר חסידים סימן תתקכ"ט מלאתי תורה שבעל פה דומה לאמר ופשתים שעומלים ואורגים בה. לכך נקרא מסכת. לשון אריגה. כמו עם המסכת דכתיב גבי שמשון. הלכות לפרקים שמקבץ כל הדברים של ענין אחד זו היא מסכת עכ"ל. ואע"פ שהסמ"ך נקודה בכתוב בקמ"ץ. אין הקריאה כך. כי בכתוב הוא בהפסק. לכך נשתנית לקמ"ץ. ואיכא נמי ביניהו דשני הפירושים. דלדידי מסכת המ"ס בשו"א ולדידיה בפת"ח:

ברכות כתב הרמב"ם והטעם שהקדימו להתחיל מסכת ברכות שהרופא הבקי שירלה לשמור בריאות הבריה על תכונתה שהיא עומדת עליו יקדים תקון המזון בתחלת רפואות. ועל כן ראה החכם הזה להתחיל

פתיחה מבעל תוספות יום טוב

בברכות. שכל מי שיאכל אין לו רשות לאכול עד שיברך. ורלה לסדר בתחלת דבריו ברכות. כדי לתקן המזון תקון שיש לו ענין. אח"כ רלה לתקן דבריו שלא יהא חסר בענין מן הענינים ולפיכך דבר על כלל הברכות שאדם חייב בהם על המזונות ועל המצות. ואין לך מצוה שאדם חייב בה בכל יום אלא ק"ש בלבד. ואין נכון לדבר בברכות ק"ש קודם שידבר על ק"ש עצמה. לפיכך התחיל מאימתי קורין את שמע. וכל מה שנתחבר אצלו ע"כ:

תוספות אנשי שם לריגה שברשם שוה נסך. (רמ"ו): ד"ה ב' הרמב"ם ט' על המזונות ועל המצות. ל"ה. ואע"ג דלא תנא שאר ברכת המצות לבד מק"ש. ל"ל דעממא כמ"ש ברפ"ז ברכה הרית דלא תנא לה משום דלית בה חדושא וס"ב בברכת שאר המצות כולם:

פתיחה מבעל מלאכת שלמה

אין לך בכל המסכתות שבש"ס משנה שנקראת המס' ע"ש התיבה הראשונה או השניה או השלישית כדרך הפרשיות אלא כולם נקראים ע"ש רוב הענין שבו מדברים חוץ ממסכת יום טוב ומסכת מועד קטן שנקראו כ"פ בפי המפרשים והפוסקים ז"ל ליום טוב קראוה מס' ביצה. יען שכן מתחלת המס' ביצה שבולה כי"ש. ולמס' מו"ק קראוה מס' מפתן יען שכן היא מתחלת משקין בית השלחן. ואע"ג דלאשכחן מס' סוכה ומגלה ושבועות דמשמע שג"כ הם נקראו ע"ש המלה הראשונה והדין שהתחיל להתעסק בה באותה מס' לא דמי דהתם כולהו כי תלתא ע"ש רוב הענין שמדברת בו המס' נקראת אלא שגם נקרא לאיזה טעם איזה שגם מלה ראשונה התחילה במה שרוב המס' מדברת. משא"כ בביצה ובמשקין שאינם רק דיניה פרטים. ר"ל ביצה הוא דין פרטי ליו"ט ומשקין הוא דין פרטי לטו"ק. ואעפ"כ אשכחן דנקראו ע"ש הפרט כדאתבינן. וקמא ומציעא ובתרא כולהו תלתא בבי נקראו ג"כ מס' נזיקין ע"ש רוב הענין שבו מדברים אלא שאחלקו לתלתא בבי. וכ"כ כלים היא תלתא בבי. וכי היכי דמסכת טהרות נקראת מס' טהרות אע"פ שכל הסדר נקרא סדר טהרות שאינה תפיסה על המחבר אלא חכמי ההגיון לקרות המין הפרטי בשם המין הכולל אותו כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהקדמתו למס' זרעים ס"ל תלתא בבי נקראו מסכת נזיקין אף על פי שכל הסדר נקרא סדר נזיקין. והוא סדר ישועות:

ברכות התורה

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה. והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו. ובפיפיות עמך בית ישראל. ונהיה אנחנו וצאצאינו. וצאצאי צאצאינו. וצאצאי עמך בית ישראל. כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה: ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם. אשר בחר בנו מכל העמים. ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נותן התורה.

הנני רוצה ללמוד כדי שיביאני תלמוד זה לידי מעשה. ולידי מדות ישרות. ולידי ידיעת התורה. והריני עושה לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה. בשם **יהוה** ובשם **אדני** מתיחדים **יאהדונה"י** על ידי הנעלם (בדחילו ורחימו):

מלאתי כתוב לומר קודם הלמוד כל זה ויוסיל להגיל משכחה בפזלת הע"ז:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה ח"ו וישמחו בי חבירי. שלא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא. ולא על מותר אסור. ולא על אסור מותר. ולא יכשלו חבירי בדבר הלכה. ואשמח בהם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתאיר עיני במאור תורתך ותצילני מכל מכשול וטעות הן בדיני איסור והיתר הן בדיני ממונות הן בהוראה או בלימוד. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה:

יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב צור תעודה חתום תורה בלמודי (כל זה יאמר ג"פ שבר והפוך):

ברוך אתה ה' למדני חקיך (ג"פ שבר והפוך): בחקתיך אשתעשע לא אשכח דברך (ג"פ שבר והפוך):

שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות שאו ידיכם קודש וברכו את ה' יברכך ה' מציון עושה שמים וארץ:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד י"ה בו"ה בשם כל ישראל הריני רוצה ללמוד כדי שיביאני התלמוד לידי מעשה ולידי מדות ישרות ולידי ידיעת התורה: (ואח"כ יאמר י"ח) זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני.

תפלה על הנפטר אחר הלמוד

אָנָּא יְיָ מְלֵא רַחֲמִים אֲשֶׁר בְּיָדְךָ נֶפֶשׁ כָּל חַי וְרוּחַ כָּל בְּשַׂר אִישׁ יִהְיֶה נָא לְרָצוֹן לְפָנֶיךָ תּוֹרָתֵנוּ וּתְפִלָּתֵנוּ בַּעֲבוּר נִשְׁמַת (פלוני או פלונית)

וּגְמוֹל נָא עִמָּהּ בְּחַסְדֶּךָ הַגָּדוֹל לִפְתּוֹחַ לָהּ שַׁעֲרֵי רַחֲמִים וָחֶסֶד וְשַׁעֲרֵי גַּן עֵדֶן וּתְקַבֵּל אוֹתָהּ בְּאַהֲבָה וּבְחִבָּה וּשְׁלַח לָהּ מַלְאָכֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים וְהַטְּהוֹרִים לְהוֹלִיכָהּ וּלְהוֹשִׁיבָהּ תַּחַת עֵץ הַחַיִּים אֶצֶל נִשְׁמַת הַצַּדִּיקִים וְהַצִּדְקָנִיּוֹת הַסִּידִים וַחֲסִידוֹת לַחֲנוֹת מִזִּיו שְׁכִינָתְךָ לְהַשְׁפִּיעָהּ מִטּוּבְךָ הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים. וְהַגּוּף יָנוּחַ בַּקֶּבֶר בְּמְנוּחָה נְכוֹנָה בְּחֶדְוָה וּבְשִׂמְחָה וְשָׁלוֹם כִּדְכְתִיב יָבֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם הוֹלֵךְ נְכוֹחוֹ. וּכְתִיב יַעֲלִיזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם. וּכְתִיב אִם תִּשְׁכַּב לֹא תִפְחָד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ. וְתִשְׁמוֹר אוֹתָהּ מֵחִבּוּט הַקֶּבֶר וּמֵרִמָּה וְתוֹלֵעָה וְתִסְלַח וְתִמְחוֹל לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא וּזְכוֹר לוֹ זְכִיּוֹתָיו וְצִדְקוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְתַשְׁפִּיעַ לוֹ מִנִּשְׁמָתוֹ לְדַשֵּׁן עַצְמוֹתָיו בַּקֶּבֶר מֵרֹב טוּב הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים דִּכְתִיב מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ וּכְתִיב שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה וְיִשְׁכּוֹן בֶּטַח בָּדָד וְשַׁאֲנַן מִפַּחַד רָעָה וְאַל יִרְאֶה פְּנֵי גֵיהִנֹּם וְנִשְׁמָתוֹ תִּהְיֶא צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים וּלְהַחֲיוֹתוֹ בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים עִם כָּל מֵתֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים אָמֵן:

לזכר

ולנקבה

אוֹתָהּ מֵחִבּוּט הַקֶּבֶר וּמֵרִמָּה וְתוֹלֵעָה וְתִסְלַח וְתִמְחוֹל לָהּ עַל כָּל פְּשָׁעֶיהָ כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא וּזְכוֹר לָהּ זְכִיּוֹתֶיהָ וְצִדְקוֹתֶיהָ אֲשֶׁר עָשְׂתָה וְתַשְׁפִּיעַ לָהּ מִנִּשְׁמָתָהּ לְדַשֵּׁן עַצְמוֹתֶיהָ בַּקֶּבֶר מֵרֹב טוּב הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים דִּכְתִיב מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ וּכְתִיב שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה וְתִשְׁכּוֹן בֶּטַח בָּדָד וְשַׁאֲנַן מִפַּחַד רָעָה וְאַל תִּרְאֶה פְּנֵי גֵיהִנֹּם וְנִשְׁמָתָהּ תִּהְיֶא צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים וּלְהַחֲיוֹתָהּ בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים עִם כָּל מֵתֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים אָמֵן: